

Autorska prava za bibliotekare

Predgovor

Ciljevi

„**Autorska prava za bibliotekare**“ je zajednički projekat Berkman centra za Internet i društvo Univerziteta Harvard (Berkman Center for Internet & Society) i konzorcijuma Electronic Information for Libraries (eIFL), koji čine biblioteke iz 50 zemalja Afrike, Azije i Evrope. Cilj projekta je da bibliotekarima u zemljama u razvoju i tranziciji obezbedi informacije koje se odnose na zakone o autorskom pravu. Preciznije, namena mu je da informiše bibliotekare o:

- Zakonu o autorskim pravima uopšte
- Aspektima zakona o autorskim pravima koji najviše utiču na biblioteke,
- kako bi ubuduće bibliotekari mogli najefikasnije da učestvuju u procesima u kojima se zakon o autorskim pravima interpretira i oblikuje.

Kako koristiti ovaj kurs

Materijali za kurs mogu se koristiti na tri različita načina. Prvo, mogu biti osnova za samostalno učenje. Bibliotekar može da čita module po redu ili da se fokusira na module koji se bave pitanjima koja ga interesuju.

Drugo, materijali za kurs se mogu koristiti u tradicionalnom kursu u učionici. U takvom okruženju, predavač će odrediti tempo kojim će se materija prelaziti i izabraće teme za diskusiju. Instruktor može koristiti pitanja koja su data na kraju svakog modula, ili postavljati neka dodatna. (Pitanja nisu prevedena na srpski jezik, dostupna su samo online na engleskom jeziku).

Treće i poslednje, materijali se mogu koristiti kao kurs na daljinu. Instruktor vodi proces, a bibliotekar koji je upisan na kurs učestvuje preko svog računara. Kako bi se pomoglo instruktoru u ovakvom okruženju, uključen je i program za diskusiju, originalno razvijen u Berkman Centru, poznat kao Rotisserie. Priručnik za instruktore koji bi želeli da koriste ovaj program je dostupan na adresi: <http://cyber.law.harvard.edu>

[/copyrightforlibrarians/How_to_prepare_a_Rotisserie_session](#). Uputstva za studente kako da se registruju i koriste Rotisserie su dostupna na adresi: http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Information_about_the_Rotisserie_Session. Ovaj system može da se koristi kako bi se olakšala konverzacija između studenata oko izrade zadataka uključenih u svaki modul, a instruktor može da odredi druga pitanja za diskusiju. (Ovakva primena kursnog materijala dostupna je samo na engleskom jeziku).

Nivoi

Nemaju svi korisnici vremena ili interesovanja da pročitaju sve materijale koje sadrži ovaj kurs. Shvatajući to, autori su ga osmislili i obeležili materijale tako da instruktorima i korisnicima pomognu da odluče do kog nivoa žele da istraže ovaj predmet. Konkretno, material je organizovan u pet nivoa:

- Nivo 1 (odgovarajući za korisnike koji žele osnovna saznanja o tome kako zakon o autorskim pravima utiče na rad bibliotekara u zemljama u razvoju i tranziciji): Pročitajte module 1, 3-7. (drugim rečima, preskočite Uvod i module 2, 8 i 9)
- Nivo 2 (odgovarajući za korisnike koji su zainteresovani za teoriju na kojoj se zasnivaju zakoni o autorskim pravima i međunarodni aspekti zaštite autorskih prava): Pročitajte Uvod i sve module
- Nivo 3 (odgovarajući za korišćenje u jednosemestralnom dodiplomskom kursu o ovoj temi ili za korisnike koji žele da steknu dublje razumevanje oblasti, kao i da saznaju kako se zakonodavci i sudovi bore da usavrše i kako primenjuju zakon o autorskim pravima: Pročitajte sve module i sve dokumente sa linkovima obeležene crvenim slovima
- Nivo 4 (odgovarajući za korišćenje na poslediplomskom kursu iz ove oblasti): Pročitajte sve module i sve dokumente sa linkovima obeležene crvenim i zelenim slovima
- Nivo 5 (odgovarajući za predavača na fakultetu koji se priprema da predaje ovu oblast): Pročitajte sve module i sve dokumente sa linkovima.

Offline korišćenje

Nekim korisnicima će biti lakše da koriste materijale offline. Njima je obezbeđeno offline korišćenje u dva formata. Prvo, materijal je spakovan kao [ISO](#) koji može biti snimljen na CD ROM http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Offline_ISO i može se čitati

u bilo kojem brauzeru (kao [Chrome](#), [Firefox](#), [Internet Explorer](#), [Opera](#), [Safari](#), etc). Drugo, materijal je spakovan kao pdf dokument http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Offline_PDF i može se videti i odštampati uz korišćenje bilo kojeg pdf čitača (kao [Adobe Acrobat](#), [Evince](#), [GhostScript](#), [Preview](#), etc).

Učinjen je napor da se svi linkovi do relevantnog materijala uključe i u CD ROM i u verziju za štampanje, no za pristup materijalima potrebna je internet veza.

Dozvole

Materijali za kurs pripremljeni u okviru projekta zaštićeni su osnovnom CC licencom (Creative Commons Attribution license) i slobodno dostupni na adresi http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Main_Page. Tekst licence sa uslovima korišćenja je dostupan na <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>.

Bibliotekari i svi ostali zainteresovani za ovu temu su pozvani da koriste, šire, prevode, modifikuju i dograđuju ove materijale, uz obavezu da na odgovarajući način „daju kredit“ eIFL konzorcijumu i Berkman centru.

Izjava

Ovaj kurs ne nudi pravne savete. On pruža opšte informacije koje se tiču principa na kojima je zasnovan sistem zaštite autorskih prava, i ukazuje kako se različiti konkretni problemi razrešavaju u većini zemalja. On ipak ne može da obezbedi pouzdana uputstva kako će sud u nekoj određenoj zemlji odgovoriti u određenoj situaciji. Tako, ako se nađete blizu nekog od zakonskih ograničenja opisanog u ovim materijalima, treba da se konsultujete sa pravnikom koji je za to nadležan.

Pomozite nam da unapredimo kurs

Nadamo se da ćemo periodično ažurirati i poboljšavati ove materijale. Kako bi u tome uspeali, treba nam pomoć korisnika. Molimo vas da nas obavestite ako je neka informacija data u modulima netačna ili zastarela. Ako imate sugestije na sadržaj modula ili na način na koji je sadržaj prikazan, mi to želimo da čujemo. Na kraju, želimo da podstaknemo bibliotekare da nas obaveste kako se situacije razmatrane u modulima razrešavanju u njihovim zemljama, a mi ćemo pokušati da uključimo te informacije u buduće verzije.

Svoje sugestije možete dati na bilo koji od dva načina: ako želite da budu javno dostupne, kliknite na "Discussion" dugme na vrhu stranice modula na koju se vaša sugestija odnosi, ili nam jednostavno pošaljite poruku na cfl-feedback@cyber.law.harvard.edu.

Radujemo se vašim priložima.

The EIFL and Berkman teams

Prevod na srpski jezik, uz manja skraćanja teksta modula 8. i 9. urađen je u okviru Tempus projekta za unapređenje bibliotečkih usluga u akademskim bibliotekama Zapadnog Balkana. Dodate su i napomene prevodioca koje se odnose na zaštitu autorskih prava u Srbiji.

Stela Filipi Matutinović

Ovaj modul je kreirao [William Fisher](#)

Uvod

Teorija o autorskim pravima

Pre nego što zarone u detalje zakona o autorskim pravima, nekim korisnicima će možda biti od pomoći da razmotre opšte teorije na kojima se zasniva sistem zaštite autorskih prava. Šta je svrha zaštite autorskih prava? Vaš odgovor na to pitanje može uticati ne samo na vaš opšti odnos prema celokupnom zakonskom korpusu, nego i na vaš stav u odnosu na to kako treba interpretirati ili modifikovati primenu pojedinačnih odredbi.

Naučnici su razvili četiri teorije o zakonskoj zaštiti autorskih prava. One se ne isključuju međusobno. Naprotiv, sudovi i zakonodavni organi često primenjuju istovremeno dve ili više teorija. One potiču od različitih tradicija u okviru filozofske i političke teorije i imaju različite implikacije na oblikovanje zakona. Stoga ih je, makar samo za potrebe analize, korisno posmatrati odvojeno.

Poštenje

U srcu prve teorije je princip da stvaraoci književnih, umetničkih i drugih originalnih dela zaslužuju ili da kontrolišu svoja dela ili da budu nagrađeni za svoj napor. Drugim rečima, stvaraoci imaju moralno pravo koje zakon treba da prepozna i obezbedi. Malo drugačije kazano, osporiti legalnu zaštitu stvaralaca bi bilo nepošteno.

Postoji više varijanti ovog opšteg pristupa. Najrazvijeniji je takozvana teorija prava na osnovu uloženog rada ("labor desert theory"), izvedena iz dela britanskog filozofa Džona Loka. John Locke u Petoj glavu svog dela "Dve rasprave o vladi" obrazlaže da osoba koja radi na parceli zemlje koja je zajedničko vlasništvo stiče prirodno pravo na tu zemlju – pravo koje vlast, kada se jednom formira, ima obavezu da uspostavi i poštuje.

Dobar deo snage Lokovih argumenata potiče od intuitivne privlačnosti priče na kojoj je zasnovana. "Ja dođem do parcele divlje, nekultivisane zemlje koju još niko ne poseduje. Radim teško da uklonim kamenje, drveće ili travu. Poorem zemlju i zasadim seme. Negujem biljke dok ne sazru. Na kraju, žanjem urod i koristim ga za izdržavanje sebe i svoje porodice. Sigurno je da bi bilo pogrešno da neki uljez, koji nije učinio ništa da zemlju učini plodnom, može sada da me otera". Lok je ponudio različite, više formalne

argumente, od kojih neki potiču iz hrišćanske teologije, kako bi podupreo ovu moralnu intuiciju, ali sama priča daje Lokovoj teoriji glavninu njene trajne snage.

Važna grupa naučnika dokazuje da Lokov argument ima još veću snagu ako se primenjuje na intelektualni rad (književnost, umetnost itd.) nego na zemlju. Sirovi materijal koji se koristi da se napiše roman (papir i nekoliko pisaljki) ima malu vrednost; daleko najvažniji deo vrednosti završenog romana je romanopisčev intelektualni rad. Moralno pravo pisca da kontroliše roman je stoga jače nego moralno pravo ratara na zemlju koju je kultivisao. Osim toga, za razliku od useva, romani se ne ukorenjuju. Stoga ne moramo da se brinemo da ako damo vlasnička prava piscu romana, možemo izazvati propadanje društveno značajnih proizvoda.

Naučnici koji smatraju Lokove argumente uverljivim nailaze i na neke teškoće kada ih primenjuju na zakon o autorskim pravima. Na primer, koje vrste intelektualnog rada dovode do uspostavljanja moralnog prava? Samo sedenje za pisaćim stolom satima u pokušaju da se piše? Samo visoko "kreativan" rad? Da li činjenica da neki pisac voli svoj rad pojačava ili slabi njegovo moralno pravo? Da li je moguće da ako se dodeli širok niz prava jednom romanopiscu (na primer, zabranom drugima da pišu romane sa sličnim zapletom), možemo smanjiti kreativne mogućnosti raspoložive drugim potencijalnim piscima romana? Naučnici su se borili sa ovim i drugim zapletima, i verovatno će se boriti i dalje. (Kao što ćemo videti, teorija poštenja nije jedinstvena u tom pogledu. Sve teorije zaštite autorskih prava upadaju u teškoće i komplikacije.)

Druga varijanta pristupa poštenju se nekada naziva "teorija jednakosti". Ona je manje razrađena, ali prema socijalnim psiholozima uživa još veću društvenu privlačnost. Suština teorije jednakosti je stav da svaki saradnik na kolektivnom poduhvatu zaslužuje deo plodova tog poduhvata proporcionalan njegovom doprinosu. To je bila važna implikacija za zakon o autorskim pravima. Na primer, iz nje proizilazi da zakon treba da organizuje da se obezbedi da svako od mnogih ljudi koji učestvuju na izradi filma – od zvezda do tehničkog osoblja, dobije deo prihoda proporcionalan njegovom doprinosu. Kao što ćemo videti, nije uopšte jasno da li sadašnji zakoni to obezbeđuju.

Dobrobit

Drugi od četiri argumenta potiče iz filozofske teorije utilitarizma. Centralni princip ove tradicije je da zakon treba da obezbedi da se ukupna dobrobit za ljude maksimalizuje. (Mnogo nejasnoća se krije u tom jednostavnom stavu, ali ćemo ih ostaviti po strani.)

Način na koji se ovaj princip najčešće primenjuje u zakonu o autorskom pravu je sledeći: Romani i druge intelektualne kreacije spadaju u malu ali važnu kategoriju proizvoda na koje se ekonomisti pozivaju kao na "javno dobro". Karakteristike koje definišu javno dobro su da ono nije konkurentno (što znači da ga može koristiti neograničen broj ljudi) i da je neisključivo (što znači da kada je jednom postalo dostupno nekom potrošaču, veoma je teško sprečiti druge da dobiju pristup do njega). Ove karakteristike čine javno dobro društveno vrednim, ali stvaraju i opasnost: potencijalni proizvođač ih neće proizvoditi jer se boji da na njima neće moći da zaradi novac. Na primer, potencijalni romanopisac može da odluči da ne napiše roman, jer predviđa da će, kada se prva kopija proda, drugi izdavači napraviti milione dodatnih kopija i prodavati ih za sitne pare, i tako sprečiti pisca da zaradi bilo kakav novac. Suočen sa takvom opasnošću, romanopisac može da reši da postane bankar, i svet će zauvek biti lišen dobrobiti od romana koje je mogao da napiše. Kako bi se društvena korist učinila maksimalnom, vlast mora nekako da pruži podsticaj romanopiscu da piše romane. Ima mnogo načina na koje to vlast može da učini, ali jedan od načina je da dodeli romanopiscu isključiva prava da umnožava i prodaje svoje romane. Zaštićen od konkurencije, on može da naplati dovoljno novca za svoje knjige da od toga može da živi i nastavi da piše. To je, ukratko, ono što obezbeđuje zakon o autorskim pravima.

Posmatran iz ove perspektive, zakon o autorskim pravima obezbeđuje važnu društvenu korist, ali ima i društvenu cenu. Razlog je da, ako se romanopiscu pruži mogućnost da podigne cenu svojih knjiga znatno iznad niskog nivoa koji bi nastao kroz slobodnu konkurenciju, onda zakon o autorskim pravima sprečava čitaoce koji ne mogu da plate visoke cene da nabave i pročitaju roman. Rezultat je da se smanjuje dobrobit za te potrošače i tako donekle smanjuje ukupna društvena korist. Implikacija ovog pogleda na stvari je da zaštita autorskih prava treba da se odnosi samo na one vrste intelektualnih proizvoda koji ne bi bili proizvedeni u odsustvu finansijskog podsticaja, koji sistem zaštite autorskih prava obezbeđuje.

Ako savesno primenimo ova uputstva, koje vrste dela ćemo uključiti? Teško je reći, jer motivi stvaralaca variraju. Uopšteno govoreći, treba da budemo posebno spremni da proširimo zakonsku zaštitu autorskih prava na tip proizvoda koje je skupo proizvesti, lako kopirati i koji su na dobrobit mnogih ljudi a ne samo neposrednih korisnika. Primer mogu biti filmovi i računarski softver. Nasuprot tome, trebalo bi bar da oklevamo pre nego što pružimo zakonsku zaštitu autorskih prava za one proizvode čija je proizvodnja jeftina ili čiji su kreatori posebno osetljivi na nematerijalne podsticaje, koji ne zavise od zakona o

autorskim pravima (kao što je želja za slavom ili nada da će se dobiti stalno profesorsko mesto na univerzitetu).

Teorija ličnosti

Treća teorija je izvedena iz Kantovih i Hegelovih spisa. Ona je manje prisutna u pravnim sistemima zasnovanim na običajnom pravu (kao u Velikoj Britaniji, SAD, Kanadi i Australiji) nego u pravnim sistemima zasnovanim na građanskom pravu (na snazi u zemljama kontinentalne Evrope i zemljama Afrike i Latinske Amerike čiji su pravni sistemi potekli od onih u kontinentalnoj Evropi).

Centralna ideja ove teorije je da su intelektualni proizvodi manifestacije ili izrazi ličnosti njihovih kreatora. Slikar ili romanopisac definiše sebe u, i kroz, svoju umetnost. Pravni sistem osetljiv na ovaj fenomen treba da pruži umetnicima sredstva da kontrolišu korišćenje ili modifikaciju svojih kreacija. Šta tačno? Da li je bitno to što oštećenja ovih kreacija izazivaju odgovarajuće povrede kod stvaraoca, pa bi zakon to trebalo da spreči ili da predvidi obeštećenje, ili je davanje kontrole stvaraocu neophodno da bi se uspostavio opšti društveni ambijent u kojem umetnici mogu da uspostave i održe svoj identitet.

Ova teorija pruža posebno snažnu podršku aspektima zakona o autorskim pravima poznatim kao "moralna prava". Razmotrićemo detaljno moralna prava u Modulu 4. Kao što ćete videti, moralna prava uključuju pravo da se dobije priznanje da ste vi autor dela koja ste stvorili (i pravo da ne budete okrivljeni za dela koja niste stvorili) i pravo da sprečite osakaćivanje ili uništenje vaših dela.

Kultura

Četvrta teorija je do sada bila najmanje uticajna, ali izgleda da dobija na snazi. Njena ključna ideja je da ljudska priroda utiče na to da ljudi bolje napreduju pod nekim uslovima nego pod nekim drugim, i da društvene i političke institucije treba da budu organizovane tako da olakšaju taj napredak.

Koji su to posebni uslovi koji omogućuju ljudima da napreduju? Lista uslova koju su ponudili filozofi i psiholozi na osnovu ove teorije se donekle razlikuju, ali sa sledećim bi se većina složila:

- Život
- Zdravlje
- Telesni integritet – zaštita od fizičkih opasnosti i fizičkih i seksualnih napada
- Autonomija – u smislu mogućnosti slobodnog izbora zanimanja i poziva
- Kompetentnost – sposobnost da se suprotstavi i reši probleme
- Angažovanje – aktivno učešće u profesionalnim i slobodnim aktivnostima, nasuprot pasivnom konzumiranju dobara i usluga
- Samoizražavanje – sposobnost da se iznese svoje mišljenje i izraze kreativni impulsi
- Odnosi – učešće u slobodno izabranim zajednicama
- Privatnost – pristup zonama intimnosti u kojima mogu da se razvijaju odnosi i identitet.

Pravilno oblikovan, zakon o autorskim pravima može da podstakne da se neguje kultura koja omogućava da većina ljudi živi život na taj način. Na primer, on može pomoći da se promoviše bogata umetnička tradicija, podrži jak obrazovni sistem otvoren za sve, ohrabre ljudi da menjaju kulturna dobra koja koriste, i (poslednje ali ne manje važno) da poveća pristup znanju kroz jak i univerzalno dostupni bibliotečki sistem. Loše oblikovan, zakon o autorskim pravima može ugroziti sve ove vrednosti - suzbiti umetničke inovacije, osujetiti napore nastavnika da osmisle i predaju pedagoški zdrav materijal, obeshrabri korisnike u modifikaciji kulturnih dobara, i da rad biblioteka učini skupljim i težim. Mnogo zavisi od toga kako je zakon o autorskim pravima formulisan i primenjen.

Dodatni izvori

Literatura o teoriji zaštite autorskih prava je ogromna, ali nažalost relativno malo je dostupno online. Sledeća lista predstavlja razumno reprezentativni niz materijala. Mnogo više izvora se može naći u citiranoj literaturi ovih radova.

Pregledi

[William Fisher, "Theories of Intellectual Property."](#) in Stephen Munzer, ed., New Essays in the Legal and Political Theory of Property (Cambridge University Press, 2001) ([Chinese translation](#), by Haifeng Huang, in Chinese Intellectual Property Review 1 (2002): 1.)

[Seanna Shiffrin, Intellectual Property](#), in A Companion to Contemporary Political Philosophy (edited by Robert Goodin, Philip Pettit, and Thomas Pogge, Blackwell, 2007).

Teorija poštene upotrebe

[Robert Merges, "Locke for the Masses: Property Rights and the Products of Collective Creativity \(2009\)](#)

[Alfred C. Yen, "Restoring the Natural Law: Copyright as Labor and Possession."](#) Ohio State Law Journal 51 (1990): 517

Teorija dobrobiti

[Peter Menell and Suzanne Scotchmer, "Intellectual Property,"](#) chapter in Handbook of Law and Economics, edited by A. Mitchell Polinsky and Steven Shavell (2007) (with S. Scotchmer)

[William Landes and Richard Posner, The Economic Structure of Intellectual Property Law](#) (Harvard University Press 2003)

[Joseph E. Stiglitz, "Economic Foundations of Intellectual Property Rights"](#) (2003)

[Steven Shavell and Tanguy Van Ypersele, "Rewards versus Intellectual Property Rights"](#) (1999)

Teorija ličnosti

[Margaret Jane Radin, Property and Personhood](#) (1993)

Justin Hughes, "The Philosophy of Intellectual Property," 77 Georgetown Law Review 287 (1988)

Teorija kulture

[Neil Netanel, "Copyright and a Democratic Civil Society."](#) 106 Yale Law Journal 283 (1996)

Madhavi Sunder, iP (forthcoming, Yale University Press)

[William Fisher](#), "[The Implications for Law of User Innovation](#)," forthcoming Minnesota Law Review (2010) Autor Modula 1. je [Melanie Dulong de Rosnay](#). Uredio ga je tim koji su sačinjavali [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) i [Chris Peterson](#).

Autor Modula 1. je [Melanie Dulong de Rosnay](#). Uredio ga je tim koji su sačinjavali [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) i [Chris Peterson](#).

Modul 1: autorska prava i javni domen

Ovaj modul istražuje osnovne koncepte zakona o autorskim pravima. On pruža opšti uvod u elemente autorskih prava važne za bibliotekare. U drugim modulima ove teme su detaljno prodiskutovane.

Šta je autorsko pravo?

Autorsko pravo (copyright) je zakonski koncept koji daje autorima i umetnicima kontrolu nad određenim načinima korišćenja njihovih dela u definisanom periodu vremena. Ono ograničava ko može da umnožava, menja, izvodi ili deli sa drugima ova dela.

Kao što smo videli u uvodu, postoji nekoliko gledišta koja se tiču svrhe zakona o autorskim pravima. Jedno gledište je da zakon o autorskim pravima ohrabruje kreativnost, dozvoljavajući kreatorima da ostvare profit na osnovu svojih dela. Ovaj cilj zaštite autorskih prava se odražava u tekstu mnogih zakona o autorskim pravima. Na primer "[Copyright Clause](#)" u ustavu SAD kaže da Kongres može dati autorima vremenski ograničeno pravo zaštite od umnožavanja njihovih dela kako bi "promovisali progres nauke i korisnih veština". (US Constitution, Article 1, Section 8, Clause 8.) Slična je bila svrha [Statute of Anne](#), prvog zakona o pravima autora u Engleskoj, da "ohrabri učenje" (8 Anne Chapter 19, 1710). Drugo gledište je da zakon o pravima autora obezbeđuje da autori budu adekvatno plaćeni za svoj napor. Treće gledište je da je kreativno delo izraz ličnosti kreatora i stoga treba da bude zaštićeno od upotrebe bez dozvole autora.

Iako zakon o autorskim pravima daje autorima mnoga prava u pogledu njihovih dela, on i ograničava ta prava na više značajnih načina. Većina ovih ograničenja su veoma specifična, ali neka su široka. Nekoliko ograničenja, kao što ćemo videti, omogućuju bibliotekarima da koriste i šire materijale zaštićene autorskim pravima mnogo slobodnije nego što bi to inače bilo moguće.

Šta je javni domen?

Javni domen je naziv za niz kreiranih dela koja nisu zaštićena zakonom o autorskim pravima – bilo zato što nisu više pokrivena ograničenjima iz zakona jer njihovi kreatori

nisu zadovoljili različite formalne zahteve u prošlosti, ili zato što su njihovi kreatori namerno poklonili javnosti prava koja su mogli zadržati. Kao primer, zamislite da fiktivna država Buktonia ima vremensko ograničenje važenja zakona na 20 godina. Ako je neka knjiga napisana 1980, zaštita autorskih prava za knjigu u Buktoniji će se okončati posle 20 godina, 2000-te. Kada je zaštita autorskih prava za neko delo istekla, delo spada u javni domen. Kada je delo jednom u javnom domenu, ograničenja iz zakona o autorskom pravu više ne važe i svako može da kopira, ponovo koristi ili deli sa drugima to delo prema sopstvenim željama. Javni domen funkcioniše kao pul kreativnog materijala iz kojeg se svako može poslužiti. On obezbeđuje autorima sirov materijal od kojeg može biti izgrađena nova generacija knjiga, filmova, pesama i znanja. Kao što je engleski pesnik Chaucer iz 14. veka napisao (a čije je delo danas u javnom domenu), „Sa starih polja sav novi kukuruz dolazi iz godine u godinu, a iz starih knjiga u dobroj veri dolazi sva nova nauka koju ljudi uče“.

Ko donosi zakone o autorskim pravima?

Nekoliko međunarodnih ugovora postavljaju standarde koje sve zemlje potpisnice moraju da slede kada usvajaju ili menjaju svoje zakone o autorskim pravima. Ipak u okviru ovih ograničenja svaka zemlja uspostavlja svoj sopstveni zakon. Ovi zakoni određuju ko može steći autorsko pravo, koja prava njihov nosilac uživa i koliko dugo ta prava traju. Kao rezultat toga autorska prava se značajno razlikuju od zemlje do zemlje.

U svim zemljama zakon o autorskim pravima oblikuju zakonodavna tela, koja usvajaju i često modifikuju zakone o autorskim pravima i sudovi, koji prilagođavaju i pojašnjavaju sprovođenje zakona kada se primenjuju na pojedinačne slučajeve. U zemljama u kojima su zakoni zasnovani na običajnom pravu sudovi imaju nešto važniju ulogu nego u zemljama sa pravom zasnovanim na građanskom pravu, ali razlike nisu velike. U nekim zemljama pravni sistem zasnovan na religiji takođe utiče na zakone o autorskom pravu. Rasprava o tri osnovna tipa pravnog sistema i lista pravnih sistema pojedinih zemalja može se naći na adresi http://en.wikipedia.org/wiki/Legal_systems_of_the_world.

Bez obzira na pravni sistem, zakon o autorskim pravima se stalno menja da bi se prilagodio novim kreativnim, tehnološkim i društvenim izazovima. Često te promene pokreću interesne grupe koje traže privilegije za svoje članove. Bibliotečka zajednica je često igrala važnu ulogu u oblikovanju zakona o autorskim pravima u prošlosti, a mogla bi da igra još važniju ulogu u budućnosti.

Šta pokriva zakon o autorskim pravima?

Zakon o autorskom pravu u principu pokriva sva „originalna autorska dela“. Ta autorska dela mogu biti u različitim oblicima. Na primer, u skoro svim zemljama, sva niže nabrojana dela su zaštićena zakonom o autorskim pravima:

- Pisana dela (knjige, članci, pisma, itd.);
- Muzička dela;
- Pozorišna dela (opere, drame);
- Grafička umetnička dela (fotografije, skulpture, slike, itd.);
- Filmovi i audiovizuelna dela (filmovi, video, televizijski programi, itd.);
- Arhitektonska dela; i
- računarski softver.

U nekim zemljama, snimanje zvuka je takođe pokriveno zakonom o autorskim pravima. U drugim zemljama, snimanje zvuka je pokriveno posebnim, povezanim setom zakonskih akata, poznatim pod imenom „srodna prava“. U nekim zemljama su produkti vladinih ustanova – kao karte, zvanični izveštaji, mišljenja suda – pokriveni zakonom o autorskim pravima, a u drugima su tretirani kao javni domen.

Važno je pamtiti da se zakon o autorskim pravima nikada ne primenjuje na ideje i činjenice. On pokriva samo „originalni izraz“ – drugim rečima, poseban način na koji su te ideje prenete. Tako na primer informacije koje su sadržane u udžbeniku iz neke naučne oblasti nisu zaštićene zakonom o autorskim pravima. Vi imate pravo, posle čitanja udžbenika iz istorije da napišete roman koji uključuje te istorijske činjenice.

Manji broj zemalja (kao na primer SAD) traže da je originalni izraz ideja fiksiran u opipljivom mediju, kao što je papir ili digitalni format za snimanje, da bi mogli biti zaštićeni zakonom o autorskim pravima. U tim zemljama improvizovane izvedbe, kao na primer džez ili ples, nisu zaštićene ukoliko ih njihovi autori ne snime.

Zakon o autorskim pravima pokriva dela koja nisu objavljena ili dostupna javnosti. Tako su na primer privatna pisma, dnevnici i elektronske poruke zaštićeni zakonom o autorskim pravima.

Neke zemlje su tražile da se objavljena dela registruju u centralnoj ustanovi ili da sadrže u sebi obaveštenje o autorskom pravu sa imenom autora i godinom objavljivanja, kako bi bila zaštićena zakonom o autorskim pravima. Takve formalnosti više nisu neophodne kako bi delo bilo zaštićeno po zakonu o autorskim pravima. Pa ipak, registrovanje

autorskog prava može pomoći da se dokaže autorstvo ili identifikuje koga treba kontaktirati za dobijanje dozvole pre no što delo može biti ponovo korišćeno. U nekim zemljama registracija dela je neophodna pre nego što autoru bude omogućeno da nekog tuži za kršenje zakona o autorskom pravu. (Strani autori su izuzeti iz ovog zahteva). Dodatno, neke zemlje i dalje traže da izdavači deponuju jednu kopiju svakog novog dela u određenoj ustanovi, kao što je recimo nacionalna biblioteka.

Ko stiče autorsko pravo?

Autorsko pravo obično stiče kreator dela. Ako napišete roman, naslikate sliku ili komponujete pesmu, vi ćete u principu steći autorsko pravo za svoju kreaciju.

Situacija je komplikovanija ako ste zaposleni, koji stvara delo kao deo svog posla. Zemlje se veoma razlikuju u načinu tretiranja ovakvih situacija. Tipično, u zemljama koje slede tradiciju običajnog prava, autorsko pravo za delo koje je kreirao zaposleni u okviru svog posla pripada poslodavcu. Nasuprot tome, u zemljama koje slede tradiciju građanskog prava, autorsko pravo pripada zaposlenom. Ipak u tim zemljama ugovori o zaposlenju, pa čak i zakoni o autorskim pravima, često daju poslodavcima prava na ta dela koja su slična, iako ne identična pravima zaposlenih u zemljama sa tradicijom običajnog prava. Na kraju, u SAD i nekim drugim zemljama, kada se specifična dela kreiraju u specifičnim uslovima od strane nezavisnih ugovornih strana, ugovorne strane i organizacije koje koriste dela se mogu napismeno složiti da organizacija koja koristi delo stiče i autorska prava.

Koja prava se štite zakonom o autorskim pravima?

Prava predviđena zakonom o autorskim pravima spadaju u dve kategorije: ekonomska i moralna prava.

Ekonomska prava su usmerena na to da autoru daju mogućnost da koristi svoje delo za zarađivanje novca. To su stvari koje samo nosilac autorskog prava može da radi ukoliko vlasnik prava nije dao dozvolu drugima. (Važan izuzetak od obaveze da se dobije dozvola nosioca autorskog prava, kao što je poštena (fer) upotreba i obavezna licenca će biti objašnjene kasnije). Primarna ekonomska prava su:

- pravo na reprodukciju dela – drugim rečima, umnožavanje;
- pravo na preradu dela – kao što su prevodi, skraćene verzije ili adaptacije;
- pravo distribucije dela – na primer prodaja ili iznajmljivanje kopija;

- pravo javnog izvođenja ili izlaganja dela.

Moralna prava su namenjena zaštiti autorovih nematerijalnih interesa u vezi sa delom. Moralna prava ne postoje u svim zemljama. Uopšteno govoreći, ona su šire prepoznata i čvršće zaštićena u zemljama građanskog prava nego u zemljama običajnog prava. Primarna moralna prava su:

- pravo na integritet – na primer, pravo da se zabrani uništenje ili brisanje slike ili skulpture;
- pravo na naznačenje imena (pravo atribucije) – drugim rečima, pravo da autor dobije priznanje za delo koje je stvorio a da se ne okrivljuje za ono što nije stvorio;
- pravo na objavljivanje – pravo da odredi kada i da li će delo biti dostupno javnosti;
- pravo na povlačenje – pravo (u određenim ograničenim okolnostima) da autor ukloni iz javne cirkulacije kopije dela za koje je požalio što je kreirao.

Srodna prava, koja se nekada nazivaju i povezana prava, su srodna autorskim pravima. Najstarija i najpoznatija srodna prava su ekonomska prava odobrena osobama koje nisu autori dela, ali koje su doprinele njegovom stvaranju, kao što su izvođači, producenti i RTV udruženja.

Neke zemlje imaju i lična i javna prava koja su komplementarna zakonu o autorskim pravima. Na primer neke zemlje zabranjuju javnu distribuciju radova koji sadrže informacije koje mogu da identifikuju ličnost, ukoliko ta osoba nije dala dozvolu za to.

Ograničenja zakona o autorskim pravima

Gore opisana prava su predmet važnih ograničenja. Kao prvo što je gore navedeno, mnoge starije knjige, članci, snimci i druga dela pripadaju javnom domenu. Ove materijale svako može koristiti za bilo koju svrhu. Nažalost, nije uvek lako odrediti kada je neko konkretno delo postalo deo javnog domena. Direktorijum na adresi http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Copyright_situations_by_country sadrži neke korisne informacije o tome koliko traju prava iz zakona o autorskim pravima u različitim zemljama sveta. Tu se mogu naći i korisne sugestije o tome kada delo ulazi u javni domen. Ponekad nosilac autorskog prava može da postavi delo u javni domen pre nego što istekne period zaštite po zakonu o autorskim pravima, slično kao što vlasnik

zemljišta može da pokloni imanje nekom gradu kako bi ono postalo park. U tim slučajevima korišćenje dela postaje slobodno odmah.

Osim toga, zakoni o autorskim pravima svih zemalja uključuju i izuzetke i ograničenja dejstva zakona. Time se identifikuju aktivnosti koje korisnici mogu preduzimati bez straha da će prekršiti zakon o autorskom pravu. Iako se ovi izuzeci razlikuju od zemlje do zemlje, neki zajednički primeri uključuju kopiranje za ličnu upotrebu, navođenje kratkih delova pisanih dela za potrebe kritike, fotokopiranje u bibliotekama za potrebe arhiviranja i konvertovanje dela u formate dostupne hendikepiranim osobama. Drugi izuzeci su širi i slabije definisani, kao što je doktrina o poštenoj upotrebi (fair use) u SAD i doktrina o poštenom deljenju (fair dealing) u nekim afričkim zemljama.

Na kraju, većina zemalja ima sistem obaveznog licenciranja za neke tipove dela. Prema sistemu obaveznog licenciranja, nosioci autorskih prava su dužni da dozvole neke oblike korišćenja svojih dela sve dok korisnici plaćaju naknadu, koju su odredile vladine agencije ili sudovi. Takvi režimi postaju sve više uobičajeni.

Dozvole za korišćenje dela zaštićenih autorskim pravom

Ako se ni jedan od gore navedenih izuzetaka i ograničenja ne može primeniti, još uvek postoji mogućnost korišćenja dela zaštićenog autorskim pravom. Da bi to učinio, korisnik mora da dobije dozvolu od nosioca autorskog prava kojom mu se odobrava da koristi sadržaj na određeni način. Nosioc autorskog prava može da traži nadoknadu za to korišćenje ili može da ga dozvoli besplatno. Dozvola mora biti posebna i data napismeno kako bi se izbegle zabune.

Nije uvek neophodno direktno kontaktiranje nosioca autorskog prava da bi se dobila dozvola za korišćenje njihovog dela. Mnoge zemlje imaju organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskih i srodnih prava (poznate i kao kolektivne administrativne organizacije) koje vrše funkciju agenta za veliki broj nosilaca autorskih prava. Takve organizacije sada obavljaju administraciju oko dozvola koje se odnose na veoma raznovrsne načine korišćenja zaštićenih materijala. Primeri uključuju emitovanje muzičkih kompozicija i korišćenje različitih modernih tehnologija za reprodukovanje grafičkih ili pisanih dela.

Druga grupa organizacija ohrabruje i pomaže onim nosiocima autorskih prava koji su voljni da prepuste neka od svojih prava besplatno. Najpoznatije su Creative Commons - <http://creativecommons.org/> i Free Software Foundation - <http://www.fsf.org/>, ali nove se stalno pojavljuju.

PRIMER ČESTOG PITANJA U VEZI SA AUTORSKIM PRAVIMA

“Želim da napravim kolekciju materijala za kurs koji držim studentima. Koji materijal smem da uključim?” Profesor želi da u materijal uključi odlomke iz knjiga, elektronske izvore i muzičke odlomke i da postavi izabrane muzičke i video klipove online, praćene svojim komentarima.

Pitanja na koja treba odgovoriti pre postavljanja materijala online:

- Da li je neki od materijala u javnom domenu?
- Da li je neki od materijala licenciran Creative Commons licencom ili nekom sličnom koja dozvoljava njihovo slobodno korišćenje?
- Da li je nešto od preostalih materijala oslobođeno ograničenja korišćenja na osnovu zakonskih izuzetaka koji su navedeni u nacionalnom zakonu o autorskim pravima?
- Da li biblioteka tog univerziteta već poseduje licencu za korišćenje tog materijala na način koji profesor želi?

Ako je materijal u javnom domenu (isteklo je trajanje zaštite), licenciran pod CC licencom ili nekom sličnom koja dozvoljava slobodan pristup, ako je njegovo korišćenje pokriveno izuzecima navedenim u zakonu ili je uključen u postojeće licence koje ima taj univerzitet, materijal se može postaviti u online dostupan paket elektronskog materijala za pomenuti kurs. Ako nije, profesor lično ili bibliotekar univerzitetske biblioteke će morati da traži i dobije dozvole od nosilaca autorskih prava ili autorskih agencija. Materijal za koji se ne dobije dozvola a ne spada u gore navedene izuzetke ne sme se uključiti u zbirku materijala za kurs, jer to predstavlja kršenje autorskih prava i podleže sankcionisanju.

Dodatni izvori

Sadržajno razmatranje aspekata zakona o zaštiti autorskih prava koji utiču na bibliotekare, posebno u zemljama u razvoju, dato je u [eIFL Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries](#).

Carol C. Henderson, [“Libraries as Creatures of Copyright: Why Librarians Care about Intellectual Property Law and Policy,”](#) 1998. (bivši izvršni direktor Washington Office

American Library Association razmatra ulogu bibliotekara u održavanju ravnoteže u zakonu o autorskim pravima.

Kratka rasprava između profesora Williama Fishera i Justina Hugesa, koju je organizovao Economist magazine u maju 2009, ispituje koristi i štete od sistema zaštite autorskih prava [A short debate between Professors William Fisher and Justin Hughes](#).

[Research Center for the Legal System of Intellectual Property \(RCLIP\)](#), u saradnji sa [Center for Advanced Study & Research on Intellectual Property \(CASRIP\)](#) Pravnog fakulteta Univerziteta u Washingtonu, gradi sadržajnu bazu podataka sudskih odluka ([a comprehensive database of court decisions](#)) koja uključuje intelektualnu svojinu i zakon o autorskim pravima svih zemalja sveta. Baza podataka još nije potpuna, ali predstavlja vredan izvor, posebno za azijske zemlje.

Mapa koja opisuje glavne karakteristike zakona o zaštiti autorskih prava u SAD i delom u drugim zemljama, koju je pripremio William Fisher, data je na adresi <http://cyber.law.harvard.edu/people/tfisher/IP/IP%20Maps.htm>.

[“A Fair\(y\) Use Tale”](#) je kratak film o autorskim pravima i poštenoj upotrebi u SAD iz 2008. Prema sinopsisu, “profesor Eric Faden sa Bucknell Univerziteta dao je ovaj duhovit ali informativan pregled principa zaštite autorskih prava navođenjem reči upravo onih ljudi kojima možemo da zahvalimo što su rokovi zaštite skoro beskrajni.”

Dokumentarni filmovi, [Steal This Film Part I](#) (2006) i [Steal This Film Part II](#) (2007), čiji je producent The League of Noble Peers, nudi zabavan i vrlo kritičan pogled na savremene trendove u pravcu osnaživanja prava nosilaca autorskih prava, posebno u odnosu na nedozvoljeno deljenje muzike i filmova.

Michael Brewer i American Library Association Office for Information Technology Policy pripremili su [helpful guide to determining which works have fallen into the public domain in the United States](#).

[A Librarian's 2.0 Manifesto](#) nudi provokativan koncept odgovornosti bibliotekara, posebno u sredini koju karakterišu brze tehnološke promene.

Slučajevi

Sledeće sudsko mišljenje razmatra i primenjuje neke od principa prikazanih u ovom modulu:

[Telegraph Group, Ltd. v. Ashdown, Part 10 Case 13 \(Court of Appeal, England & Wales, 2001\)](#) (odnos između slobode izražavanja, javnog interesa i prava intelektualne svojine)

Modul 2 je kreirala [Petroura Vantsiouri](#). Uredio ga je tim koji su sačinjavali [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#), i [Chris Peterson](#).

Modul 2: Međunarodni okvir

Razlozi za međunarodni sistem

Kao što smo videli u *Modulu 1: autorska prava i javni domen*, svaka zemlja u svetu ima sopstveni niz zakona o autorskim pravima. Međutim, fleksibilnost koju većina zemalja uživa u prilagođavanju i uvođenju sopstvenih zakona je ograničena nizom međunarodnih ugovora. Zašto nam je potrebno međunarodno upravljanje ovom oblašću? Postoje dva uobičajena odgovora na ovo pitanje.

Prvo, bez neke međunarodne standardizacije, države bi mogle da uvedu zakonodavstvo koje štiti njihove građane a strance ostavlja bez zaštite. Takva diskriminacija je bila uobičajena pre uspostavljanja međunarodne regulative. Kako vlasnici autorskih prava postaju sve više zainteresovani za globalnu zaštitu svojih dela, uzajamno priznavanje prava i van granica matične države, uz poštene uslove, postaje sve značajnije.

Drugo, neki nosioci autorskih prava veruju da zemlje u razvoju neće prihvatiti adekvatnu zaštitu autorskih prava ukoliko na to ne budu prinuđene ugovorom. Predstavnici zemalja u razvoju se snažno suprotstavljaju ovom argumentu.

Međunarodni instrumenti

Najjednostavniji način da se postignu ovi ciljevi bi bilo postojanje jednog ugovora koji bi potpisale sve zemlje. Nažalost, sadašnja situacija je složenija. Umesto jednog ugovora, sada imamo šest glavnih multilateralnih sporazuma, svaki sa različitim nizom zemalja potpisnica.

O svakom od šest sporazuma je pregovarano u okviru neke međunarodne organizacije koja ga sada administrira. Četiri od šest su pod upravom Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (World Intellectual Property Organization - WIPO); jedan pod upravom Uneska (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) i jedan pod upravom Svetske trgovinske organizacije (World Trade Organization - WTO).

Šest sporazuma je kreirano i implementirano na sličan, ali ne i identičan način. Uobičajeno proces započinje kada predstavnici zemalja zaključe da treba da postoji međunarodni standard koji reguliše niz problema. Oni započinju pregovore, koji mogu trajati nekoliko godina. Za vreme pregovora, nacrti se prezentuju delegacijama svih zemalja, koje onda diskutuju o njima i mogu predlagati amandmane na sadržaj, kako bi se postigao konsenzus. Ovaj „konsenzus“ može odražavati istinsko slaganje svih zemalja učesnica da je predlog ugovora poželjan, ili može biti rezultat pritiska moćnijih zemalja na slabije zemlje. Kada je konsenzus postignut, zemlje zaključuju ugovor tako što ga potpisuju. Potom vlade zemalja učesnica ratifikuju ugovor i on postaje važeći. Zemlje koje ne potpišu ugovor kada se on inicijalno zaključuje mogu se priključiti kasnijim pristupanjem.

U mnogim zemljama, posebno onim koje poštuju tradiciju građanskog prava, ugovori se posmatraju kao „samoizvršavajući“. Drugim rečima, kada su jednom ratifikovani, stranke mogu da se pozivaju na njih i, ako je potrebno, podignu tužbu protiv drugih stranaka za kršenje odredbi ugovora. Međutim u drugim zemljama, posebno onima koje su pod uticajem britanske ili skandinavske ustavne tradicije, ugovorima nedostaje autoritet za samoizvršavanje. Umesto toga, nacionalno zakonodavstvo mora da prihvati zakonske odredbe koje implementiraju te ugovore, posle čega stranke mogu da se oslone na odredbe implementirane u zakon, pre nego na odredbe samih ugovora.

Nijedan od šest ugovora koji se odnose na zakon o autorskim pravima ne sadrži razumljiv niz pravila ili standarda za sistem zaštite autorskih prava. Umesto toga, svaki traži da se zemlje članice bave određenim temama na određeni način, ali ostavlja zemljama članicama značajna diskreciona prava u implementaciji zahteva ugovora, niza pravila ili standarda za sistem zaštite autorskih prava.

Sledi kratak opis šest glavnih ugovora, sa specijalnim naglaskom na njihov uticaj na zemlje u razvoju.

Bernska konvencija

Godine 1886. deset evropskih zemalja potpisalo je Bernsku konvenciju za zaštitu pisanih i umetničkih dela (u daljem tekstu Bernska konvencija) kako bi se smanjila konfuzija u međunarodnom regulisanju autorskih prava. Od tada su ukupno 164 zemlje pristupile Bernskoj konvenciji. Međutim, bilo je od tada više revizija Bernske konvencije i sve zemlje nisu ratifikovale najnoviju verziju. Ostale zemlje se i dalje mogu pridružiti.

(Kraljevina Jugoslavija je pristupila Bernskoj konvenciji 1930, posle donošenja zakona o autorskom pravu po ugledu na nemačke, austrijske i švajcarske zakone 1929. godine.)

Bernska konvencija je uspostavila tri osnovna principa. Prvi i najpoznatiji je princip „nacionalnog tretiranja“, koji traži da zemlje članice daju državljanima svih zemalja potpisnica ista prava prema zakonu o autorskim pravima koja daju svojim državljanima. Tako na primer roman koji je napisao državljanin Bolivije u Boliviji uživa istu zaštitu u Gani kao i roman koji je u Gani napisao državljanin Gane.

Drugi je princip „nezavisnosti“ zaštite. On obezbeđuje da svaka zemlja članica mora da obezbedi istu zaštitu stranim delima koju daje domaćim, čak i ako strano delo ne bi bilo zaštićeno prema zakonu o autorskim pravima zemlje u kojoj je nastalo. Na primer, čak i ako roman koji je napisao bolivijski državljanin nije zaštićen prema bolivijskom zakonu, on će ipak biti zaštićen u Gani ako ispunjava uslove za zaštitu prema zakonu Gane.

Treći je princip „automatske zaštite“. Ovaj princip zabranjuje zemljama članicama da traže neke prethodne zakonske uslove od lica iz drugih zemalja potpisnica Bernske konvencije kako bi dobili zaštitu autorskih prava. (Oni mogu da traže posebne uslove od svojih državljana, ali to obično ne čine). Efekat ovog principa je da bolivijski autor romana ne mora da se registruje ili da traži zaštitu svog romana u Gani, Indiji, Indoneziji ili bilo kojoj drugoj potpisnici Bernske konvencije, njegov roman će biti automatski zaštićen u svim tim zemljama od trenutka kada je napisan.

Kao dodatak ovim osnovnim principima, Bernska konvencija nalaže zemljama potpisnicama da ispune i niz specifičnih zahteva. Na primer, one moraju da zaštite autorska prava na minimum perioda vremena. Minimum trajanja zaštite autorskih prava, ratifikovan u najnovijoj verziji Bernske konvencije iz 1971, je tokom života autora plus 50 godina za sva dela osim dela primenjene umetnosti, gde je najmanje trajanje zaštite 25 godina. Bernska konvencija takođe traži od svojih potpisnica da prepoznaju i obezbede ograničeni podskup „moralnih prava“ razmotrenih u Modulu 1.

Bernska konvencija pruža zemljama potpisnicama okvir za prihvatanje izuzetaka iz obavezne zaštite autorskih prava. Takozvani „trostepeni test“ sadržan u Članu 9. stav 2. (koji će biti objašnjen u daljem tekstu) definiše slobodu zemalja potpisnica da uvedu izuzetke i ograničenja autorskih prava nad kontrolom umnožavanja njihovih dela. Druge odredbe Bernske konvencije daju zemljama potpisnicama diskreciono pravo da uvedu specifičnije izuzetke.

Kada je Bernska konvencija poslednji put revidirana u Parizu 1971, zemlje potpisnice su prihvatile **Dodatak** koji sadrži specijalne odredbe koje se tiču zemalja u razvoju.

Konkretno, zemlje u razvoju mogu za određena dela i pod određenim uslovima da odstupe od minimalnih standarda zaštite u odnosu na prava prevoda i umnožavanja zaštićenih dela. Tačnije, **Dodatak** dozvoljava zemljama u razvoju da daju neisključive i neprenosive obavezne licence za prevođenje dela za potrebe obrazovanja, nauke ili istraživanja, i da umnožavaju dela za korišćenje u vezi sa sistematskim aktivnostima u obrazovanju.

Dok Bernska konvencija donosi široke standarde za zaštitu autorskih prava, ona uvodi malo specifičnih pravila. Kao rezultat, zakonodavstvo u zemljama potpisnicama uživa značajnu fleksibilnost u implementaciji njenih zahteva. Na primer u aktu o implementaciji Bernske konvencije u SAD iz 1988, Kongres je usvojio minimalistički prilaz implementaciji, unoseći samo one izmene u zakon o autorskim pravima koje su bile apsolutno neophodne da bi se SAD kvalifikovale za članstvo.

Bernska konvencija ne sadrži prinudne mehanizme. To znači da zemlje članice imaju malo mogućnosti da kazne druge zemlje koje se ne pridržavaju uputstava Bernske konvencije. Kao što ćemo kasnije videti, ova situacija se delimično promenila za one članice Bernske konvencije koje su postale članice Svetske trgovinske organizacije.

Da bi saznali više, možete pročitati tekst konvencije na adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/trtdocs_wo001.html. na engleskom jeziku i http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/bern.pdf na srpskom jeziku.

Univerzalna konvencija o autorskim pravima

Univerzalnu konvenciju o autorskim pravima (The **Universal Copyright Convention - UCC**) je razvio i prihvatio UNESCO 1952. godine. Ona je kreirana kao alternativa Bernskoj konvenciji. Nastala je prema želji nekoliko zemalja, uključujući SAD i SSSR, da uspostave neku vrstu multilateralne zaštite autorskih prava i bez pristupanja Bernskoj konvenciji.

Univerzalna konvencija o autorskim pravima ima fleksibilnije odredbe nego Bernska konvencija. Ova povećana fleksibilnost je uvedena sa namerom da pruži mogućnost pristupa zemljama na različitom stepenu razvoja i zemljama sa različitim društvenim i ekonomskim sistemima. Kao i Bernska konvencija, Univerzalna konvencija o autorskim pravima sadrži princip nacionalnog tretmana i zabranjuje diskriminaciju prema stranim autorima, ali sadrži manje zahteva koje zemlje članice moraju da usaglase.

Značaj Univerzalne konvencije je smanjen, jer je sada većina zemalja ili prihvatila Bernsku konvenciju ili su članice Svetske trgovinske organizacije (ili i jedno i drugo).

Obaveze o zaštiti autorskih prava članica Svetske trgovinske organizacije su zasnovane na Sporazumu o pravima iz oblasti intelektualne svojine povezanim sa aspektima vezanim za trgovinu, što će biti razmotreno u daljem tekstu. Lista zemalja potpisnica ove konvencije data je na adresi http://portal.unesco.org/culture/en/files/7816/11642786761conv_71_e.pdf/conv_71_e.pdf, a Srbija je potpisnik od 2001. Tekst konvencije dat je na adresi <http://archive.ifla.org/documents/infopol/copyright/ucc.txt>, na engleskom jeziku i na adresi http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/autorsko_svetska_konvencija.pdf na srpskom jeziku.

Rimska konvencija (1961)

Tehnologija je znatno napredovala od momenta potpisivanja Bernske konvencije do 1961. Neki izumi, kao magnetofon, učinili su kopiranje snimaka mnogo lakšim. Bernska konvencija se odnosila samo na štampana dela i nije pomagala nosiocima autorskih prava da se odbrane od novih tehnologija. Da bi se odgovorilo na primećene potrebe za jačom zakonodavnom zaštitom snimljenih dela, članice Svetske trgovinske organizacije su zaključile 26. oktobra 1961. Rimsku konvenciju za zaštitu izvođača, producenata fonograma i emitera. Ona je protekla zaštitu autorskih prava ne samo na autore dela, nego i na kreatore i producente posebnih, fizičkih beleženja dela. Ove „fiksacije“ uključuju medije kao što su audiokasete, CD i DVD diskovi.

Rimska konvencija traži od zemalja članica da pružaju zaštitu delu izvođača, producenata fonograma i emitera. Međutim ona dozvoljava zemljama članicama da definišu izuzetke iz zaštite – na primer, da dozvole neovlašćeno korišćenje snimaka za potrebe obrazovanja ili naučnog istraživanja. Osamdeset osam zemalja je potpisalo Rimsku konvenciju. Članstvo je moguće samo za zemlje koje su potpisnice Bernske konvencije ili Univerzalne konvencije o autorskim pravima. Kao i kod mnogih međunarodnih ugovora, pristupanje Rimskoj konvenciji ima nesiguran učinak na domaće zakonodavstvo. Zemlje koje pristupe konvenciji mogu da „rezervišu“ svoja prava u odnosu na neke odredbe ugovora. U praksi to je omogućilo nekim zemljama da izbegnu primenu pravila koja bi zahtevala značajne promene u njihovim nacionalnim zakonima.

Tekst konvencije na engleskom jeziku možete naći na adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/rome/trtdocs_wo024.html, a na srpskom jeziku dat je na adresi: http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/autorsko_rimska_konvencija.pdf

WIPO ugovor o autorskim pravima (WCT)

Način na koji vlasnici autorskih prava umnožavaju, distribuiraju i prodaju svoja dela se promenio u digitalno doba. Uobičajeno je da se zvučni zapisi, članci, fotografije i knjige čuvaju u elektronskim formatima, cirkulišu putem Interneta i uključuju u baze podataka. Nažalost, iste tehnologije koje omogućavaju efikasnije čuvanje i distribuciju olakšavaju i široko rasprostranjeno kopiranje radova zaštićenih autorskim pravima. Zabrinute zbog uticaja ovih novih tehnologija, vlade razvijenih zemalja zagovaraju i ultimativno uslovljavaju prihvatanje dva ugovora: WIPO ugovora o autorskim pravima i WIPO ugovora o interpretacijama i fonogramima.

WIPO ugovor o autorskim pravima (WCT) je poseban sporazum u okviru Bernske konvencije koji je stupio na snagu 6. marta 2002. To je prvi međunarodni ugovor koji traži da države obezbede zaštitu računarskih programa i baza podataka (kompilacija podataka i drugog materijala napravljene na originalan način).

WCT zahteva i da članovi zabrane zaobilaženje tehničkih zaštitnih mera koje su postavili nosioci autorskih prava kako bi sprečili neovlašćeno kopiranje i distribuciju svojih dela. Ove tehnologije uključuju enkripciju ili „informaciju o upravljanju autorskim pravima“ (podatke koji identifikuju delo ili njegove autore i koji su neophodni za identifikaciju autora dela i upravljanje autorskim pravima). Trenutno je 88 zemalja prihvatilo ovaj ugovor, uključujući i Srbiju. Ugovor je dosta kritikovan zato što ne uzima u obzir različiti nivo ekonomskog razvoja zemalja potpisnica i ne priznaje mogućnosti izuzetaka kad je u pitanju kopiranje zaštićenih elektronskih dokumenata za svrhe koje su bile dozvoljene u slučaju štampanih dokumenata – na primer lična upotreba, obrazovne potrebe, kopiranje za potrebe lica sa hendikepom i sl. WCT daje autorima neka značajna prava kao dodatak na prava koja imaju prema Bernskoj konvenciji, i to: 1. isključivo pravo da distribuiraju svoja dela, 2. isključivo pravo da daju u zakup svoja dela (što će biti detaljnije objašnjeno u Modulu 4) i 3. isključivo pravo na saopštavanje javnosti svojih dela.

WIPO ugovor je predviđen samo za članice Svetske trgovinske organizacije i članice Evropske Unije, a druge zemlje mogu biti uključene samo ako skupština WIPO to odobri. Tekst ugovora na engleskom nalazi se na adresi http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/trtdocs_wo033.html, a na srpskom jeziku na adresi: http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/wipo_ugovor_o_autorskom.pdf

WIPO ugovor o interpretacijama i fonogramima (WPPT)

WIPO ugovor o interpretacijama i fonogramima (WPPT) su zemlje članice WIPO potpisale 20. decembra 1996. Ovaj ugovor reguliše autorska prava izvođača i producenata fonograma. Fonogrami uključuju vinil ploče, trake, kompakt diskove, digitalne zvučne snimke, MP3 i druge medijume na kojima se čuvaju zvučni snimci, a ne uključuje audiovizuelne snimke kao na primer filmove.

WPPT daje izvođačima ekonomska prava na njihovo izvođenje koje je fiksirano na fonogramima, kao i moralna prava na ta izvođenja. Nasuprot tome, producentima fonograma se daju samo ekonomska prava. Prava traju najmanje 50 godina. Ovaj ugovor je potpisalo 86 zemalja, uključujući i Srbiju.

Tekst ugovora na engleskom jeziku dat je na adresi http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/trtdocs_wo034.html, a na srpskom jeziku na adresi http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/wipo_ugovor_o_interpretacijama.pdf.

Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS)

TRIPS je međunarodni sporazum kojim upravlja Svetska trgovinska organizacija. Svetska trgovinska organizacija ima 153 članice i 30 zemalja – posmatrača, među kojima je i Srbija. Van sistema Svetske trgovinske organizacije nalazi se samo 14 zemalja i 3 teritorije (iz Evrope jedino Monako, San Marino i teritorija Kosova). TRIPS sporazum je zaključen 1994. TRIPS uspostavlja minimalne standarde za zaštitu intelektualne svojine u mnogobrojnim oblicima, uključujući i zaštitu autorskih prava, u zemljama uključenim u Svetsku trgovinsku organizaciju.

Osnovne odredbe TRIPS-a se ne razlikuju drastično od Bernske konvencije. Glavna razlika je da TRIPS traži od zemalja potpisnica da obezbede zaštitu autorskih prava na računarske programe i kompilacije baza podataka. Za razliku od Bernske konvencije, TRIPS ne traži zaštitu moralnih prava autora.

Najvažnija novina u TRIPS-u je zahtev za primenu zaštitnih mera. Za razliku od Bernske konvencije, TRIPS traži od zemalja potpisnica da obezbede efikasne sankcije za one koji krše autorska prava. Osim toga, TRIPS ima i mehanizam za rešavanje sporova pomoću kojeg članice Svetske trgovinske organizacije mogu da nateraju druge članice da se ponašaju u skladu sa svojim ugovornim obavezama. Ponekad se kaže da za razliku od Bernske konvencije, TRIPS ima „zube“.

TRIPS dozvoljava izvesnu fleksibilnost u implementaciji odredbi sporazuma. Ova fleksibilnost je ugrađena sa namerom da dozvoli zemljama u razvoju da usklade implementaciju opštih principa TRIPS-a sa problemima ekonomskog razvoja. Možete

saznati više o tome na: http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Information_concerning_the_flexibilities.

Tekst TRIPS sporazuma na engleskom jeziku nalazi se na adresi: http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm. a prevod na srpski jezik na adresi: <http://www.zis.gov.rs/sr/pdf/trips.pdf>

Predloženi trgovinski sporazum protiv falsifikovanja (Anti-Counterfeiting Trade Agreement - ACTA)

Grupi od šest goreopisanih sporazuma će možda uskoro biti dodat i sedmi. Oktobra 2007. su SAD, EU, Švajcarska i Japan istovremeno objavile da će pregovarati o novom sporazumu u oblasti zaštite intelektualne svojine, protiv falsifikovanja - Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA). Australija, Republika Koreja, Novi Zeland i Meksiko su se u međuvremenu pridružili pregovorima. Održano je nekoliko rundi pregovora. Učesnici su objavili da očekuju završetak pregovora tokom 2010.

Pored ostalog, ACTA će sadržati odredbe koje se odnose na «distribuciju preko Interneta i informacione tehnologije», kao na primer odredbu koja dozvoljava službenim licima da tragaju za ilegalno preuzetim muzičkim fajlovima na ličnim elektronskim uređajima na aerodromima, ili obavezu Internet provajdera da pruže informacije o mogućim prekršiocima zakona o autorskim pravima bez prethodnog upozorenja.

Regionalni sporazumi

Multilateralni sporazumi koje smo opisali sadrže osnovne odredbe koje ograničavaju slobodu svake zemlje potpisnice u oblikovanju sopstvenih zakona o autorskim i srodnim pravima. No neke zemlje pripadaju i regionalnim organizacijama koje imaju moć da utiču na zakone o autorskim i srodnim pravima svojih članica.

Najznačajnija takva regionalna organizacija je Evropska Unija. Počevši od 1991. EU je usvojila nekoliko direktiva koje se tiču autorskih prava. (Direktive obavezuju zemlje članice da usklade svoje zakone sa ovim zahtevima do određenog datuma, ali ostavljaju svakoj zemlji diskreciono pravo na izvesnu fleksibilnost u dostizanju tog cilja). Na primer Direktiva o softveru traži da zemlje članice pruže zaštitu autorskih prava autorima softverskih programa, bez obzira na to koliko su ti programi kreativni. Direktiva o pravima u oblasti iznajmljivanja ([Rental Rights Directive](#)) traži od zemalja članica da prepoznaju «pravo nosioca autorskog prava da dozvoli ili zabrani iznajmljivanje ili pozajmljivanje originala i kopija zaštićenih dela ...» (Pozadina ove inovacije i njen značaj

za biblioteke će biti razmatran u Modulu 4. Direktiva o trajanju zaštite autorskih prava, [Copyright Duration Directive](#) traži da zemlje članice produže zaštitu autorskih prava za vreme života autora + 70 godina (20 godina više nego što traži Bernska konvencija). Kontroverzna Direktiva o informacionom društvu ([Information Society Directive](#), poznata i kao Direktiva o kopirajtu) je prihvaćena 2001. kako bi bila implementirana u WCT, o čemu je već bilo reči. (Osnovne odredbe Direktive o informacionom društvu će biti razmotrene u narednim modulima). Direktiva o pravu prilikom preprodaje ([Resale Rights Directive](#)) obavezuje zemlje članice da obezbede kreatorima originalnog umetničkog dela pravo na nadoknadu kada se ta dela preprodaju.

Podjednako značajan za mnoge afričke zemlje je revidiran Bangui sporazum ([Bangui Agreement](#), iz 1999, stupio na snagu 2002.), koji se odnosi na zemlje članice Afričke organizacije za intelektualnu svojinu - [African Intellectual Property Organization \(OAPI\)](#) (**Benin, Burkina Faso, Kamerun, Centralnoafrička republika, Kongo, Obala slonovače, Ekvatorijalna Gvineja, Gabon, Gvineja, Gvineja Bisao, Mali, Mauritanija, Niger, Senegal, Čad i Togo**). Članovi 8. i 10. Aneksa VII ovog sporazuma uspostavljaju posebno velikodušnu listu moralnih prava (odražavajući njegovu vezu sa francuskim zakonom o autorskim pravima), dok član 9. donosi sličnu velikodušnu listu ekonomskih prava, uključujući i pravo iznajmljivanja. Članovi od 11. do 21. osiguravaju veliku listu izuzetaka i ograničenja ovih prava (na to ćemo se vratiti u Modulima 4 i 5).

Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (**North American Free Trade Agreement - NAFTA**), koji su sklopili Kanada, SAD i Meksiko 1994, ograničava diskretno pravo ovih zemalja u definisanju njihovih zakona iz oblasti intelektualne svojine. Posebno u odnosu na zakon o autorskim pravima, NAFTA sporazum je paralelan TRIPS sporazumu koji je već razmatran, tako da ima mali poseban značaj.

Druge regionalne organizacije koje mogu da utiču na zaštitu autorskih prava svojih članica, ali to uglavnom nisu do sada učinile, obuhvataju Andsku zajednicu ([The Andean Community](#) - **Bolivija, Kolumbija, Ekvador i Peru**), [Mercosur](#) (**Argentina, Brazil, Paragvaj, Urugvaj, i verovatno uskoro i Venecuela**), i Afričku regionalnu organizaciju za intelektualnu svojinu ([African Regional Intellectual Property Organization - ARIPO](#)) (**Bocvana, Gambija, Gana, Kenija, Lesoto, Malavi, Mozambik, Namibija, Siera Leone, Somalija, Sudan, Svazilend, Tanzanija, Uganda, Zambija i Zimbabve**).

Sporazumi o slobodnoj trgovini i bilateralni ugovori o investicijama

Multilateralni ugovori kao TRIPS mogu da obezbede snažnu globalnu zaštitu nosiocima autorskog prava jer uspostavljaju minimalne standarde zaštite koji obavezuju veliki broj zemalja. Pored toga, nosioci autorskih prava ponekad pokušavaju da dobiju još jaču zaštitu preko bilateralnih sporazuma između pojedinih zemalja ili organizacija. Bilateralni sporazumi o zaštiti autorskih prava se često odnose na specifične teme od značaja za dve ugovorne strane. Takvi sporazumi su poznati pod nazivom sporazumi i slobodnoj trgovini (**free trade agreements** - FTAs) ili bilateralni investicioni ugovori (**Bilateral Investment Treaties** - BITs).

Tipično je da takvi bilateralni sporazumi ili sužavaju fleksibilnosti koje bi zemlje u razvoju imale prema TRIPS-u ili nameću oštrije standarde za zaštitu autorskih prava. Na primer, vlada SAD je uvela obavezu sankcionisanja neovlašćenog skidanja tehničke zaštite u svoje bilateralne sporazume sa Jordanom, Singapurom, Čileom, Marokom, Bahreinom i Omanom. Slično je EU ispregovarala sporazume o slobodnoj trgovini sa zemljama u razvoju koji značajno ograničavaju diskreciono pravo tih zemalja na prilagođavanje sopstvenim potrebama njihovih zakona o autorskim pravima.

Sporazumi o slobodnoj trgovini i bilateralni investicioni ugovori su veoma kontroverzni. Mnogi naučnici i predstavnici zemalja u razvoju ih smatraju zloupotrebom moći razvijenih zemalja. Protivnici predloženih sporazuma o slobodnoj trgovini i bilateralnih investicionih ugovora su ponekad bili u mogućnosti da spreče njihovo usvajanje ili da ih modifikuju.

Suviše široka zakonska zaštita za tehničke zaštitne mere može imati ozbiljne nenamerne posledice u oblastima koje nisu vođene tradicionalnim zakonima o zaštiti autorskih prava, uključujući tehnološki sektor i obrazovne i istraživačke aktivnosti. Mere tehničke zaštite mogu da ugroze slobodu govora i naučnih istraživanja cenzurisanjem rasprava o sistemima za sprečavanje kopiranja i unilateralno eliminišu prava na poštenu upotrebu kao što je pravljenje kopija CD i DVD diskova za ličnu upotrebu, ometanje konkurencije i kreiranje monopola. Stoga vlade zemalja u razvoju treba da budu veoma oprezne prilikom pregovora o slobodnoj trgovini u delu koji se odnosi na zaštitu intelektualne svojine kako ne bi pristali na stepen zaštite koji prevazilazi zaštitu koju nameće Svetska trgovinska organizacija.

Trostepeni test

Većina glavnih multilateralnih, regionalnih i bilateralnih sporazuma koriste alatku koja je poznata kao «trostepeni test» za definisanje slobode zemalja potpisnica u kreiranju

«izuzetaka i ograničenja» autorskih prava. Trostepeni test je prvi put kreiran 1967. prilikom revizije Bernske konvencije. On glasi: *"Biće stvar zakonodavstva u zemljama zajednice da dozvole reprodukovanje takvih dela [a] u određenim specijalnim slučajevima, uz obavezu da [b] takvo reprodukovanje nije u suprotnosti sa normalnom eksploatacijom dela i [c] ne oštećuje neopravdano legitimne interese autora."*

Većina međunarodnih sporazuma o autorskim pravima od tada sadrži verzije ovog teksta. Na primer, verzije ovog teksta se mogu naći u TRIPS sporazumu (član 13), WCT (član 10), nekoliko direktiva o autorskim pravima EU i nekim bilateralnim sporazumima. Doista, trostepeni testovi se sada mogu naći u nacionalnom zakonodavstvu mnogih zemalja, uključujući Francusku, Portugal, Kinu i Australiju. Čak i kada nacionalno zakonodavstvo ne sadrži eksplicitno ovaj test, sudije se nekada oslanjaju na njega kada prave i primenjuju nacionalne zakone o autorskim pravima.

Pokrivanje slučajeva donekle varira u različitim verzijama testa. Na primer, dok se u Bernskoj konvenciji trostepeni test primenjuje samo na izuzetke i ograničenja prava umnožavanja, trostepeni test sadržan u Članu 13. TRIPS sporazuma se primenjuje na izuzetke i ograničenja bilo kojeg od isključivih prava povezanih sa autorskim pravima. Osim toga i jezik koji se koristi u različitim verzijama se menja. Na primer, dok treći stepen testa u okviru Bernske konvencije (gore naveden) traži da izuzetak ili ograničenje *«ne oštećuje neopravdano legitimne interese autora»*, treći stepen TRIPS testa traži da izuzetak ili ograničenje *«ne oštećuje neopravdano legitimne interese nosioca autorskih prava»* - promena koja pomera pažnju sa interesa kreatora na ekonomske interese kompanija koje nabavljaju autorska prava od originalnih kreatora.

Moglo bi se očekivati da je opšta prisutnost trostepenog testa i dug period u kojem postoji dovela do toga da je njegovo značenje sada jasno. Ali nije tako. Verzija testa koju sadrži Bernska konvencija nije nikada bila službeno protumačena. Verzija koju sadrži Član 13. sporazuma TRIPS bila je samo jednom službeno objašnjena u okviru panel diskusije o rezoluciji, ali do koje mere ta interpretacija treba da kontroliše druge zemlje u budućnosti nije jasno. A sudovi u različitim evropskim zemljama su tumačili test na nekonzistentan način u funkcionalno identičnim slučajevima.

S obzirom na nesigurnost, komentatori i lobisti se oštro ne slažu u tome koliko je trostepeni test zaista restriktivan. Na jednom kraju su oni koji smatraju da doktrina poštene upotrebe u SAD (koju ćemo razmotriti u Modulu 4) krši test, da SAD treba da povuče doktrinu poštenog korišćenja i da zemlje u razvoju ne smeju da prihvate slične doktrine. Kao što je William Patry prikazao (<http://williampatry.blogspot.com/2008/04/fair->

[use-three-step-test-and-european.html](http://www.use-three-step-test-and-european.html)), ova interpretacija je veoma neverovatna – jasno se pokazalo nemogućim da bilo koja zemlja uključena u TRIPS sporazum stavi primedbe na doktrinu poštenog korišćenja u SAD ili na pristupanje SAD Bernskoj konvenciji.

Na suprotnom kraju je grupa prominentnih i uticajnih naučnika koji se bave autorskim pravima, koji su nedavno predložili «Uravnoteženu interpretaciju trostepenog testa u zakonu o autorskim pravima» (dostupno na adresi http://www.ip.mpg.de/www/de/pub/aktuelles/declaration_on_the_three_step_cfm). Oni smatraju da izuzeci ili ograničenja koja ne mogu da zadovolje jedan od tri stepena testa ne moraju obavezno da budu osuđeni kao da krše uslove testa. Umesto toga, sve tri komponente testa treba da budu posmatrane zajedno i da se «sadržajno procenjuju u celini» tako da se uzimaju u obzir i pretnje koje suviše visok nivo zaštite autorskih prava predstavlja za «ljudska prava i fundamentalne slobode», «interese u kompeticiji» i «druge javne interese, posebno u naučnom napretku i kulturnom, društvenom ili ekonomskom razvoju» - kao dodatak važnim interesima nosilaca autorskih prava za poštenu kompenzaciju. Ovaj predlog ima dve jake strane. Prvo, on se dobro uklapa u osnovnu svrhu sistema zaštite autorskih prava u celini, koja, kao što smo videli, traži ravnotežu interesa kreatora i interesa društva u celini preko maksimalizovanja pristupa idejama i informacijama. Drugo, on se oslanja na pozivanje na legitimne interese autora ili nosioca autorskog prava, prisutne u svim verzijama testa. No ipak predlog ima i jednu slabost: svi sudovi i sudska veća koja su do danas razmatrala test, zaključila su da sva tri stepena moraju biti zadovoljena.

Drugo tumačenje koje ne pati od ove slabosti, ali zadržava jake strane predložene «uravnotežene interpretacije» su nedavno ponudili profesori Hugenholtz i Okediji: «Ograničenja i izuzeci koji (1) nisu suviše široka, (2) ne oduzimaju nosiocima prava realne ili potencijalne izvore prihoda koji su značajni, i (3) ne oštećuju neproporcionalno nosioce autorskih prava, će proći test» (<http://www.ivir.nl/publicaties/hughenholtz/finalreport2008.pdf>). Ovaj predlog je zasnovan na dugoj i detaljnoj diskusiji o evoluciji trostepenog testa i zaslužuje pažljivo razmatranje.

Značajna opšta lekcija se može izvući iz ove situacije: značenje zakona o zaštiti autorskih prava svih vrsta – uključujući i međunarodne sporazume o regulisanju autorskih prava – su često mnogo nejasnija nego što to izgleda na prvi pogled. Mnoga pravila još nisu objašnjena autoritativno. To otvara mogućnosti za bibliotekare i druge predstavnike zemalja u razvoju da se zalažu za, i da rade prema, interpretacijama koje

im daju više slobode kada oblikuju svoje sopstvene zakone. U sledećim modulima prikazaćemo neke od tih mogućnosti.

Perspektiva zemalja u razvoju

Prednosti i mane zakona o autorskim pravima za zemlje u razvoju

Neki posmatrači veruju da vlade treba da nadgrade i harmonizuju zakon o autorskim pravima globalno jer on promoviše umetnost i nagrađuje kreatore. Oni iznose argumente da davanje isključivog prava na kreativni izraz obezbeđuje neophodni podsticaj nosiocima autorskih prava da ulažu u stvaranje i distribuciju kreativnih dela. To stimuliše kreativnost i na dobrobit je građana. Potiskivanje konkurencije „pirata“, smatraju oni, je neophodno da bi omogućilo lokalnim kreativnim industrijama da procvetaju.

Nasuprot tome, drugi smatraju da implementacija istih zakona o zaštiti autorskih prava u svim zemljama ima neproporcionalan i negativan uticaj na zemlje u razvoju. Većina razvijenih zemalja ima moćnu i lukrativnu industriju zabave, obrazovanja i istraživanja koje izvoze dela zaštićena zakonom o autorskim pravima i stoga imaju koristi od snažne zakonske zaštite autorskih prava. Zemlje u razvoju s druge strane uglavnom uvoze dela pod zaštitom. Stoga sledi da stanovnici zemalja u razvoju moraju da plate više autorskih honorara i naknada za korišćenje kao rezultat pojačane zaštite autorskih prava. Takođe se iznosi argument da restriktivni zakoni o autorskim pravima sprečavaju mnoge vlade da obezbeđuju važne društvene potrebe – kao što je obezbeđivanje dobrog obrazovanja građana – jer su kritične informacije nedostupne po zakonu.

Poslednji niz argumenata je podstakao sve veći broj grupa u zemljama u razvoju da pruže otpor uvođenju minimalnih standarda zaštite autorskih prava uspostavljenih TRIPS sporazumom i još oštrijih zahteva koji se postavljaju pred zemlje u razvoju u okviru sporazuma o slobodnoj trgovini. Oni traže bolji balans između, s jedne strane obezbeđivanja podsticaja za kreatore i nagrađivanja njihovih kreativnih aktivnosti, i s druge strane, promovisanja pristupa znanju i istraživanjima, kako bi se podstakao ekonomski rast i negovale inovacije u zemljama u razvoju.

WIPO razvojni program

Svetska trgovinska organizacija **WTO** se sporazumela sa Svetskom organizacijom za zaštitu intelektualne svojine **WIPO** da obezbedi savete zemljama u razvoju pri implementaciji TRIPS-a. Neke zemlje u razvoju smatraju da su saveti koje daje WIPO suviše naklonjeni interesima nosilaca autorskih prava. Brazil i Argentina su 2004.

podneli generalnoj skupštini Svetske organizacije za zaštitu intelektualne svojine predlog „memoranduma o razvoju“ (http://www.wipo.int/edocs/mdocs/govbody/en/wo_ga_31/wo_ga_31_11.pdf). U predlogu se traži da WIPO obrati veću pažnju na uticaj zaštite intelektualne svojine na ekonomski i društveni razvoj, potrebu da se sačuva koncept prilagodljivosti namenjen zaštiti javnog interesa i značaj promocije razvojno orijentisane tehničke saradnje i pomoći. Dodatne predloge kao podršku WIPO razvojnom programu su podnele druge zemlje članice i organizacije, kao Čile, Grupa prijatelja razvoja i Afrička grupa. Ova inicijativa je postigla značajan napredak. Generalna skupština WIPO se složila da održi seriju međuvladinih sastanaka da ispita predloge razvojnog programa. Značajni predlozi za reformu kako bi se uspostavio program razvoja WIPO prihvaćeni su tokom Generalne skupštine WIPO 2007. Trenutni WIPO razvojni program sadrži 45 preporuka koje Generalna skupština treba da usaglasí (<http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/recommendations.html>). Organizacije koje predstavljaju bibliotekare su imale značajan glas u pregovorima o razvojnom programu WIPO. Zajedničke izjave International Federation of Library Associations (IFLA), Library Copyright Alliance (LCA), i Electronic Information for Libraries (eIFL) su dostupne na adresi (<http://www.eifl.net/cps/sections/services/eifl-ip/issues/wipo-development-agenda>).

Predloženi Sporazum o pristupu znanju (Access to Knowledge - A2K Treaty)

Predlog razvojnog programa Argentine i Brazila izazvao je raspravu o tome da li WIPO treba da radi na tome da osigura efikasan tehnološki transfer u zemlje u razvoju. Nevladine organizacije, profesori univerziteta i istraživači se slažu sa zabrinutošću koju izražavaju zemlje u razvoju da neki aspekti sistema zaštite autorskih prava sprečavaju inovacije i prave smetnje zemljama u razvoju. Ova reakcija na tekuću politiku WIPO je dobila formu pokreta koji traži jednakost građana iz razvijenih zemalja i zemalja u razvoju kada je u pitanju pristup znanju; postala je poznata kao pokret za pristup znanju ili «A2K» pokret. Organizacije bibliotekara, kao što je eIFL, su bile pioniri u zagovaranju «prava na znanje» i tražile su od WIPO da uspostavi minimum izuzetaka i ograničenja zaštite autorskih prava.

Jedan od rezultata pokreta je predlog sporazuma u okviru Ujedinjenih nacija (http://www.cptech.org/a2k/a2k_treaty_may9.pdf). Predloženi sporazum ima intencije da «zaštiti i unapredi pristup znanju i olakša transfer tehnologije u zemlje u razvoju». On uključuje listu okolnosti pod kojima nosioci autorskog prava ne mogu da sprečavaju slobodno korišćenje njihovih sadržaja, uključujući:

- Korišćenje dela za potrebe zaštite u bibliotekama i arhivima, ili prenosa sadržaja na novi format.
- Napora biblioteka, arhiva ili obrazovnih ustanova da naprave kopije radova koji trenutno nisu subjekt komercijalne eksploatacije, za potrebe zaštite, obrazovanja ili istraživanja.
- Korišćenje odlomaka, delova i citata iz dela zaštićenih autorskim pravima za potrebe objašnjavanja i ilustrovanja u vezi sa neprofitnim obrazovanjem i naukom.
- Korišćenje dela pod zaštitom zakona o autorskim pravima u obrazovnim institucijama kao primarnog instruktivnog materijala, ako ti materijali nisu ponuđeni od strane nosilaca autorskih prava po razumnoj ceni.

Predloženi sporazum bi dodatno uspostavio «Doktrinu prve prodaje» za korišćenje u bibliotekama, koja kaže da «delo koje je biblioteka zakonito kupila može biti pozajmljivano drugima bez daljeg naplaćivanja nadoknade od strane biblioteke». Na kraju, sporazum A2K uvodi mere za podršku obrazovanju na daljinu i mere koje se odnose na prava osoba sa invaliditetom.

Bibliotekari i korisnici biblioteka nisu jedine strane koje bi bile na dobitku na osnovu A2K sporazuma. Predlog uključuje i pravila koja štite provajdere Internet servisa od odgovornosti za kršenje zakona o autorskim pravima i ublažava strogu zabranu zaobilaženja enkripcije koja je sadržana u nekoliko međunarodnih sporazuma o autorskim pravima. Prema predloženom sporazumu, neoriginalni radovi i radovi za koje se i posle razumnog trajanja istraživanja ne može utvrditi ko je nosilac autorskih prava (orphan works) bi bili ostavljeni u javnom domenu. Sporazum bi garantovao pristup do radova nastalih na osnovu istraživanja finansiranih javnim fondovima, vladinim materijalima i arhivima javnih radiodifuznih agencija. Na kraju, sporazum A2K uključuje i mere zaštite patenata, antimonopolske prakse i transfer tehnologije zemljama u razvoju.

Šta treba da radi bibliotekar da bi pomogao profesoru u pripremi materijala za kurs?

Da bi pomogao profesoru, bibliotekar treba da pregleda liste zemalja članica svih međunarodnih ugovora koji su pomenuti u ovom modulu, kako bi tačno znao da li je njihova zemlja potpisnica bilo kojeg od ovih ugovora. Zatim treba da pregleda uslove svih primenljivih sporazuma kako bi odredio da li oni zabranjuju profesorima i studentima korišćenje materijala zaštićenih autorskim pravima bez posebne dozvole. Ovo

istraživanje će tražiti od bibliotekara da razmotri koja od interpretacija trostepenog testa je najsmislenija i stepen do kojeg taj test ograničava diskreciono pravo zemlje u priznavanju izuzetaka i ograničenja za obrazovne potrebe. Analiza će biti teška i možda će zahtevati konsultacije sa kolegama.

Srbija je za sada u relativno povoljnoj poziciji jer je potpisnica Bernske konvencije, ali ne i članica Svetske trgovinske organizacije, te ograničenja i kaznene odredbe predviđene TRIPS sporazumom za nju nisu obavezujuće. U najnovijem Zakonu o autorskom i srodnim pravima Srbije iz 2009. odredbe su usaglašene sa TRIPS sporazumom, ali je primena nekih odredbi (o pravu kablovskog reemitovanja) odložena do ulaska Srbije u Evropsku Uniju.

Dodatni izvori informacija

Odličnu zbirku zakona o autorskim pravima za preko 100 zemalja napravio je UNESCO i dostupna je na adresi: http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=14076&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Kao što je gore navedeno, posebno važna komponenta većine međunarodnih sporazuma je trostepeni test. **Najpotpunije dostupno istraživanje o istoriji i značenju tog testa može se naći u** P. Bernt Hugenholtz & Ruth L. Okediji, *Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright: Final Report*, March 06, 2008.

Pregled najvažnijih izuzetaka i ograničenja zakona o autorskim pravima koje priznaju najvažniji međunarodni sporazumi, kombinovan sa argumentima za njihovo pojašnjavanje i proširivanje tih izuzetaka i ograničenja, sa naglaskom na značaj pristupa kreativnim delima za zemlje u razvoju, može se naći u: Ruth L. Okediji, "The International Copyright System: Limitations, Exceptions and Public Interest Considerations for Developing Countries, International Centre for Trade and Sustainable Development and United Nations Conference on Trade and Development," Issue Paper No. 15 (2006). Ovaj esej sadrži i odličnu diskusiju o dodatku Bernskoj konvenciji.

U WIPO studiji je prikazan skeptičniji pristup vrednosti ovih izuzetaka i ograničenja: WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights, *WIPO Study on Limitations and Exceptions of Copyright and Related Rights in the Digital Environment*, 9th Session, June 23-27, 2003, WIPO Doc. SCCR/9/7 (April 5, 2003).

Aktuelne informacije koje se tiču implementacije Direktive EU o informacionom društvu od strane pojedinih zemalja, uključujući i dobru bibliografiju naučnih istraživanja procesa

implementacije, mogu se naći u izveštaju koji je pripremio Instituut voor Informatierecht (IVIR), [Report on the Implementation of the Information Society Directive](#) (2008).

Akt o osnivanju Svetske organizacije za intelektualnu svojinu na srpskom jeziku dostupan je na adresi: http://www.zis.gov.rs/sr/pdf/konvencija_o_osnivanju.pdf

Slučajevi

Sledeća sudska mišljenja i pregledi diskusija u okviru Svetske trgovinske organizacije tiču se tema ovog modula:

[Joined Cases C-92/92 and C-326/92, Phil Collins v Imtrat Handelsgesellschaft mbH; Patricia Im-und Export Verwaltungsgesellschaft mbH and Another v EMI Electrola GmbH \(1993\)](#) (Applicability of the EEC Treaty to IP rights)

[Sarah E. Henry, "The First International Challenge to U.S. Copyright Law: What Does the WTO Analysis of 17 U.S.C. § 110\(5\) Mean to the Future of International Harmonization of Copyright Laws Under the TRIPS Agreement?," 20 Penn State International Law Review 301 \(2001\).](#) (EU vs. US)

[Jan Bohanes & Adrian Emch, "WTO Panel Report on China IPR: A Mixed Result," China Law & Practice, pp. 19-20, March 2009](#) (US vs. China)

Ovaj modul je kreirala [Inge Osman](#). Uredio ga je tim koji su sačinjavali [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#), i [Chris Peterson](#).

Modul 3: Šta štiti zakon o autorskim pravima?

Definicija literarnog ili umetničkog dela

Zakon o autorskim pravima reguliše pravljenje kopija književnog ili umetničkog dela. Član 2, odeljak 1. Bernske konvencije definiše književno i umetničko delo na sledeći način:

Izrazi “književna i umetnička dela” obuhvataju sve tvorevine iz književne, naučne i umetničke oblasti, bez obzira na način i oblik njihovog izražavanja, kao što su: knjige, brošure i ostali spisi; predavanja, govori, besede i druga dela iste prirode; dramska ili dramsko-muzička dela; koreografska i pantomimska dela; muzičke kompozicije s rečima ili bez njih; kinematografska dela s kojima su izjednačena dela izražena postupkom sličnim kinematografiji; dela iz oblasti crtanja, slikarstva, arhitekture, vajarstva, rezbarstva, litografije; dela iz oblasti fotografije s kojima su izjednačena dela izražena postupkom sličnim fotografiji; dela primenjene umetnosti; ilustracije, geografske karte, planovi, skice i plastična dela koja se odnose na geografiju, topografiju, arhitekturu ili nauku.

Da bi moglo biti zaštićeno, delo koje spada u ovako široku kategoriju mora da zadovolji dva osnovna uslova: originalnost i fiksiranost.

Koncept originalnosti

Ni Bernska konvencija ni TRIPS sporazum ne traže eksplicitno da delo bude originalno kako bi bilo zaštićeno zakonom o autorskim pravima. Pa ipak skoro sve zemlje traže neki nivo originalnosti dela da bi bilo zaštićeno zakonom o autorskim pravima. Nažalost ne postoji međunarodni standard minimuma originalnosti. Svaka zemlja nezavisno postavlja standarde originalnosti koje delo mora da zadovolji. U nekim zemljama, kao na primer u SAD i Kanadi, originalnost traži samo “nezavisnu koncepciju” i “osnovni minimum” kreativnosti. U drugim zemljama, kao što su Francuska, Španija i zemlje u razvoju koje su pod uticajem tradicija građanskog prava, originalnost je definisana kao “pečat autorove ličnosti” na delu.

U većini zemalja, autorsko delo ne mora biti novo, genijalno ili imati estetski značaj kako bi zadovoljilo zahtev za originalnošću. Na primer Vrhovni sud SAD u parnici *Feist Publications v. Rural Telephone Service Co.*, 499 U.S. 340 (1991), definisao je da originalnost zahteva samo da je autor delo kreirao nezavisno i da ono poseduje “bar minimalni stepen kreativnosti”. Prema Sudu, “zahtevani stepen originalnosti je veoma nizak” i delo treba da “poseduje neke iskre kreativnosti, bez obzira kako grube, skromne ili očigledne mogu da budu”.

Fiksiranje

Bernska konvencija dozvoljava zemljama članicama da odluče da li kreativno delo mora da bude “fiksirano” kako bi uživalo zaštitu. Član 2. odeljak 2 Bernske konvencije kaže: “Ostavljeno je, međutim, zakonodavstvima zemalja Unije da propišu da će književna i umetnička dela, ili pak jedna ili više kategorija između njih, biti zaštićena samo ako su fiksirana na materijalnoj podlozi.”

Mnoge zemlje ne traže da delo bude izraženo u određenoj formi, da bi dobilo zakonsku zaštitu. Na primer, Španija, Francuska i Australija ne traže fiksiranje da bi štitili delo. SAD i Kanada traže da delo bude “fiksirano u opipljivom izražajnom mediju” kako bi dobilo zaštitu. Zakon SAD traži da fiksacija bude stabilna i dovoljno stalna da bude “opažena, reprodukovana ili preneti za period duži od prolaznog trajanja”. Slično, kanadski sudovi smatraju da fiksacija zahteva da delo bude “izraženo do nekog stepena bar u nekom materijalnom obliku, da bi ga bilo moguće identifikovati i da ima manje ili više stalno trajanje”.

Definicija “fiksiranja” u SAD isključuje “čisto trenutne ili prolazne reprodukcije kao što su kratkotrajne projekcije na ekran, pokazane elektronski na televizoru ili drugoj katodnoj cevi ili zapamćene u trenutnoj memoriji računara”. Mnogi sudovi, uključujući one u SAD smatraju računarske programe fiksiranim kada su pohranjeni na silikonskom čipu. Audiovizuelni efekti računarskih igara se smatraju fiksiranim, jer ih njihova ponovljivost čini “dovoljno stalnim i stabilnim”.

Zahtevi za fiksiranjem mogu postati problematični kada se primenjuju na predstave uživo. Na primer, zakon u SAD određuje da delo mora biti fiksirano “od strane ili pod nadzorom autora”. Ovaj zakon proizvodi neke iznenađujuće rezultate. Ako koreograf unajmi nekog da snimi predstavu, koreografija te predstave će biti zaštićena zakonom. Ali ako se kopije predstave uživo snimaju i distribuiraju bez dozvole koreografa,

koreografija neće biti zaštićena zakonom jer predstava nije fiksirana pod nadzorom autora. Zemlje koje daju autorska prava na dela bez obzira na fiksiranost nemaju slične probleme.

Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS) traži od svih članica Svetske trgovinske organizacije da štite muzičke nastupe uživo. To znači da čak i zemlje koje traže fiksiranje dela, moraju da donesu zakone kako bi štitili muzičke nastupe i bez fiksiranja. SAD je, na primer, donela posebnu uredbu koja zabranjuje “fiksiranje ili prenos muzičkog nastupa uživo bez dozvole izvođača i zabranjuje reprodukovanje kopija ili zvučnih zapisa neautorizovanog fiksiranja muzičkog nastupa”. Može se primetiti da je ova uredba ograničena na “muzičke” nastupe i ne primenjuje se na druge tipove predstava.

Isključivanje ideja iz zaštite autorskih prava

Kao što je razmotreno u Modulu 1, zakon o autorskim pravima ne štiti ideje i činjenice. Umesto toga, zakon štiti samo izražavanje tih ideja ili činjenica. Zakon o autorskim pravima SAD je tipičan primer. Zakon kaže: “Ni u kojem slučaju se zaštita autorskih prava originalnog autorskog dela ne može proširiti na bilo koju ideju, proceduru, proces, sistem, metod rada, koncept, princip ili otkriće, bez obzira na oblik kojim su opisani, objašnjeni, ilustrovani ili ugrađeni u takvo delo.” (17 U.S.C. Section 102(b))

Isti princip se može naći u najvažnijim sporazumima o zaštiti autorskih prava. Bernska konvencija, na primer, kaže “zaštita po ovoj konvenciji ne primenjuje se na dnevne novosti ili na razne vesti koje imaju karakter običnih izveštaja štampe”. I sporazum TRIPS i WIPO ugovor (WCT) kažu da dok izražavanje može biti zaštićeno, “ideje, procedure, metode rada ili matematički koncepti kao takvi” ne mogu.

Isključivanje činjenica i ideja iz zaštite pomaže promociji javnih interesa i slobodi govora. Proširenje zaštite autorskih prava na ideje ili činjenice bi zaustavilo javnu raspravu jer bi dozvolilo nosiocima autorskih prava da kontrolišu korišćenje koncepata ili informacija sadržanih u njihovim delima. I politička sloboda i napredovanje saznanja bi bili ugroženi. Dodatno isključivanje činjenica i osnovnih gradivnih blokova informacija (kao što su “vesti dana”) iz zaštite obezbeđuju da osnovni procesi kulturne produkcije ne budu narušeni.

U nekim slučajevima ideja i njen izraz mogu da postanu nerazdvojivi. Ako postoji samo jedan način izražavanja određene ideje, za ideju i njen izraz se kaže da su "spojene". Doktrina spajanja u zakonu o autorskim pravima je razvijena kako bi se rešavali takvi slučajevi, isključivanjem iz opsega zaštite autorskih prava onih izraza koji predstavljaju jedini način prenošenja neke ideje. Šta sa situacijama kada neka ideja može biti izražena samo na ograničeni broj načina? Sudovi u nekim zemljama rešavaju takve situacije tako što daju ograničenu ili "tanku" zaštitu autorskih prava tim izrazima – drugim rečima, zabranjuju samo doslovno ili virtuelno identično umnožavanje.

Vlasništvo dela prema vlasništvu autorskih prava

Vlasništvo nad fizičkom kopijom dela je odvojeno od vlasništva nad autorskim pravima. To što ste vlasnik primerka knjige ne znači da imate pravo da je umnožavate.

Uobičajeno je da kada kreator dela prodaje ili predaje kopiju dela drugoj osobi, on ne predaje svoja autorska prava ako se eksplicitno ne složi da to učini. Tako, na primer, pisac pisma ili e-mail poruke zadržava autorsko pravo čak i pošto ih je poslao primaocu.

Iako vlasnik fizičke kopije dela zaštićenog autorskim pravima nije ovlašćen da ga kopira bez dozvole, on obično sme da je slobodno proda ili iznajmi drugim osobama. Pravilo koje omogućuje ovu privilegiju je poznato kao doktrina «prve prodaje». Kao što ćemo videti, ono je subjekt izvesnih izuzetaka koje uključuju komercijano iznajmljivanje nekih tipova materijala.

U većini slučajeva, zakonski vlasnik kopije dela zaštićenog autorskim pravima je slobodan da uništi ili umnoži kopiju. No neki ugovori i nacionalni zakonski sistemi prepoznaju «moralna prava» koja ograničavaju prava vlasnika u navedenom smislu. Bernska konvencija na primer, određuje da: *«Nezavisno od imovinskih prava autora i čak posle ustupanja ovih prava, autor zadržava pravo na priznanje da je on tvorac dela i pravo da se protivi svakom iskrivljavanju, sakaćenju i drugoj izmeni dela ili svakoj drugoj povredi tog dela, što bi išlo na štetu njegove časti ili njegovog ugleda.»*

Ko je «autor»?

Pravila o pravnom vlasništvu: kako odrediti originalnog nosioca prava

Bernska konvencija daje zemljama članicama široku fleksibilnost u određivanju toga ko se smatra autorom (i samim tim originalnim nosiocem autorskog prava) na književno ili umetničko delo. Član 15 (1) Konvencije kaže: “*Da bi autori književnih i umetničkih dela zaštićeni ovom konvencijom bili smatrani takvim, dok se ne dokaže suprotno, i da bi im, prema tome, bilo dopušteno da pred sudovima u zemljama Unije podnose tužbe protiv povredilaca svojih prava, dovoljno je da im na delu bude naznačeno ime na uobičajen način. Ovaj stav se primenjuje čak i u slučaju da je to ime pseudonim, ako pseudonim koji je autor prihvatio ne ostavlja nikakvu sumnju u pogledu njegovog identiteta.*”

Većina zemalja čije je pravo zasnovano na građanskom pravu traži da samo “osobe” u uobičajenom smislu mogu da se kvalifikuju kao autori. Španski zakon o autorskim pravima određuje na primer da “će samo fizička lica koja kreiraju neko književno, umetničko ili naučno delo biti smatrana autorom”. Slično i francuski zakon o autorskim pravima kaže da “autorstvo pripada, ako nije drugačije dokazano, osobi ili osobama pod čijim imenom je delo obelodanjeno”. Zemlje običajnog prava, nasuprot tome, češće dozvoljavaju organizacijama, uključujući korporacije, da se odrede kao “autori”.

Autor se često definiše kao osoba koja je zamislila ili dala izraz nekoj ideji. No u nekim slučajevima ova odredba postaje komplikovanija. Može zavisiti od toga ko je pomagao u produkciji dela ili ko je nadgledao i režirao aranžiranje detalja dela. U takvim slučajevima, određivanje autorstva će zavisiti od činjenica u svakom specifičnom slučaju.

Dela više autora: pravila o zajedničkom autorstvu ili saradnji

Zajedničko autorstvo postoji kada dve ili više osoba kreiraju delo zaštićeno zakonom o autorskim pravima. Zakon o autorskim pravima u većini zemalja daje svakom saradniku nepodeljeni deo autorskih prava na delo. Bernska konvencija prepoznaje da zajedničko autorstvo postoji ali ne daje specifikaciju zahteva za zajedničko autorstvo, što je dovelo do značajnih razlika među državama.

Zemlje kontinentalne Evrope obično postavljaju uslov da zajedničko autorstvo ne traži da svaki autor doprinese istom količinom rada. Umesto toga, samo se traži da doprinos

svakog autora pokazuje minimalnu količinu kreativnosti ili originalnosti neophodne prema pravnim propisima da bi zasluživale zaštitu autorskih prava. Primenjujući ovaj pristup, Holandski vrhovni sud je odlučio u predmetu *Kluwer v. Lamoth*, 169 R.I.D.A. 129 (1996), da dodeli i stilisti koautorski status za kreativno preuređenje veza na jednoj fotografiji.

U nekim zemljama se zajedničko autorstvo pojavljuje samo kada je nemoguće razdvojiti i komercijalno koristiti doprinos svakog pojedinog autora celokupnom delu. Na primer, japansko zakonodavstvo definiše zajedničko delo kao delo koje su stvorile "dve ili više osobe, u kojem se doprinos svake osobe ne može zasebno eksploatisati". Ako se doprinosi delu mogu odvojiti – na primer, kada je jedan autor kreirao muziku a drugi tekst za pesmu – svaki autor dobija nezavisno autorsko pravo za svoj doprinos delu. U drugim zemljama, kao u SAD, neophodno je da svaki od autora koji doprinose delu izrazi nameru da sa ostalim koautorima postanu zajednički autori.

Ukratko, pravila po ovom pitanju variraju znatno po zemljama. U svim zemljama ipak postoji mogućnost da dvoje ili više ljudi dele autorska prava.

Prerađena dela

Prerađena dela obuhvataju adaptacije ili modifikacije prethodno postojećih dela. Uobičajeni primeri su skraćanja ili filmovane adaptacije romana. Bernska konvencija se ne odnosi eksplicitno na prerađena dela. Umesto toga, ona nabraja neke načine korišćenja dela zaštićenih autorskim pravima za koje zemlje članice moraju obezbediti zaštitu autorskih prava. Precizno, član 2. sekcija 3. Bernske konvencije kaže: "*Zaštićena su kao originalna dela prevodi, adaptacije, muzički aranžmani i druge prerade književnog ili umetničkog dela, ali bez štete za prava autora originalnog dela.*" Ovaj stav je ugrađen i u sporazum TRIPS.

Iako ovaj standard štiti specifične tipove prerađenih dela, on ne određuje kolika mora biti razlika između prerađenog i originalnog dela da bi ono zasluživalo zaštitu autorskih prava. Kao rezultat, često biva nejasno koliko je originalnosti potrebno da bi se dobila nova zaštita autorskih prava. Pretpostavimo, na primer, da vajar načini srazmeran model čuvenog Rodenovog "Mislioca" – koji je, zbog svoje starosti, prešao u javni domen. Koliko različit od originala mora biti srazmeran model da bi se osigurala zaštita autorskih prava? Sudovi se bore sa tim problemom i donose nekonzistentne odluke.

Šta ako originalno delo koje je korišćeno za stvaranje prerađenog dela nije prešlo u javni domen i autor prerađenog dela nije dobio dozvolu za preradu od nosioca autorskog prava na original? U nekim zemljama, kao u SAD, neautorizovano prerađeno delo ne dobija nikakvu zaštitu autorskih prava. U drugim zemljama, kao u Holandiji i Francuskoj, neautorizovano prerađeno delo je zaštićeno. To ne znači da je kreatoru prerađenog dela dozvoljeno da pravi i prodaje kopije svog dela. To u stvari znači da drugi ljudi (uključujući i vlasnika autorskih prava na originalno delo) moraju da dobiju dozvolu kreatora prerađenog dela pre nego što načine kopiju ili distribuiraju prerađeno delo.

Zbirna dela i kompilacije

Kompilacije su drugi primer kada se autorska prava mogu dobiti korišćenjem i manipulacijama sa prethodno postojećim delima. Kompilacije su dela nastala sastavljanjem, izborom ili preuređenjem dela tako da rezultat predstavlja originalno delo sastavljača. Zbirna dela predstavljaju poseban tip kompilacija, u kojima je više odvojenih i nezavisnih dela sakupljeno u jedno delo. Zbirno delo je prema tome delo dva ili više autora koje nije dovoljno koherentno da bi se kvalifikovalo za zajedničko delo. Član 2, sekcija 5. Bernske konvencije zahteva samo zaštitu zajedničkih dela: *“Zbirke književnih ili umetničkih dela, kao što su enciklopedije i antologije koje prema izboru i rasporedu sadržine predstavljaju intelektualne tvorevine, zaštićene su kao takve, bez štete za prava autora na svako od tih dela koja čine sastavni deo ovih zbirki.”*

Član 10, sekcija 2. Sporazuma TRIPS, nasuprot tome, traži da zemlje članice Svetske trgovinske organizacije prošire zaštitu autorskih prava na sve kompilacije: *“Zbirke podataka ili drugog materijala, bilo da su mašinski čitljive ili u nekoj drugoj formi, koje zbog načina izbora ili grupisanja sadržaja sačinjavaju intelektualne tvorevine, štite se kao takve. Takva zaštita, koja se ne odnosi na same podatke ili materijal, neće vredati autorsko pravo”*

Poslednja rečenica ovog sporazuma mora biti naglašena. Izuzev ako baza podataka nije kreirana u zemlji članici Evropske Unije (jedinog regiona koji je načinio jedinstveni sistem za zaštitu baza podataka), drugi ljudi mogu slobodno da preuzimaju i kopiraju sadržaj baza podataka. Jedino što ne mogu da čine je reprodukovanje originalnog načina na koji je taj sadržaj izabran i složen.

Zaposleni i dela nastala kao rezultat rada u radnom odnosu

Zaposleni su često angažovani da kreiraju pisana ili umetnička dela za svoje poslodavce. Ovaj odnos ponekad remeti dodelu autorskih prava.

Podrazumeva se da zemlje sa tradicijom građanskog prava dodeljuju autorsko pravo zaposlenima, a ne poslodavcu. Ovaj pristup zahteva da poslodavčev ugovor sa zaposlenim obuhvata sticanje autorskih prava na kreativna dela. Na primer, francuski zakon o intelektualnoj svojini uslovljava da autorsko pravo na delo pripada stvarnom autoru a ne njegovom poslodavcu. Postoji izuzetak u francuskom zakonu za neke kategorije rada, kao što je softver, kada se autorska prava odmah prenose na poslodavca. Nasuprot tome, neke zemlje sa tradicijom građanskog prava, uključujući i Nemačku, automatski prenose autorska prava sa zaposlenog na poslodavca.

U zemljama sa tradicijom običajnog prava, kao što su SAD, Kanada i Velika Britanija, podrazumeva se da autorska prava na izum zaposlenog pripadaju poslodavcu. Na primer, Kanadski zakon o autorskim pravima kaže da ako je delo stvoreno u okviru radnog odnosa, "osoba kod koje je autor zaposlen će u odsustvu sporazuma o suprotnom, biti prvi nosilac autorskih prava". Prema *British Copyright, Designs and Patents Act* iz 1988, ako je delo zaštićeno zakonom o autorskim pravima načinio zaposleni tokom trajanja radnog odnosa, autorsko pravo automatski pripada poslodavcu kao "plaćeni rad". SAD ima slično pravilo, ali obezbeđuje i da se delo može smatrati "plaćenim radom" čak i ako ga je načinila nezavisna ugovorna strana (a ne zaposleni koji radi u okviru svog opisa posla), ukoliko delo (a) spada u ograničenu listu vrsta dela i (b) ugovorne strane se slažu napismeno da će ono biti klasifikovano kao rad za platu.

Javni službenici, istraživači i profesori

U nekim zemljama, zaposleni na visokim školama i fakultetima su izuzeti iz doktrine "plaćenog rada".

U nekim zemljama, rad u okviru zaposlenja javnih službenika je takođe isključen iz doktrine o "radu za platu", jer je njima uskraćeno pravo na zaštitu autorskih prava u svakom slučaju. U drugim zemljama to nije tako. Na primer, zakon o autorskim pravima u Češkoj Republici sadrži pretpostavku da je delo koje je javni službenik stvorio rezultat plaćenog rada, a da autorska prava pripadaju poslodavcu.

Odnos između kršenja autorskih prava i drugih neautorizovanih aktivnosti

Kršenje autorski prava je neovlašćeno korišćenje dela zaštićenog zakonom o autorskim pravima na način koji krši neko od isključivih prava nosioca autorskih prava i ne spada ni u jedan izuzetak ili ograničenje autorskih prava. Ispitaćemo ta prava i izuzetke detaljno u Modulu 4: prava, izuzeci i ograničenja. Treba naglasiti da kršenje autorskih prava pokriva samo deo načina na koji se dela zaštićena autorskim pravima mogu koristiti bez dozvole.

Može se desiti da neki načini korišćenja dela pod zaštitom zakona o autorskim pravima ne krše zakon o autorskim pravima, ali mogu povrediti neka druga zakonska pravila. Drugi mogu povrediti društvene norme koje nisu regulisane zakonom. Neki drugi mogu biti zakoniti i društveno opravdani. Ovaj kompleksni uzorak normi je izražen različitim terminima koji se često mešaju. Neki od njih će biti razmotreni u daljem tekstu, a detaljnije u Modulu 7: Sprovođenje.

"Plagijarizam" je korišćenje nečijih ideja ili reči bez odgovarajućeg pripisivanja izvoru. To je potpuno odvojeno od zakona o zaštiti autorskih prava. Plagijarizam nije kršenje zakonskih pravila, nego društvenih normi. Uobičajene društvene sankcije za plagijarizam su izbacivanje ili suspenzija iz škole, otpuštanje sa posla i društvena osuda.

Običaji i odnos prema plagijarizmu variraju donekle između zemalja. Na primer nedavno je utvrđeno da je jedan mladi nemački romanopisac kopirao bez dozvole i atribucije značajne delove iz drugih romana. On je tretiran mnogo blaže nego mladi američki autor koji je isto učinio nekoliko godina ranije. Odnos prema plagijarizmu nekad varira i između akademskih disciplina. Na primer definicija plagijarizma koju je prihvatilo Američko istorijsko udruženje nije ista kao standard koji je usvojilo Udruženje za moderne jezike. Na kraju, plagijarizam kod rukovodilaca korporacija se smatra mnogo manje ozbiljnim nego plagijarizam kod romanopisaca, akademika ili novinara.

"Piraterija" nema preciznu definiciju ni u okviru ni van zakona o autorskim pravima. Poslednjih godina termin je postao uobičajen kada se govori o neautorizovanom i nedozvoljenom reprodukovanju audio i video zapisa. Ipak, zakoni o autorskim pravima ne govore o "pirateriji". Pošto je termin povezan sa nasiljem koje prati zarobljavanje brodova na otvorenom moru, mnogi iznose da on navodi na pogrešnu stranu kada se koristi u vezi sa nedozvoljenim korišćenjem kreativnih dela.

“Krivotvorenje” se definiše na različite načine. Najčešće se termin odnosi na kreiranje i distribuciju imitacija originalnih dela sa namerom da se o njenoj autentičnosti prevari publika. Krivotvorenje u ovom smislu je regulisano pre svega zakonom o robnim markama i zakonom o nelojalnoj konkurenciji, a ne zakonom o zaštiti autorskih prava. Ipak, predložen trgovinski sporazum protiv krivotvorenja, ACTA, o kojem se upravo pregovara, kao što je navedeno u Modulu 2, može, kada bude završen, tražiti od zemalja potpisnica da prošire zakonsku pokrivenost ove oblasti zakonom o autorskim pravima.

Trajanje zaštite autorskih prava

Bernska konvencija zahteva minimalno trajanje zaštite autorskih prava tokom života autora plus još 50 godina od smrti autora za sva dela osim fotografija i filmova. Zemlje članice mogu ipak da prihvate duži period, sa samo jednim ograničenjem: *„U svakom slučaju, trajanje će biti regulisano zakonom zemlje u kojoj se zaštita traži; međutim, ukoliko zakonodavstvo te zemlje nije drukčije odredilo, ono ne može da prevaziđe trajanje utvrđeno u zemlji porekla dela.”*

Mnoge zemlje su iskoristile diskreciono pravo koje im je ostavljeno Bernskom konvencijom. Rezultat je da trajanje zaštite autorskih prava značajno varira po zemljama, gradeći komplikovani međunarodni mozaik uslova trajanja zaštite koje određuje vrsta dela, priroda autorstva i datum kreiranja ili objavljivanja dela.

Češka Republika i Holandija na primer pružaju zaštitu autorskih prava tokom života autora i još 70 godina za književna dela, ali računaju trajanje zaštite od smrti koautora koji je najduže živio (plus 70 godina) za dela više autora. Ta konstrukcija je relativno jednostavna, jer se primenjuje samo na dela kreirana na dan ili posle 7. aprila 2000, odnosno 29. decembra 1995. Dela kreirana pre tih datuma podležu različitim i komplikovanim uslovima za određivanje trajanja zaštite.

Slično, većina književnih i umetničkih dela podležu minimalnoj zaštiti – tokom trajanja života autora plus 50 godina prema sporazumu TRIPS. Suprotno od toga, TRIPS obavezuje samo da zaštita autorskih prava na zvučne snimke bude priznata najmanje 50 godina posle fiksiranja. Tako su na primer uslovi za zaštitu zvučnih snimaka u SAD trajanje života autora plus 70 godina od fiksiranja na dan ili posle 1. januara 1978. U Australiji, zaštita autorskih prava za zvučne snimke je produžena na 70 godina posle fiksiranja, ako se fiksiranje dogodilo posle 2004. U Brazilu, svi zvučni snimci fiksirani

posle 1998. su zaštićeni srodnim pravima tokom 70 godina, počevši od naredne godine pošto je delo fiksirano. U Kini su zvučni snimci zaštićeni srodnim pravima 50 godina, počevši od kraja godine u kojoj je delo fiksirano.

Više o ovoj temi možete pročitati u [Case of the Canadian Online Repositories of Public Domain](#) i [Recent Term Extensions Controversies \(Eldred v. Ashcroft\)](#).

Širenje opsega zaštite autorskih prava

Posednjih godina zakon o zaštiti autorskih prava je proširen tako da obuhvata više tipova dela, zaštita traje duže i obezbeđuje veću zaštitu dela. Kako smo videli u Modulu 2: Međunarodni okvir, Bernska konvencija, Sporazum TRIPS I WIPO ugovor o autorskim pravima postavljaju minimalne standarde zaštite koje zemlje članice moraju dostići, a zajednički proširuju zaštitu autorskih prava na sve zemlje. Na primer, zakon o zaštiti autorskih prava (i blisko povezan niz srodnih prava) proširen je tako da pokriva audio snimke, arhitektonska dela i računarske programe. Trajanje zaštite autorskih prava je vremenom produžavano, od 14 godina prema Statutu kraljice Ane do trenutnog minimuma – za života autora plus 50 godina za većinu dela. Skorašnji ugovori uključuju obezbeđenje zabrane zaobilaženja mehanizama tehničke zaštite za kontrolu reprodukcije i distribucije dela pod zaštitom zakona o autorskim pravima.

Neka od ovih proširenja verovatno stimulišu dodatnu kreativnost podstičući je. Ipak, proširenje zaštite autorskih prava na više vrsta dela i na duži vremenski period je dovelo do smanjenja količine materijala u javnom domenu. Kao rezultat, materijali koji bi mogli biti korišćeni u kreiranju novih umetničkih ili literarnih dela ne mogu više biti korišćeni.

Kako je zakon o autorskim pravima proširen, tako je došlo i do njegove fragmentacije. Drugim rečima, posebna pravila su uspostavljena za posebne vrste dela. Neka od tih posebnih pravila su opisana u daljem tekstu.

Audiovizuelna/kinematografska dela

Audiovizuelna ili kinematografska dela su kolektivni projekti koji često uključuju doprinose više individualnih autora. Pošto postoji veliki broj ljudi koji su uključeni u kreiranje ovih dela, tretiranje svakog saradnika kao koautora dela bi dovelo do praktičnih problema. Na primer, svaki saradnik bi bio slobodan da dozvoli korišćenje dela bilo

kome koga izabere, što bi moglo da rezultira korišćenjem dela na način na koji bi ostali saradnici mogli da imaju primedbe.

Različite zemlje su pokušale da prevaziđu ovaj problem na različite načine. Francuski zakon o intelektualnoj svojini tretira saradnike na filmu kao koautore, ali uključuje u odnos autor-producent transfer prava eksploataisanja materijala na producenta. Zemlje kao Velika Britanija i SAD, nasuprot tome, prenose autorstvo i vlasništvo autorskih prava na ova dela na jednu osobu ili organizaciju. Na primer *Copyright, Designs and Patent Act* donet 1988. u Velikoj Britaniji u principu prenosi autorska prava na producenta. Nasuprot tome, kao što je izneto gore, *U.S. Copyright Act* tretira saradnike na audiovizuelnom ili kinematografskom delu kao zaposlene koji rade za platu, pa stoga prenosi autorstvo i vlasništvo autorskih prava na jedan entitet, najčešće opet producenta. Bernska konvencija prepoznaje i poštuje razlike između zemalja u dodeli prava na audiovizuelna i kinematografska dela. Taj fenomen je bliže objašnjen u Modulu 4: prava, izuzeci i ograničenja, u okviru teme o vlasništvu nad autorskim pravima i radu za platu.

Računarski programi

Računarski programi čine još jednu posebnu kategoriju dela. Iako se Bernska konvencija ne odnosi na računarske programe, TRIPS sporazum zahteva da zemlje članice Svetske trgovinske organizacije štite računarske programe kao pisana dela. Kao i audiovizuelna dela, računarski programi su često proizvod napora mnogih lica. I ovde se zemlje razlikuju u načinu kako tretiraju dodelu autorskih prava. Nemački zakon o autorskim pravima na primer sadrži pretpostavku davanja isključivih prava na računarski softver poslodavcu.

Emitovanje, snimanje, interpretacija

Bernska konvencija zahteva da autor dela zaštićenog autorskim pravima ima isključivo pravo da dozvoli:

- Emitovanje svog dela ili njegovo prenošenje publici bilo kojim sredstvom bežičnog prenosa znakova, zvukova ili slika;
- Dalji prenos publici preko žice ili ponovno emitovanje originalne emisije dela, kada je prenošenje obavila neka druga organizacija a ne originalni emiter;

- Javno prenošenje dela preko mikrofona ili nekog drugog analognog instrumenta koji prenosi znake, zvuke ili sliku

Bernska konvencija dozvoljava svim zemljama da odrede koja od ovih prava se mogu koristiti i u kojim okolnostima. Ipak, traži se da se ova prava ne primenjuju na način koji bi mogao negativno uticati na autorova moralna prava.

Šta treba da radi bibliotekar da bi pomogao profesoru u pripremi materijala za kurs?

Ako profesor izrazi želju da snimi svoja predavanja za studente i da u njih uključi snimke različitih muzičkih kompozicija kao ilustraciju za predmet predavanja, bibliotekar treba da mu objasni pravnu situaciju. Sve dok profesor ne napiše ili ne snimi predavanja, on nema autorska prava na njihov sadržaj. Čim ih snimi, profesor stiče autorska prava, čak i ako ne unese podatke o autorstvu na snimak. Muzičke kompozicije koje profesor želi da ubaci kao primere može uneti u snimak predavanja samo ako su dovoljno stare pa nisu više zaštićene zakonom o autorskim pravima, što bibliotekar treba da proveriti na osnovu utvrđenog vremena prvog emitovanja i važećeg zakona o autorskim pravima. Ako kompozicije pripadaju folkloru, onda za njih važe pravila koja će biti detaljno objašnjena u Modulu 8.

Dodatni izvori

Glavne rasprave koje uključuju široke diskusije o tome šta pokriva zakon o zaštiti autorskih prava su [Nimmer on Copyright](#) (autoritativna, ali astronomski skupa – 2.138 \$) i [Goldstein on Copyright](#) (konciznija i nešto jeftinija – 897\$).

Kraća diskusija o tome kako je opseg zakona o autorskim pravima rastao tokom vremena može se naći u William Fisher, "Geistiges Eigentum - ein ausufernder Rechtsbereich: Die Geschichte des Ideenschutzes in den Vereinigten Staaten," in Eigentum im internationalen Vergleich (Vandenhoeck & Ruprecht, 1999), 265-91 (Engleska verzija dostupna onlajn: [The Growth of Intellectual Property: A History of the Ownership of Ideas in the United States](http://cyber.law.harvard.edu/people/tfisher/iphistory.pdf)).
<http://cyber.law.harvard.edu/people/tfisher/iphistory.pdf>

Novija i šira diskusija o istoj temi, dostupna besplatno online je odlična rasprava [James Boyle, The Public Domain: Enclosing the Commons of the Mind](#) (Yale University Press 2008). <http://thepublicdomain.org/thepublicdomain1.pdf>

Najbolji komentar o zakonu o autorskim pravima uopšte i detaljima njegovog opsega data je u knjizi iz 1967, koja nažalost postoji samo u štampanom obliku: Benjamin Kaplan: [An Unhurried View of Copyright](#).

Dobra diskusija o konceptu originalnosti u zakonu o autorskim pravima, sa naglaskom na verzije koncepta koje se koriste u SAD i EU se može naći u: Software Freedom Law Center, [Originality Requirements under U.S. and E.U. Copyright Law](#) <http://www.softwarefreedom.org/resources/2007/originality-requirements.pdf>

Temeljna rasprava o poreklu doktrine o "plaćenom radu" se može naći u knjizi: Peter Jaszi, "Toward a Theory of Copyright: The Metamorphoses of Authorship," 1991, Duke L.J. 455.

Slučajevi

Pravna mišljenja koja slede razmatraju i primenjuju neke od principa razmotrenih u ovom modulu:

[Feist Publications, Inc., v. Rural Telephone Service Co., 499 U.S. 340 \(1991\)](#) (originalnost)

[Beckingham v. Hodgens, High Court of Justice \(Civil Division\), 2 July 2002](#) (zajedničko autorstvo)

[Community for Creative Non-Violence v. Reid, 490 U.S. 730 \(1989\)](#) (employment relationships) (odnosi u okviru zaposlenja)

[Case C-240/07, Sony Music Entertainment \(Germany\) GmbH v. Falcon Neue Medien Vertrieb GmbH](#) (2007)

[Eldred v. Ashcroft, 537 U.S. 186 \(2003\)](#) (trajanje)

[Computer Associates v. Altai, 982 F.2d 693 \(2nd Cir. 1992\)](#) (računarski softver)

Ovaj modul je kreirala [Emily Cox](#). Uredio ga je tim koji su sačinjavali [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) i [Chris Peterson](#).

Modul 4.

Ekonomska prava

Prava vezana za umnožavanje i stavljanje dela u promet

Srž zakona o autorskim pravima je pravo da se umnoži zaštićeno delo. To se naziva “pravom umnožavanja”. Nosilac autorskog prava ima isključivo pravo da pravi i dozvoljava takvo umnožavanje. Pravljenjem kopije bez dozvole nosioca autorskog prava krši se autorsko pravo, ukoliko to nije dozvoljeno izuzecima ili ograničenjima prava umnožavanja. Kao što smo videli u Modulu 2: međunarodni okvir, pravo umnožavanja je široko priznato međunarodnim sporazumima. Kao što ćemo ukoro razmotriti, neki od ovih sporazuma daju i pravo zemljama potpisnicima da predvide izuzetke i ograničenja ovog (i drugih) prava. Zakoni o autorskim pravima svih zemalja prepoznaju pravo umnožavanja.

Šta “umnožavanje” znači? Najočiglednije je da ono uključuje kopiranje u doslovnom smislu, na primer fotokopiranje knjige ili članka. Ono uključuje i prebacivanje zaštićenog dela u drugi format – kao na primer korišćenje kasetofona za kopiranje gramofonske ploče. Manje je očito da ono uključuje i pravljenje novog dela koje je “suštinski slično” postojećem delu, dok se ima na umu postojeće delo. Tako, na primer, student umetnosti koji stoji ispred slike i slika vernu reprodukciju krši autorsko pravo originalnog slikara (ukoliko se student ne bi mogao pozvati na neki od izuzetaka ili ograničenja o kojima je bilo reči ranije). Kao što se može zamisliti, pitanje koliko jedno delo mora biti slično drugom da bi bilo “suštinski slično” je veoma kontroverzno i često predmet sporova.

Blisko povezana sa pravom kopiranja je i **pravo na preradu**, koje daje nosiocu autorskih prava pravo da prenese zaštićeno delo iz jednog izraza u drugi, ili da dozvoli nekom drugom da to učini. U primere adaptacije spada pretvaranje knjige u film ili pesme u mjuzikl. Pravo na adaptaciju se takođe nalazi u svim sistemima zaštite autorskih prava. Na primer, član 12. Bernske konvencije traži da zemlje potpisnice daju autoru pravo da

odobri “adaptaciju, aranžman i druge prerade” dela zaštićenog autorskim pravima. Pravo na adaptaciju obuhvata i pravo na prevod dela na druge jezike. Član 8. Bernske konvencije traži od zemalja potpisnica da prepoznaju pravo na prevođenje. U nekim zakonskim sistemima, pravo na adaptaciju je izraženo kao pravo na izradu “izvedenih dela”, koja koriste originalno delo kao početnu tačku, ali nisu direktne kopije originalnog dela.

U većini zemalja, pravo na umnožavanje i preradu su blisko povezana. Drugim rečima, većina aktivnosti kojima se krše autorska prava na adaptaciju, krše i pravo kopiranja. No postoje izuzeci. Na primer, isecanje fotografije kako bi se uključila u kolaž može kršiti pravo na preradu (osim naravno ako je to dozvoljeno nekim izuzetkom ili ograničenjem). Ali pošto ova aktivnost ne dovodi do pravljenja nove kopije, ona neće dovesti do kršenja prava na umnožavanje. Ipak, stepen preklapanja ova dva prava varira donekle od zemlje do zemlje. Koje od ova dva prava je uključeno u određenom slučaju ponekad predstavlja razliku, na primer ako je vlasnik autorskih prava dao dozvolu za jedno pravo, ali ne i drugo.

Dokle se ova prava prostiru? Setite se iz Modula 3: opseg autorskog prava, da autorska prava štite samo izraz ideja, a ne ideje ili činjenice same. Tako, ako delo koje je inspirisano nekim idejama sadržanim u drugom delu, ne koristi nijedan od zaštićenih izraza inicijalnog dela, ono nije ni kopija ni adaptacija, i neće prekršiti prava nosioca autorskih prava. Obratite pažnju i na član 2. stav 3. Bernske konvencije, koji obezbeđuje zaštitu dozvoljenih adaptacija dela posebnim autorskim pravom, kao dodatak zaštiti autorskih prava na originalno delo.

Na kraju, nosilac autorskog prava ima i isključivo pravo da svoje delo stavlja u promet i pravo da uvozi kopije dela, uz izvesne izuzetke. Pravo na distribuciju obuhvata i pravo na prodaju ili dozvolu inicijalne prodaje kopija dela.

Prava koja se odnose na objavljivanje dela

Još jedno značajno ekonomsko pravo nosioca autorskih prava je pravo na objavljivanje dela. U mnogim zemljama, ovo pravo se izražava kao **pravo na javno izvođenje i javno izlaganje**. Pravo na javno izvođenje se odnosi na prikazivanje dramskih dela, filmova i muzike. Pravo na javno izlaganje se donosi na umetnička dela kao što su slike i skulpture. Član 11. Bernske konvencije traži od zemalja potpisnica da daju nosiocima autorskih prava na “dramska i muzička dela” pravo da kontrolišu javno izvođenje tih dela

“bilo kojim načinom ili procesom” (uključujući na primer predstavu uživo ili puštanje snimka predstave). Član 11. proširuje prava na odobravanje javnog izvođenja na prevode zaštićenih dela. On zahteva da se nosiocima autorskih prava da pravo da dozvole prenos ili javno izvođenje dela zaštićenog autorskim pravima preko žica, mikrofona “ili bilo kog analognog instrumenta prenosa znakova, zvuka, ili slike”.

Kao što ove odredbe ukazuju, pravom na javno izlaganje i predstavljanje kontrolišu se samo one aktivnosti koje su javne. Tako, osobe koje poseduju autorizovane kopije dela zaštićenih autorskim pravima mogu da izlažu ili emituju ta dela u privatnom okruženju bez rizika od kršenja prava. Na primer, osoba koja poseduje kopiju filma može taj film prikazati kod svoje kuće grupi gostiju bez kršenja prava na javno prikazivanje. Slično, osoba koja poseduje neku sliku ili skulpturu može ih izložiti u svom domu bez kršenja prava na javno izlaganje.

Pravo nosioca autorskih prava da kontroliše javno izvođenje svog dela prošireno je na mnoge načine prenosa koji inicijalno nisu izgledali kao “izvođenje”. Na primer, kao što je gore navedeno, ono daje nosiocu autorskog prava pravo da dozvoli emitovanje svog dela. To uključuje televizijski prenos, kablovsku distribuciju, satelitski prenos i ponovno emitovanje dela. To obuhvata i digitalni prenos na zahtev i emitovanje uz plaćanje za gledanje. U nekim zemljama pravo obuhvata i predstavljanje u okolnostima koje ne izgledaju posebno “javno” u uobičajenom smislu – na primer u školama, staračkim domovima ili zatvorima.

WIPO sporazum o autorskim pravima (WCT) i WIPO sporazum o izvođačima i fonogramima (WPPT), koji su razmotreni u Modulu 2, promenili su suptilno niz pravila i to na načine koji još uvek nisu potpuno razrešeni. Član 8. WCT i članovi 10. i 12. WPPT zahtevaju od zemalja potpisnica da prepoznaju pravo da se delo pod zaštitom zakona o autorskim pravima učini dostupnim javnosti. SAD je zauzela stav da ovi sporazumi ne traže nikakve promene u načinu na koji su u zakonodavstvu SAD formulisana i uspostavljena prava na javno izvođenje. Sa tim se ne slažu sve zemlje. U EU na primer, smatraju da pravo na “dostupnost javnosti” dodaje nešto novo. Glavne okolnosti u kojima ovo neslaganje može činiti razliku su kada neko postavi dokument koji je pod zaštitom zakona o autorskim pravima na veb-sajt, ali ga još niko nije preuzeo. Tretman takvih slučajeva može varirati od zemlje do zemlje.

Moralna prava

Mnoge zemlje daju autorima i moralna prava kao dodatak ekonomskim. Za razliku od ekonomskih prava, moralna prava se obično ne mogu prenositi na druge osobe, iako mnoge zemlje dozvoljavaju da ona budu odbačena – ili zajedno sa (kao u SAD) ili u vezi sa posebnim licencama na ekonomska prava (na primer u Francuskoj). Granice prenosa moralnih prava odražavaju stav koji je u njihovoj osnovi – da su dela koja je neki autor stvorio produžetak njihove ličnosti i da nose lični pečat. U skladu sa tim, moralna prava štite neka dela pod zaštitom zakona o autorskim pravima od uništenja ili osakaćenja, delimično da bi se zaštitio izraz autorove ličnosti, a delimično da bi se zaštitila autorova reputacija od narušavanja. Moralna prava se prepoznaju posebno široko u zemljama sa tradicijom građanskog prava.

Prepoznavanje ograničenog niza moralnih prava je obavezno prema članu 6bis Bernske konvencije. Član 6bis traži da autoru dela budu priznata najmanje dva tipa moralnih prava. Prvo je obično poznato kao “**pravo na atribuciju**”. Ono obuhvata ne samo pravo autora da mu ime bude povezano sa delima, nego i pravo autora da mu ime ne bude povezano sa delima koja nisu njegova. Pravo na atribuciju daje autoru i pravo da objavi delo pod pseudonimom. Drugo moralno pravo koje zahteva član 6bis je da autor ima pravo da se protivi uništenju ili modifikaciji svog dela kojom bi se narušila njegova čast i ugled. To se obično naziva “**pravo na integritet**”.

Iako član 6bis preporučuje da se ta moralna prava protežu i posle autorove smrti, najmanje do momenta isteka ekonomskih prava, on dozvoljava zemljama potpisnicama da ograniče moralna prava autora. Ipak, zaštita po članu 6bis nije tako jaka kao što možda izgleda, jer je to jedina odredba Bernske konvencije koja nije ugrađena u TRIPS sporazum. Tako “zubi” koje obezbeđuje Svetska trgovinska organizacija za rešavanje sistemskih sporova nisu na raspolaganju kako bi se prinudile zemlje članice da prepoznaju moralna prava.

Kao dodatak na pravo atribucije i pravo očuvanja integriteta, mnoge zemlje prepoznaju i pravo na objavljivanje i pravo na povlačenje. Prvo daje isključivo pravo autoru da odluči kada će delo učiniti dostupnim javnosti. Ovo pravo ima prednost nad ugovornim obavezama autora da prenese delo naručiocu ili korisniku. Drugo dozvoljava autoru da povuče delo iz javnosti ili cirkulacije ako zaključi da ne želi više da bude predstavljen ili povezan sa tim određenim delima. Ovo pravo je mnogo slabije u praksi nego što to

izgleda na prvi pogled, kako zbog toga što autori moraju da plate ljudima od kojih su kopije povučene tako i jer je pravo povlačenja ograničeno pravom kupca da zadrži dobra koja je kupio. Kao rezultat, na to pravo se skoro nikad ne poziva.

Važno je proveriti kakvi su propisi vaše zemlje u odnosu na moralna prava. Države se znatno razlikuju u pravima koja prepoznaju, trajanju tih prava, mogućnosti da se tih prava odrekne itd. Na primer, u Španiji je prepoznato sedam moralnih prava: pravo na obelodanjivanje, pravo na objavljivanje pod pravim imenom autora ili pod pseudonimom, pravo da se bude priznat kao autor dela, pravo na integritet dela (što uključuje i pravo na sprečavanje uništenja ili izmene dela), pravo da se delo izmeni (ograničeno drugim zakonskim odredbama), pravo da se delo povuče i pravo da se pristupi jedinoj ili retkoj kopiji dela, čak i ako ta kopija pripada trećem licu (iako je realizacija ovog prava autora ograničena određenim obzirima prema vlasniku kopije).

U Srbiji moralna prava autora obuhvataju pravo paterniteta, pravo na naznačenje imena, pravo na objavljivanje, pravo na zaštitu integriteta dela i pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela.

Srodna i "sui generis" prava

“Srodna prava” (zvana i povezana prava) se sastoje od prava onih koji su pomagali autoru da stvori delo zaštićeno autorskim pravom, ali koji ne ispunjavaju uslove za sticanje autorskih prava na tom delu. Ona uključuju prava emitera i radiodifuznih agencija na emitovanje programa (nasuprot autorskim pravima nad samim programima), pravo izvođača na njegovu interpretaciju u komadu (različitom od prava na samo delo) i pravo producenta snimka (nasuprot pravu na muzičku kompoziciju koju snimak sadrži). Važno je imati na umu i ta srodna prava, kao dodatak na prava nosioca autorskih prava kada se razmatra kakvo korišćenje datog dela je moguće dozvoliti.

Kao dodatak srodnim pravima povezanim s izvođenjem, neke zemlje su nedavno prepoznale i prava nad bazama podataka, dizajnom poluprovodničkih čipova, dizajnom trupa čamaca itd. Ova prava su poznata kao **sui generis** prava – iako je razlika između srodnih prava i "sui generis" prava u velikoj meri proizvoljna. Od tih novih prava jedino koje može znatnije uticati na aktivnosti bibliotekara je zaštita baza podataka. Kao što je prethodno pomenuto, većina zemalja koristi običan zakon o autorskim pravima da zaštiti originalni način na koji su podaci u bazi podataka izabrani ili složeni. Za sada je samo u Evropskoj Uniji zaštićen i sadržaj baza podataka.

Sistem za zaštitu baza podataka u Evropskoj Uniji je veoma kontroverzan. Kritičari dokazuju da je nepotrebno obezbediti podsticaje za kreiranje baze podataka i da to samo sprečava protok činjeničnih informacija. Ipak, naponi da se empirijski testiraju ove kritike poređenjem stope inovacija u bazama podataka u zemljama sa i bez pravne zaštite baza podataka do sada nije dovela do ubedljivih zaključaka. Dok se taj spor ne razreši, nije verovatno da će se zaštita baza podataka proširiti na zemlje u razvoju.

Pravo na davanje u zakup i na poslugu

Kao dodatak pravima koja su gore opisana, u nekim zemljama nosioci autorskih prava na neke vrste dela su dobili različita prava u situacijama kada su njihova dela privremeno učinjena dostupnim drugim osobama. To su dva sasvim različita prava, koja se moraju razlikovati. Pravo na iznajmljivanje reguliše situacije u kojima je kopija zaštićenog dela iznajmljena nekom uz komercijalnu naknadu. Javno pravo na poslugu reguliše situacije u kojima neka institucija daje kopiju zaštićenog dela na privremeno korišćenje korisniku bez naknade. Praksa pozajmljivanja u skoro svim javnim i akademskim bibliotekama bi pripadala ovom drugom tipu prava.

Ova prava su relativno nova i ostaju veoma kontroverzna. TRIPS sporazum u članu 11, WCT u članu 7 i WPPT u članovima 9. i 13. sada traže od svih zemalja članica da prepoznaju prava na iznajmljivanje, ali samo u odnosu na tri uske kategorije dela: računarske programe, filmove i fonograme. Nijedan od ovih sporazuma, i nijedan drugi međunarodni sporazum ne traži od zemalja članica da prepoznaju javno pravo na pozajmicu. Do sada samo jedan regionalni sporazum traži od zemalja potpisnica da uspostave javno pravo na pozajmljivanje: Direktiva EU o pravima na davanje u zakup i na poslugu iz 1992 ([1992 Rental and Lending Rights Directive of the EU](#)). Članovi 1 i 2 ove directive traže da zemlje članice prošire prava na iznajmljivanje i pozajmicu ne samo na izvođače, producente fonograma i filmova, nego i na "autore". Član 5. ove direktive dozvoljava zemljama članicama da ograniče prava na pozajmicu, ali samo ako autori dobiju kompenzaciju, ili da izuzmu određene kategorije institucija, ali samo ako to ne znači da su efektivno oslobođene sve institucije. Direktiva se pokazala ekstremno kontroverznom i bile su neophodne formalne procedure da bi se neke zemlje EU naterale da joj se prilagode.

Pošto su prava na iznajmljivanje i davanje na poslugu veoma nepotpuno pokrivena nadnacionalnim sporazumima, ne iznenađuje da ih mnoge zemlje trenutno ne prepoznaju. Od posebnog značaja za biblioteke je da je do sada samo 29 zemalja

uspostavilo sistem prava na javnu pozajmicu. SAD ga nemaju, kao ni zemlje Latinske Amerike, Afrike ili Azije.

Bibliotekari u zemljama u razvoju će uskoro možda biti pozvani da učestvuju u diskusijama koje se tiču toga da li njihove zemlje treba da prihvate sistem regulisanja javne pozajmice. Kakvu poziciju bi trebalo da zauzmu? IFLA [The International Federation of Library Associations and Institutions \(IFLA\)](#) nudi dve razumne preporuke ([two sensible recommendations](#)). Prvo, bibliotekari ne treba da prihvate bilo kakve pravne predloge koje bi zahtevale da biblioteke same plaćaju nadoknadu autorima, izvođačima i producentima. Jedini načini na koji bi bibliotekari mogli da vrše takva plaćanja su da nadoknadu naplaćuju korisnicima ili da za to odvoje sredstva od već inače oskudnih resursa za druge programe. Obe strategije bi suštinski narušile središnju misiju biblioteka. Ukratko, jedina prihvatljiva verzija javnog sistema pozajmice bi bila ona u kojoj vlada, a ne biblioteke, plaća nadoknadu, kao što je to slučaj u većini evropskih zemalja. Drugo, IFLA zagovara da bi čak i sistem u kojem vlada plaća nadoknadu bio besmislen u zemljama u razvoju, jer bi smanjio količinu novca koje bi vlada mogla da potroši na mnogo značajnije društvene ili kulturne funkcije – kao što je obezbeđivanje svim građanima adekvatne zdravstvene zaštite ili osnovnog obrazovanja.

Ovaj spor će skoro sigurno zahtevati pažnju bibliotekara u bliskoj budućnosti.

Izuzeci i ograničenja

Kao što je prikazano u Modulu 2: međunarodni okvir, svi međunarodni sporazumi o autorskim pravima dozvoljavaju zemljama da prave izuzetke od prava koja su do sada opisana. Svaka zemlja je zaista i predvidela takve izuzetke. Svrha ovih izuzetaka varira. Neki se pravdaju potrebom da se poštuje sloboda izraza ili privatnost. Drugi imaju za cilj da spreče da zakon o autorskim pravima koči umesto da podstiče kreativnost. Drugi prepoznaju nemogućnost praćenja i naplaćivanja pojedinih načina korišćenja. Lista izuzetaka je vrlo duga. Uopšteno se izuzeci mogu smatrati jednako značajnim kao i prava koja određuju. Zajedno oni treba da uspostave ravnotežu između interesa autora i interesa korisnika i javnosti u celini. Zbog toga se ponekad kaže da izuzeci uspostavljaju “prava korisnika”.

Izuzeci imaju jedan od dva moguća oblika. Izuzeci prvog tipa određuju neke specifične dozvoljene aktivnosti. Uticajan primer tog pristupa je član 5. Direktive EU o autorskim pravima [58](http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!</p></div><div data-bbox=)

[CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32001L0029&model=guichett](#) . Stav 2. ovog člana dozvoljava zemljama članicama EU da obezbede sledeće izuzetke od prava na umnožavanje:

(a) u vezi sa reprodukcijama na papiru ili sličnom medijumu, koje se dobijaju korišćenjem bilo koje fotografske tehnike ili na neki drugi način koji daje slične rezultate, sa izuzetkom grafičkih izdanja muzičkih dela, uz uslov da nosioci prava dobiju pravičnu nadoknadu;

(b) u vezi sa reprodukcijama na bilo kom medijumu, koje načini fizička osoba za privatnu upotrebu i za svrhu, koja nije ni posredno ni neposredno komercijalna, uz uslov da nosioci prava dobiju pravičnu nadoknadu koja uzima u obzir primenu ili neprimenjivanje tehničkih mera iz člana 6. na delo ili predmet koji se reprodukuje;

(c) u vezi sa posebnim aktom reprodukovanja, koje vrše javno dostupne biblioteke, obrazovne ustanove, muzeji ili arhivi, koji nije učinjen radi neposredne ili posredne ekonomske ili komercijalne koristi;

(d) u vezi sa efemernim snimcima dela, koje prave RTV organizacije svojom sopstvenom opremom i za sopstveno emitovanje, kada se čuvanje tih snimaka u službenim arhivima može dozvoliti na osnovu njihovog izuzetnog dokumentarnog značaja;

(e) u vezi sa reprodukovanjem emisija u nekomercijalnim društvenim institucijama, na primer bolnicama ili zatvorima, pod uslovom da nosioci prava dobiju pravičnu nadoknadu."

Stav 3. dalje dozvoljava zemljama članicama da uvedu bilo koji od sledećih izuzetaka za pravo reprodukovanja i pravo prikazivanja ili postavljanja dela u javni dostup:

(a) Korišćenje isključivo za potrebe ilustrovanja pri poučavanju ili naučnom istraživanju, ukoliko se navede izvor zajedno sa imenom autora, osim ako se pokaže da je to nemoguće, i do obima koji je opravdan nekomercijalnom upotrebom koju treba postići;

(b) korišćenje za dobrobit invalidnih osoba, koja je u direktnoj vezi sa invalidnošću i koja je nekomercijalne prirode, u opsegu koji zahteva određeni oblik invalidnosti;

(c) reprodukovanje u štampi, saopštavanje javnosti ili davanje na korišćenje javnosti objavljenih članaka o aktuelnim privrednim, političkim ili verskim temama ili emisija i drugih sadržaja istog značaja, u slučajevima kada takva upotreba nije eksplicitno zabranjena i kada je naveden izvor zajedno sa imenom autora, ili korišćenje dela i predmeta povezanih sa tekućim događajem u obimu koji opravdava informativna svrha i uz navođenje izvora i imena autora, osim ako se pokaže da je to nemoguće;

(d) citati namenjeni kritici ili prikazivanju, pod uslovom da se odnose na delo ili drugi predmet koji je već bio zakonito dat u javnu upotrebu, uz uslov da je naveden izvor zajedno sa imenom autora, osim ako se to pokaže nemogućim, i da njihova upotreba bude u skladu sa poštenom praksom i u obimu koji zahteva specifična svrha;

(e) korišćenje za potrebe javne bezbednosti ili osiguravanja odgovarajućeg odvijanja ili izveštavanja o administrativnim, skupštinskim ili sudskim postupcima;

(f) upotreba političkih govora, kao i odlomaka iz javnih predavanja ili sličnih dela ili predmeta, do obima koji je opravdan informativnom namenom i pod uslovom da je naveden izvor zajedno sa imenom autora, osim kada se pokaže da je to nemoguće;

(g) korišćenje tokom verskih proslava ili službenih proslava koje su organizovale javne vlasti;

(h) korišćenje dela, kao što su arhitektonska ili skulptorska, koja su namenjena za trajnu postavku na javnim mestima;

(i) slučajno uključivanje dela ili drugih predmeta u druge materijale;

(j) korišćenje za oglašavanje javne izložbe ili prodaju umetničkih dela, do obima koji je neophodan za promociju događaja, isključujući bilo koju drugu komercijalnu upotrebu;

(k) korišćenje za potrebe karikature, parodije ili pastiša;

(l) korišćenje u vezi sa prikazivanjem ili popravkom opreme;

(m) korišćenje umetničkog dela u obliku građevine ili crteža ili plana građevine za potrebe njene rekonstrukcije;

(n) korišćenje dela ili sličnih predmeta koje nije regulisano uslovima kupovine ili licenciranja zbirki, preko za to namenjenih terminala koji se nalaze u prostorima ustanova navedenih u stavu 2(c), prenosom ili davanjem na javno korišćenje za potrebe istraživanja ili privatno proučavanje pojedincima;

(o) korišćenje u drugim manje značajnim slučajevima gde izuzeci i ograničenja već postoje u nacionalnim zakonima, pod uslovom da se tiču samo analogne upotrebe i ne utiču na slobodan protok dobara i usluga u okviru Unije, bez uticaja na druge izuzetke i ograničenja koje sadrži ovaj član.

Mnogi od ovih izuzetaka jasno donose korist bibliotekama (i njihovim korisnicima) u zemljama EU koje ih prepoznaju. Posebno su značajni izuzeci za “specifično umnožavanje koje vrše javne biblioteke” sve dok nije za potrebe “sticanja ekonomske ili komercijalne prednosti” i ako je za “korišćenje za dobrobit ljudi sa invaliditetom”.

Možemo reći da niz izuzetaka koje sadrži član 5. Direktive o autorskim pravima EU sigurno nije jedini primer pristupa putem numerisane liste izuzetaka. Trostepeni test koji je razmatran u Modulu 2. daje pojedinim zemljama znatno više širine u izboru izuzetaka i ograničenja nego što to čini EU. Neke zemlje su otišle i znatno dalje.

Drugi opšti pristup je da se navedu neke opšte smernice za dozvoljenu upotrebu i da se onda prepusti sudovima odgovornost za primenu tih smernica na pojedinačne slučajeve. Prvi primer tog pristupa je doktrina poštene upotrebe u SAD, koja je uneta u sekciju 107. Zakona o autorskim pravima:

Bez obzira na [statutarne odredbe koje daju nosiocima autorskog prava ekskluzivna prava], poštena upotreba dela zaštićenog zakonom o autorskim pravima, uključujući korišćenje reprodukovanjem kopija ili zvučnih zapisa ili na bilo koji drugi način određen ovim stavom, za potrebe kao što je kritika, komentarisanje, izveštavanje, podučavanje (uključujući više kopija za korišćenje u učionici), nauka ili istraživanja, nije kršenje autorskih prava. U određivanju da li korišćenje dela u svakom pojedinačnom slučaju spada u poštenu upotrebu, faktori koje treba razmotriti treba da uključe (1) svrhu i karakter korišćenja, uključujući i to da li je ta upotreba komercijalne prirode ili je za neprofitne edukativne svrhe; (2) prirodu dela zaštićenog zakonom o autorskim pravima; (3) količinu i održivost korišćenja delova dela u odnosu na celinu zaštićenog dela; i (4) uticaj korišćenja na potencijalno tržište ili vrednost zaštićenog dela. Činjenica da delo

nije objavljeno ne utiče na nalaz poštene upotrebe ako je taj nalaz učinjen posle razmatranja svih gorenavedenih faktora

Sudovi u SAD se oslanjaju na ovu odredbu da odrede izuzetke za široki spektar aktivnosti, uključujući pravljenje parodije zaštićenog dela, reprodukciju delova zaštićenog dela za potrebe nauke i korišćenje video uređaja za snimanje televizijskog programa ili filmova za kasnije gledanje.

Između ta dva opšta pristupa je strategija koja je poznata kao "pošteno deljenje" (fair dealing). Dobar primer je sistem koji se koristi u Australiji. Australijski Zakon o autorskim pravima (izmenjen i dopunjen 2006.) definiše neke opšte uslove pod kojima se neautorizovano korišćenje dela zaštićenog zakonom o autorskim pravima može smatrati poštenim: istraživanje, kritika ili prikaz, izveštavanje, pravni savet i parodija ili satira. Samo pripadanje nekom od ovih tipova upotrebe ne znači ipak da će neka određena aktivnost biti smatrana poštenom upotrebom. Pre se može reći da sudovi razmatraju posebne slučajeve, konsultujući niz faktora koji su donekle paralelni faktorima koji se koriste u sistemu SAD. Uopšteno rečeno, sudovi će isključiti slučajeve koji pripadaju pomenutim tipovima ako ih smatraju prikladnim "sudeći po kriterijumu poštene namere i časne osobe." Australijski pristup se smatra manje nepredvidivim, ali i manje fleksibilnim nego pristup SAD.

Poseban i skoro univerzalni izuzetak od prava nosioca autorskog prava je **doktrina prve prodaje**. Doktrina prve prodaje kaže da kada je potrošač zakonito kupio kopiju zaštićenog dela, nosilac autorskog prava nema više pravo da kontroliše taj određeni primerak. Zbog toga je ponovna prodaja, pozajmica ili iznajmljivanje zakonito kupljene kopije u principu dozvoljeno. Ipak, zemlje mogu da uvedu neka ograničenja ovog prava. One mogu da ograniče ili da traže obavezno licenciranje zaštićenog dela za određenu upotrebu. Na primer, kao što je gore napomenuto, država može da zabrani iznajmljivanje dobara koja se lako i često kopiraju, kao što su softver ili zvučni zapisi. Dodatno, države mogu tražiti da autoru dela bude plaćena određena naknada, ako se zaštićeno delo ponovo proda. (Ovo tzv. pravo "droit de suite" postoji samo u nekim zakonodavstvima, a i u njima se primenjuje samo na umetnička dela.)

Delovanje doktrine prve prodaje je manje prilagođeno digitalnim delima. To je stoga što ono što izgleda kao normalna upotreba sa gledišta korisnika, može ustvari uključivati pravljenje dodatnih digitalnih kopija. To bi moglo biti zabranjeno na osnovu autorovog

isključivog prava na reprodukovanje dela. Na primer, ako korisnik kupi CD, on ga može slušati na bilo kom CD plejeru bez brige o kršenju autorovih prava. On može, na osnovu doktrine prve prodaje, pozajmiti taj CD prijatelju koji ga može slušati na CD plejeru i onda vratiti, bez brige o kršenju autorskih prava. No ako taj isti korisnik kupi zvučni zapis online, sluša ga i pošalje elektronskom poštom kopiju prijatelju, onda je on prekršio zakon o autorskim pravima (čak ako je obrisao svoju originalnu kopiju) jer je originalni snimak bio "umnožen". Ostaje ozbiljno političko pitanje da li doktrina o prvoj prodaji može da se primeni u ovakvim slučajevima, ali do sada se to nije dogodilo.

Izuzeci za biblioteke

Poslednje, ali ne i najmanje važno, jeste da zakoni mnogih zemalja sadrže izuzetke ili ograničenja koncipirane tako da omoguće bibliotekama da koriste materijal zaštićen zakonom o autorskim pravima na način koji unapređuje njihovu misiju. Ove odredbe jako variraju od zemlje do zemlje. Za potpuni pregled izuzetaka i ograničenja za biblioteke iz 128 zemalja treba konsultovati studiju koju je napisao Kenneth Crews - [Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives](http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192/). Studija se nalazi u otvorenom pristupu na engleskom, francuskom i španskom jeziku na adresi: http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192/

U daljem tekstu dat je opis nekih uobičajenih situacija u kojima je bibliotekarima potrebna fleksibilnost pri korišćenju materijala zaštićenog zakonom o autorskim pravima i kratak pregled načina na koji mnoge zemlje postupaju u takvim situacijama.

Dozvoljavanje korisnicima biblioteke da koriste bibliotečke kopir aparate ili drugu opremu za kopiranje

Korisnici često žele da naprave kopije delova materijala koji poseduju biblioteke. Osim ako knjiga ili članak koji korisnik kopira nije u javnom domenu, ovakvo kopiranje je regulisano nacionalnim zakonom o autorskom pravu. Ako se kopiranjem prelazi maksimum koji je uspostavljen drugim izuzecima i ograničenjima, korisnik može kršiti zakon o autorskom pravu. U nekim situacijama, kao što je nepostojanje pravilnika ili nekog drugog osiguranja, biblioteka može biti smatrana sekundarno ili indirektno odgovornom zbog omogućavanja da dođe do kršenja autorskih prava tako što je obezbedila opremu za kopiranje. (Koncept sekundarne i indirektne odgovornosti će biti razmotren detaljnije u Modulu 7.).

Srećom, mnoge zemlje su uvele posebne zakonske odredbe koje štite bibliotekare i biblioteke od odgovornosti za kršenje autorskih prava od strane korisnika korišćenjem kopir aparata ili druge opreme koju biblioteka obezbeđuje. Da bi potpadala pod zakonsko izuzeće, biblioteka obično mora da postavi obaveštenje i izjavu u kojoj stoji da su fotokopiranje i drugi načini reprodukcije regulisani zakonom o autorskim pravima i da je osoba koja koristi opremu lično odgovorna za bilo kakvo kršenje zakona.

Postavljanje materijala zaštićenog zakonom o autorskim pravima na bibliotečke računare

Biblioteke ponekad omogućavaju korišćenje materijala na svojim računarima. Na primer, one mogu imati veb sajtove i na njih postavljati materijal dostupan preko Interneta mnogim ljudima. Ako su ti materijali pod zaštitom zakona o autorskim pravima i ako biblioteka propusti da traži dozvolu za njihovo prikazivanje, to može biti predmet razmatranja odgovornosti biblioteke. Ipak, mnoge zemlje su učinile takozvane "sigurnosne" izuzetke da bi ograničile odgovornost provajdera online servisa. Do nivoa na kojem univerziteti i biblioteke mogu biti smatrani takvim provajderima, oni su zaštićeni od odgovornosti, sve dok se drže procedura koje su uspostavljene u zakonima svake zemlje.

Pravljenje kopija za korisnike biblioteke

Korisnici biblioteke često traže od bibliotekara da načine kopije materijala zaštićenih zakonom o autorskim pravima za svoju ličnu upotrebu. Mnoge zemlje obezbeđuju zakonske izuzetke koji dozvoljavaju bibliotekama da načine ograničeni broj kopija za ovu svrhu. Neke dozvoljavaju ovakvu reprodukciju samo za određene vrste dela kao što su časopisi, dok druge ne prave takve razlike. Osim toga, neke zemlje dozvoljavaju kopiranje samo za svrhe kao što je istraživački rad, dok druge nemaju takvih ograničenja.

Na primer, u Velikoj Britaniji je bibliotekarima dozvoljeno da kopiraju članke iz serijskih publikacija, ali to pravo je ograničeno na jedan članak po broju časopisa i traži se da korisnik dokaže da je kopija namenjena za lično nekomercijalno istraživanje ili proučavanje. Kanada, nasuprot tome, nema ograničenje na jedan članak po broju časopisa, ali ograničava pravo kopiranja samo na članke objavljene u naučnim i stručnim časopisima. Kanada isključuje dela iz oblasti fikcije, poeziju i sl. iz grupacije dela koja se smeju kopirati.

Pravljenje digitalne kopije za zaštitu ili zamenu

Bibliotekarima je dozvoljeno da pod određenim uslovima kopiraju bibliotečki materijal zbog njegove zaštite ili zamene. Ove okolnosti su obično čvrsto regulisane lokalnim zakonima o autorskim pravima. Mnoge zemlje dozvoljavaju kopiranje ako:

- Biblioteka poseduje originalno delo
- Delo je javno dostupno
- Original je ugrožen mogućim oštećenjem ili uništenjem, nalazi se u zastarelom formatu ili se ne može pokazivati zbog uslova pod kojima se mora čuvati.

Dozvoljeno umnožavanje je ograničeno na mali broj kopija. Ako je odgovarajuća kopija komercijalno raspoloživa, pravo na umnožavanje zbog čuvanja ili zamene je obično ograničeno. Dalje, kopiranje je često ograničeno na reprodukovanje na papiru, a kopije u digitalnom formatu obično ne smeju da se daju na korišćenje korisnicima van prostorija biblioteke.

Pravljenje paketa literature za kurseve za studente

Od bibliotekara univerzitetskih biblioteka se ponekad traži da naprave “pakete literature za kurseve”. Pakete literature za kurseve čini obično zbirka odlomaka iz časopisa, članaka, poglavlja knjiga itd, koje odredi profesor za studente prijavljene na određeni kurs.

U SAD su mnogi univerziteti imali običaj da načine pakete literature za kurseve bez traženja dozvole od nosilaca autorskih prava na pojedine članke, u ubeđenju da se takvo kopiranje može smatrati izuzetkom u okviru “poštene upotrebe” za akademske svrhe. No, odluke sudova iz 1990. su stale na stanovište da priprema i prodaja takvih paketa literature za kurseve od strane komercijalnih kopirnica ne spada u pošteno korišćenje. Nije sigurno da li bi se ove odluke mogle primeniti na univerzitete, ali advokati koji savetuju većinu univerziteta su zauzeli oprezan stav. Na njihovo insistiranje, većina univerziteta u SAD je usvojila sistem traženja dozvola za sav materijal koji se uključuje u pakete literature za kurseve.

Moguće je da se neka zemlja, za razliku od SAD, oslanja na listu specifičnih izuzetaka i ograničenja pre nego na opštu doktrinu o poštenom korišćenju i da postavi niz ograničenja u zaštiti autorskog prava koja bi obezbeđivala i pravo na kreiranje paketa

literature za kurseve. Ako to nije slučaj, bibliotekari u takvoj zemlji moraju da dobiju pisane dozvole od nosilaca autorskih prava kako bi mogli da načine pakete literature za kurseve. Kako bi se smanjilo administrativno opterećenje pri traženju dozvola od mnogo različitih nosilaca autorskih prava, bibliotekari mogu poželeti da naprave ugovor sa autorskim agencijama kao što su one opisane u Modulu 5. Ovi privatni servisi se povezuju sa akademskim izdavačima i dobijaju blanko licence za sva izdanja datog izdavača ili ulaze u aranžmane sa kolektivnim organizacijama za zaštitu autorskih prava koje predstavljaju izdavače.

Prilagođavanje materijala za slepe, slabovide i druge osobe sa teškoćama u čitanju

U većini zemalja, specifični izuzeci dozvoljavaju bibliotekarima da obezbede modifikovane kopije dela kako bi zadovoljile potrebe osoba sa oštećenjima vida. Detaljnija rasprava o izuzecima u zakonu o autorskom pravu za osobe sa oštećenim vidom se može naći u izveštaju Judith Sullivan sa Petnaeste sednice WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights, koja je dostupna na adresi: http://www.wipo.int/meetings/en/html.jsp?file=/redocs/mdocs/copyright/en/sccr_15/sccr_15_7.html#P421_37845/ . Ova se situacija može uskoro promeniti ako se usvoji sporazum koji je razmatran u okviru WIPO.

Međubibliotečka pozajmica

Zakoni o autorskim pravima nekih zemalja sadrže izuzetke za međubibliotečku pozajmicu. Oni omogućuju bibliotekama da kopiraju radove za potrebe pozajmice korisnicima drugih biblioteka. Ponekad zakonski izuzeci za međubibliotečku pozajmicu predviđaju da biblioteka plati naknadu za licenciranje kako bi načinila kopiju, a iznos naknade obično određuje vlada ili autorska agencija. U nekim zemljama kao što su Australija, Novi Zeland i Singapur, bibliotekar mora da utvrdi da članak ili delo nisu komercijalno dostupni pre nego što se pozove na izuzetak za međubibliotečku pozajmicu.

Slično kao i za međubibliotečku pozajmicu, zakoni mogu sadržati i izuzetke koji dozvoljavaju biblioteci da kopira delo za potrebe neke druge biblioteke, a da se pri tome ne traži da je svrha kopiranja za lične potrebe korisnika. Ovakve odredbe veoma variraju u različitim zakonima. Neke zemlje (na primer Fidži) traže da bibliotekar prvo pokuša da kupi delo po tržišnoj ceni. Druge (na primer Antigva) dozvoljavaju kopiranje za drugu

biblioteku samo ako nije izvodivo da se primerak kupi. Neke druge (kao na primer Irska) dozvoljavaju kopiranje samo ako ne bi bilo opravdano tražiti dozvolu od nosioca autorskog prava.

Neke države nemaju zakonom predviđene posebne izuzetke za biblioteke. Pa ipak, biblioteke mogu imati pravo na goreopisane aktivnosti, ako te države daju široka ovlašćenja građanima, u koje spadaju i bibliotekari i korisnici biblioteka, da preduzmu te aktivnosti. To je tačno na primer za Irak i Namibiju. Neke zemlje ograničavaju izuzetke na posebne liste određenih biblioteka, a u drugima su izuzeci predviđeni za sve biblioteke koje ispunjavaju određene uslove, kao što su da je biblioteka otvorena za javnost i da posluje bez namere da stiče profit.

Obavezne licence

Kao dodatak izuzecima i ograničenjima koja su prikazana, u mnogim zemljama se prava nosilaca autorskih prava ograničavaju i takozvanim “obaveznim licencama”. Obavezne licence se često posmatraju kao kompromis između ekonomskog interesa nosioca autorskih prava i javnog interesa za korišćenje materijala zaštićenih zakonom o autorskim pravima. Na primer član 13. Bernske konvencije daje državama pravo da nametnu obavezne licence za korišćenje muzičkih kompozicija. Primeri obaveznih licenci koje postoje u nekim zemljama uključuju i pravo na pozajmicu iz biblioteka i pravo na privatno kopiranje audio zapisa u zamenu za plaćanje taksi na prazne CD diskove. To će biti detaljnije razmotreno u Modulu 5: upravljanje pravima.

Šta da radi bibliotekar ako biblioteka dobije na poklon zbirku nota?

Bibliotekar treba da prouči da li je zakonom njegove zemlje dozvoljeno da se naprave digitalne kopije tih nota i da li je dozvoljeno postaviti ih na server za javnu upotrebu. Sigurno je samo da one note za koje su autorska prava istekla i pripadaju javnom domenu mogu biti kopirane u digitalnom obliku i postavljene na server biblioteke, a za ostale treba tražiti dozvolu nosioca autorskih prava. U većini zemalja bibliotekama je dozvoljeno da načine digitalne kopije kako bi se fond zaštitio, ali ne i da te kopije postave na server sa slobodnim pristupom preko Interneta.

Dodatni izvori

Godine 2001, Siva Vaidhyanathan je objavio *Copyrights and Copywrongs: the Rise of Intellectual Property and How It Threatens Creativity*. Intervju sa autorom, u kojem je sumirao svoje argumente može se preuzeti sa adrese: http://www.stayfreemagazine.org/archives/20/siva_vaidhyanathan.html . Predavanje Paula Goldsteina *Copyright's Highway: From Gutenberg to the Celestial Jukebox* (2003) dostupno je na adresi <http://www.learnoutloud.com/Results/Author/Paul-Goldstein/1638#play1365> u obliku video zapisa.

Najpregledniju studiju zakona o autorskim pravima po zemljama dao je Kenneth Crews u [Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives](http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192). http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192

Veoma je korisna i studija koju je objavila IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), [Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights in the Digital Environment: An International Library Perspective](http://archive.ifla.org/III/clm/p1/ilp.htm), <http://archive.ifla.org/III/clm/p1/ilp.htm> .

Svetska organizacija za intelektualnu svojinu, WIPO, objavila je studije [WIPO Study on Copyright Limitations and Exceptions for the Visually Impaired](http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=75696) http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=75696 i [WIPO Study on Limitations and Exceptions of Copyright and Related Rights in the Digital Environment](http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=16805). http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=16805

[Copyright Exceptions in the UK](#) može takođe biti koristan izvor informacija.

Pat Aufderheide i Peter Jaszi su u studiji korišćenja zaštićenih materijala u video zapisima dali korisnu analizu toga šta je dozvoljeno a šta ne prema zakonu SAD: [Recut, Reframe, Recycle](http://www.centerforsocialmedia.org/files/pdf/CSM_Recut_Reframe_Recycle_report.pdf) (Center for Social Media 2008) http://www.centerforsocialmedia.org/files/pdf/CSM_Recut_Reframe_Recycle_report.pdf .

Slučajevi

Sledeća sudska mišljenja istražuju i primenjuju neke od principa izloženih u ovom modulu:

[Larrikin Music v. Men at Work](#) (Australia 2010) (pravo kopiranja)

[Case C-5/08, Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening](#) (pravo kopiranja)

[Gilham v. R, Court of Appeal of England and Wales \(Court of Appeal of England and Wales\), 2009](#) (pravo kopiranja)

[J.K. Rowling v. RDR Books, 575 F.Supp.2d 513 \(2009\)](#) (izvedena dela)

[Case C-306/05, Sociedad General de Autores y Editores de España \(SGAE\) v. Rafael Hoteles SA](#) (značenje prenosa publici)

[Case C-479/04, Laserdisken ApS v. Kulturministeriet](#) (isticanje)

[Case C-245/00, Stichting ter Exploitatie van Naburige Rechten \(SENA\) v. Nederlandse Omroep Stichting \(NOS\)](#) (pravo iznajmljivanja i pravedna naknada)

[Cour de cassation \(1re ch. civ.\), 28 février 2006, Studio Canal, Universal Pictures video France et SEV c/ S. Perquin et Ufc que Choisir](#) (privatne kopije – tehnička zaštita)

[Sweden: B 13301-06, 17 April 2009 \(Pirate Bay Case\)](#) (Značenje pojma učiniti dostupnim)

Buffet v. Fersig, Judgment of May 30, 1962, Cour d'appel, Paris, 1962 Recueil Dalloz [D. Jur.] 570 (described in [Merryman, The Refrigerator of Bernard Buffet](#), 27 Hastings L.J. 1023 (1976)) (moralna prava)

[Campbell v. Acuff Rose Music, Inc., 510 U.S. 569 \(1994\)](#) (poštena upotreba)

[Germany: Bundesverfassungsgericht, Urteil vom 17. Februar 1998, - 1 BvF 1/97](#) (pravo na kratko izveštavanje)

Ovaj modul su kreirali [David Scott](#) and [Emily Cox](#). Uredio ga je tim koji su sačinjavali [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) i [Chris Peterson](#).

Modul 5: Upravljanje pravima

Individualno upravljanje

Licence i prenos prava

Treba se prisjetiti da autorska prava daju nosiocu neka isključiva prava u odnosu na zaštićeno delo. Nosioци autorskih prava obično koriste licence kako bi dozvolili drugim ljudima da se uključe u aktivnosti pokrivene zakonom o zaštiti autorskih prava. Često, mada ne i uvek, nosilac autorskog prava će tražiti naknadu u zamenu za davanje dozvole. Tipična dozvola (licenca) određuje sledeće:

- Dozvoljeni način korišćenja (na primer reprodukovanje, pripremu izvedenih dela, javno izvođenje);
- Trajanje dozvole korišćenja (na primer godinu dana);
- Prirodu dozvole (na primer isključiva ili neisključiva);
- Naknadu povezanu sa transakcijom (na primer fiksna naknada ili naknada proporcionalna broju kopija ili korišćenja);
- Format ili vrstu medija (na primer samo štampani ili i digitalni oblik, samo tekst ili i drugi mediji, na primer zvučni snimci ili film);
- Publiku i lokaciju (na primer određena država, prostorije biblioteke, učionica, kurs za učenje na daljinu).

Ponekad nosilac autorskog prava i stranka zainteresovana za licencu pregovaraju direktno. Ponekad nosilac autorskog prava nudi licencu u standardizovanom obliku svim potencijalnim korisnicima. U takvom slučaju individualni korisnici uopšte nemaju, ili imaju minimalnu mogućnost, da pregovaraju o modifikovanju uslova predviđenih licencom.

Neke licence su isključive. Drugim rečima, davalac licence se obavezuje da neće dozvoliti nijednoj drugoj stranci da se angažuje na aktivnostima pokrivenim licencom.

Druge nisu isključive, što znači da davalac licence ima slobodu da dozvoli i drugima da se angažuju na istim aktivnostima.

Prenos prava se događa kada nosilac autorskog prava prenese za stalno neka, ili sva, svoja isključiva prava drugoj strani. Na primer, istorijski gledano, ugovorima o objavljivanju knjiga i članaka se često zahtevalo od autora da prenese sva prava na izdavača. (Od nedavno mnogi autori se suprotstavljaju prenosu autorskih prava na svoja dela u okviru ugovora o objavljivanju. Scholarly Publishing & Academic Resources Coalition (SPARC) je kreirao model dodatka ugovora sa izdavačima koji dozvoljava autorima da zadrže autorsko pravo nad svojim delima, istovremeno dajući licencu izdavačima da koriste delo na određeni način. Više informacija o tome može se naći na adresi: <http://www.arl.org/sparc/author/addendum.shtml> . Neke zemlje dozvoljavaju autorima određenog tipa dela da povrate prava povezana sa autorstvom koja su preneli ili licencirali posle određenog vremena, uz određena ograničenja. Da bi povratio autorska prava, autor ili njegovi naslednici moraju da zadovolje predviđene formalne uslove. Na primer, zakon SAD sadrži dve odredbe koje se odnose na povraćaj autorskih prava. (17 U.S.C. sections 203, 304.) Kada i kako se autorska prava mogu povratiti zavisi od brojnih faktora, uključujući to kada je delo stvoreno, ko je potpisao licencu o pravu korišćenja ili o prenosu autorskih prava, kada je sporazum potpisan i da li je delo u međuvremenu objavljeno. Creative Commons je kreirao online priručnik http://labs.creativecommons.org/demos/termination/what_information_do_i_need.php kako bi pomogao autorima da odrede da li mogu da povrate svoja autorska prava. Kanada i Australija imaju sisteme za povraćaj autorskih prava koji se znatno razlikuju u detaljima, ali se zasnivaju na istom opštem principu. Belgija i Švedska imaju drugačiji pristup, u ovim zemljama neki od ugovora o prenosu prava prestaju da važe ako prava koja su bila garantovana nisu i iskorišćena.

Nosiocima autorskih prava je u principu dozvoljeno da dele i da dozvole pravo korišćenja svog dela različitim korisnicima prema sopstvenom nahođenju. Ipak, zakon o autorskim pravima u nekim zemljama ograničava slobodu ugovaranja za dela pod zaštitom zakona o autorskim pravima ili sadrže specifične odredbe koje regulišu transakcije u vezi sa ovim delima. Na primer, neke zemlje traže da dozvole ili sporazumi budu u pisanoj formi i da precizno opišu uslove korišćenja, a u suprotnom takve dozvole ili ugovori nisu važeći.

Stepen do kojeg se može pregovarati o uslovima licence zavisi od tipa dela o kojem se radi i od pregovaračke pozicije davaoca i korisnika licence. Potencijalni korisnici licence mogu nekad poboljšati svoju pregovaračku poziciju ako se udruže. Na primer konzorcijumi kao što je eIFL.net, koji udružuje resurse mnogih biblioteka, imaju mnogo veću pregovaračku snagu nego pojedinačni članovi konzorcijuma. Na adresi <http://plip.eifl.net/negotiations/model-licences> su dati modeli različitih licencnih ugovora za biblioteke i sugestije o tome kako pregovarati. Konzorcijum biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku KoBSON je u ovom smislu od početka svog delovanja intenzivno koristio pomoć konzorcijuma eIFL, čiji je član.

Licence u digitalnom okruženju

Mnogi onlajn i elektronski resursi su subjekt elektronskog licenciranja. Jedna od uobičajenih formi elektronskih licenci se naziva jednostrana ili **“shrinkwrap”** licenca jer dolazi sa unapred zadatim uslovima i retko može biti predmet modifikacije. Jednostrane licence najčešće koriste proizvođači softvera. (Termin "shrinkwrap" dolazi od naziva pakovanja u plastičnu foliju koje je uobičajeno za kutije sa softverom, kada uklanjanje folije predstavlja prihvatanje uslova licence koji su odštampani na kutiji ili su dati u njoj). O stupanju na snagu ovih licenci će biti više reči u Modulu 9.

Druga uobičajena forma licenci se naziva licenca za krajnjeg korisnika (end-user license agreement - EULA). Ova licenca se često koristi za licenciranje onlajn sadržaja. Ona dozvoljava da potencijalni korisnik licence pročita uslove licenciranja na sajtu davaoca licence. Ako potencijalni korisnik zaključi da želi da koristi proizvod ili uslugu davaoca licence, on ulazi u proces licenciranja tako što klikne na dugme na kome piše “Slažem se” (“I Agree.”) Neke licence ne zahtevaju “klik” (elektronsku manifestaciju potpisa) nego se podrazumeva da je korišćenje veb sajta davaoca licence dovoljno da pokaže prećutno prihvatanje i tako formira licencu.

Oba pomenuta tipa licenci za krajnjeg korisnika su često ograničene na određenog korisnika materijala i ne mogu se preneti na organizaciju čiji korisnik može biti član. Oba tipa licenci sadrže unapred zadate uslove o kojima se takoreći uopšte ne može pregovarati.

Dok mnogi pravni sistemi nemaju razrađene pravne posledice ovih tipova licenci, sudovi u nekim zemljama su presuđivali da validni pristanak može na ovaj način dovesti do uspostavljanja obavezujućeg ugovora. No u većini zemalja uslovi ovakvog sporazuma

bi bili subjekt zakona o zaštiti potrošača i drugih propisa koji ograničavaju primeni eventualno nepoštene odredbe.

Sadržaj tipične licence: primer onlajn baze podataka

Razmotrićemo sada detaljnije uslove licenci. Zamislite da ste bibliotekar koji pregovara o uslovima licence za jednu online bazu podataka. Koja pitanja treba licenca da reguliše?

Određivanje strana u sporazumu

Važno je ne samo da se odrede strane u sporazumu, nego i da se potvrdi da osobe koje pregovaraju stvarno imaju pravna ovlašćenja da sklope sporazume u ime svoje organizacije. Ako je biblioteka deo obrazovne institucije ili je na primer finansira lokalna vlast, neće svaki bibliotekar imati ta ovlašćenja. Davalac licence može tražiti dokaz da osoba koja pregovara u ime korisnika licence ima dozvolu da potpiše licencni ugovor. Bibliotekar može želeći da bude siguran da osoba koja pregovara u ime davaoca licence takođe ima ta prava, i da davalac licence ima validne dokaze da je zaista zakoniti nosilac autorskih prava. To mora biti jasno obrazloženo i uključeno u sporazum.

Definisanje termina koji će biti korišćeni u sporazumu

Pošto biblioteke često dobijaju licence od nosilaca autorskih prava iz drugih zemalja i od različitih proizvođača, slični termini mogu imati različito značenje za stranke u pregovorima. Na primer jedan važan termin u licencnim sporazumima je “materijalna povreda” (“**material breach**”). Materijalna povreda je aktivnost jedne od ugovornih strana koja dozvoljava drugoj strani da prekine ugovorni odnos. Zbog značaja i dvosmislenosti ovog termina, bibliotekar treba da odredi u sporazumu koje aktivnosti svake ugovorne strane se mogu smatrati materijalnom povredom ugovora.

Na primer, pretpostavimo da biblioteka treba da pregovara o licenci za pristup materijalima u online bazi podataka. U tom slučaju materijalna povreda ugovora može biti ako je baza podataka nedostupna duže vreme. Slično treba videti i koje potencijalne greške sa strane biblioteke, koje ugrožavaju njen opstanak do kraja ugovornog perioda, mogu biti smatrane materijalnom povredom ugovora.

Predmet ugovora

Strane u sporazumu treba da budu vrlo konkretne u smislu toga na koje delo zaštićeno autorskim pravima se licenca odnosi. Ako je to online naučna baza podataka na primer, licenca treba da obezbedi da je njome dozvoljeno korisnicima da vide pune tekstove članaka, a ne samo sažetke ili apstrakte. Ako je izvor nešto što treba da obuhvata sadržaj, registar i slike, davalac licence treba da osigura da je i to uključeno u licencu. Ako ima slika, moguće je i da treba odrediti kako će one biti vidljive i da li će moći da se štampaju crno-belo ili u boji.

Prava korišćenja u ugovoru

Ugovor o licenciranju često sadrži odredbe kojima davaoci licence zadržavaju isključiva prava na sve oblike korišćenja dela zaštićenog autorskim pravima koji nisu posebno pomenuti u ugovoru. Korisnik licence treba stoga da razmisli o svim mogućim načinima na koje će želiti da koristi zaštićena dela pre nego što započne pregovore. Odredbe koje se tiču prava korišćenja su najvažniji deo licencnog ugovora jer one kontrolišu šta ugovor stvarno dozvoljava korisniku licence da uradi.

Kada se radi o elektronskom izvoru, neka osnovna prava mogu da uključe: pretraživanje ili listanje baze podataka, gledanje i preuzimanje materijala, prosleđivanje članaka drugima, štampanje materijala i uključivanje kataloškog opisa radova i moguće i njihovih sažetaka u bibliotečki katalog. Biblioteka koja pripada nekoj obrazovnoj instituciji može želiti da obezbedi da licenca dozvoljava fakultetu i osoblju da postavlja materijale u elektronske repozitorijume, uključuje ih u pakete materijala za kurseve i distribuira ili prikazuje delove materijala na časovima ili predavanjima.

Dalje, dok je praksa pozajmice materijala drugim bibliotekama i zajedničko korišćenje sa kolegama razumne količine materijala za naučne svrhe nešto što se podrazumeva po zakonu u nekim pravnim sistemima, korisnik licence ne može normalno da deli zaštićeni materijal u komercijalne svrhe. Ako korisnik licence želi to da radi, onda mora da pregovara tako da i to pravo bude obuhvaćeno licencnim ugovorom. Ako je potrebno modifikovati delo kako bi se prilagodilo lokalnim normama, biblioteka mora da osigura da se ta modifikacija ne nalazi u sukobu sa moralnim pravima autora.

Po jednom konačnom pitanju korisnici licence moraju biti posebno pažljivi. Mnogi licencni ugovori suspenduju opšti skup izuzetaka i ograničenja (detaljno razmotrenih u

Modulu 4.) koji bi se odnosio na dela pokrivena licencom. Tako korisnik licence ne može da pretpostavi da će nastaviti da uživa prava korišćenja predviđena tim izuzecima i ograničenjima. Ako korisnik licence želi da ih zadrži, mora da insistira na tome da odredbe koje ih obezbeđuju budu uključene u licencni ugovor.

Drugi uslovi korišćenja definisani licencom

Davalac licence može želiti da ograniči neke načine korišćenja prema lokaciji ili učestanosti pristupa. U zamenu za pravo neograničenog štampanja materijala zaštićenog autorskim pravima, na primer, davalac licence može želiti dodatnu naknadu. U tom slučaju korisnik licence može tražiti da dobije pravo da naplati od korisnika troškove kopiranja ili štampanja. Biblioteka treba da odredi ko će biti njeni korisnici i gde će oni moći da pristupe određenim resursima. Na primer, biblioteka može želiti da njeni korisnici mogu da priđu materijalima zaštićenim autorskim pravima sa bilo kog računara ili samo sa računara koji se nalaze u biblioteci. Biblioteka treba da odluči i da li će pristup materijalu zaštićenom zakonom o autorskim pravima zahtevati lozinku ili će biti javno dostupan.

Obaveze davaoca licence

Obaveze davaoca licence su obaveze koje davalac licence ima prema korisniku licence. Ova odredba je posebno značajna za elektronske resurse.

Na primer, razumljivo je da pretplatnik na neki online časopis, bazu podataka ili drugi izvor očekuje da je taj materijal dostupan približno 24 sata dnevno, svakog dana. Kada biblioteka ima licencu za softver, ona može želiti da traži pravo da zadrži rezervnu kopiju programa. U svakom slučaju, licencni ugovori koji se odnose na materijale u elektronskoj formi uobičajeno sadrže i neke obaveze davalaca licence da obezbedi korisniku licence tehničku podršku. Pošto davalac licence i njegovo osoblje mogu biti locirani u inostranstvu, korisnik licence treba da bude siguran da će tehnička pomoć biti na raspolaganju u vreme najveće posete biblioteci.

Osim toga treba napomenuti da većina online resursa ima periode kada ne radi, za koje vreme tehničko osoblje davaoca licence ažurira online materijal. Korisnik licence može želiti da osigura da se to ne dešava, osim izuzetno, u vreme najveće posete biblioteci. Kada online servis ili drugi elektronski resursi nisu dostupni značajni period vremena,

licencnim ugovorima je obično predviđeno da davalac licence kao kaznenu meru delimično vrati novac od pretplate korisniku licence.

Često su davaoci licence obavezni da korisniku licence daju periodični izveštaj o korišćenju licenciranih servisa. To su izveštaji koji pružaju korisniku licence detalje o tome kako njegovi korisnici koriste program ili bazu podataka na koje se ugovor odnosi. Takvi izveštaji mogu da pomognu osoblju biblioteke u budućim pregovorima, jer im omogućuju da bolje odrede koje su odlike i načini korišćenja licenciranog materijala najvredniji za korisnike biblioteke. Kada se prave redovni izveštaji, ugovorne strane mogu želiti da uključe odredbe koje predviđaju vraćanje dela pretplate ako se servis slabo koristi ili dodatnu naknadu za vreme kada se servis previše koristi. Na kraju, korisnik licence treba da se uveri da licenca sadrži garanciju i odredbe o odšteti. Efekat ovih odredbi je da davalac licence garantuje da ima pravo da daje prava navedena u licenci i prihvata odgovornost za sve buduće zahteve pojedinaca ili organizacija koje potražuju neizmirena prava.

Trajanje, okončanje i obnavljanje licence

Pregovaračke strane treba da odrede koliko nameravaju da bude trajanje licence. Ako na primer biblioteka želi da ima pristup do baze podataka za stalno, onda mora da osigura da se takav uslov unese u licencni ugovor.

Kao što je razmotreno ranije, ugovorne strane treba da navedu i listu svih uslova koji bi vodili do prekida ugovornog odnosa. To može tražiti od stranaka da naprave sporazum o okončanju ugovora, koji određuje procedure koje će biti poštovane u slučaju okončanja ugovora, uključujući i troškove koje treba da pokrije svaka strana. Ako se ugovor okonča zato što davalac licence nije obezbedio licencirani materijal za korišćenje korisniku licence na primer, stranke će želiti na odrede formulu prema kojoj bi korisnik licence bio obeštećen.

Dok većina licencnih sporazuma sadrži odredbu koja obezbeđuje automatsko obnavljanje licencnih odnosa, mnogi ne garantuju da će isti uslovi biti raspoloživi i u sledećem pretplatnom periodu. Korisnik licence treba da se osigura da ako su uslovi prethodnog pretplatnog perioda podložni promeni, klauzula o obnavljanju ugovora uključuje i obavezu za davaoca licence da obavesti korisnika licence o tim promenama pre nego što nastupi novi pretplatni period.

Na kraju, od suštinske je važnosti da se razmotre prava biblioteke ako se licenca ne obnovi. Na primer, ako se licenca odnosi na zbirku akademskih časopisa, da li će biblioteka imati i dalje pristup do starijih godišta časopisa, ili će joj pristup biti presečen? Ako je ovo drugo slučaj i ako davalac licence odbije da popusti po ovom pitanju, biblioteka možda treba ozbiljno da razmotri mogućnost da nabavlja i dalje papirne verzije časopisa umesto (ili uporedo sa) online verzijom.

Naknade

Naknade za pretplatu časopisa, online baza podataka ili drugih resursa se obično plaćaju godišnje ili mesečno. Kada se dela licenciraju bibliotekama ili drugim velikim obrazovnim institucijama, davaoci licenci pri određivanju cene odgovarajuće pretplate obično uzimaju u obzir veličinu institucije, broj korisnika i broj stranica koje se preuzimaju.

Davaoci licence za online časopise i elektronske baze podataka se značajno razlikuju prema stepenu fleksibilnosti u odnosu na dogovore o ceni pretplate. Neki davaoci licence su spremni da pregovaraju o naknadi, drugi nude različite pakete, a neki nude samo jednu mogućnost ugovora. Pretplatna cena može uključivati neograničeno korišćenje licenciranog materijala, ograničeno korišćenje samo za određene svrhe, ugovor o plaćanju za svako pojedino korišćenje ili neku kombinaciju svega ovoga.

Plaćanje za svako pojedino korišćenje (pay-per-use) može da uspostavi cenu za svaki pristup uz logovanje, svaki put kada korisnik pretražuje sadržaj, ili može da dozvoli neograničen pristup ali da naplati korisniku ili instituciji koja je pretplaćena svako preuzimanje materijala pojedinačno. Univerziteti često kupuju ono što se naziva licenca za sajt (**site license**), koja daje za ugovorenu naknadu pristup do materijala svim članovima univerzitetske zajednice.

Kolektivno ostvarivanje prava

Svrha i funkcije organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih prava

Sistem individualnih licenci opisan u prethodnom odeljku je direktan: nosilac autorskog prava dozvoljava korišćenje dela posebnom licencom pod određenim uslovima. No pošto licenciranje autorskih prava često uključuje dela koja su široko rasprostranjena, pojedinačno licenciranje može postati vrlo teško i preskupo. Ne bi bilo praktično, na

primer, da nosilac autorskog prava na popularnu pesmu pokuša da odgovori na zahtev za dozvolu za emitovanje hiljadama radiostanica iz celog sveta.

Kao rezultat toga, nosioci autorskih prava često dozvoljavaju kolektivnim organizacijama za ostvarivanje autorskih prava (poznatim i kao autorske agencije) da daju dozvole, prate korišćenje zaštićenog materijala i prikupljaju i dele naknadu od korisnika licence u njihovo ime. To omogućuje nosiocima autorskih prava da koriste svoja prava najefikasnije moguće, jer mogu da daju mnogo više licenci nego što bi to bili u stanju u sistemu direktnog izdavanja dozvola. Oni imaju koristi i od pregovaračke snage organizacija koje pregovaraju o plaćanju u njihovo ime i ime mnogih drugih autora, i ove organizacije mogu da podignu tužbe za kršenje autorskih prava protiv osoba ili organizacija koje koriste zaštićena dela bez dozvole.

Korisnici licenci takođe imaju koristi od kolektivnih organizacija za ostvarivanje autorskih prava jer im ove organizacije obezbeđuju povoljan pristup do velike količine materijala. Radio stanica koja želi da emituje muziku iz celog sveta svakoga dana ne bi bila u mogućnosti da to radi ako bi morala da traži i kupuje prava korišćenja od nosioca prava za svaku pesmu, ali lako može da traži dozvole od malog broja autorskih agencija. No korisnik licence treba da ima u vidu da se većina takvih organizacija ponaša kao agenti nosilaca autorskih prava, njihov primarni cilj je da maksimalno uvećaju naknadu za korišćenje autorskih dela. O njima ne treba misliti kao o neutralnim arbitrima.

Nosilac autorskog prava koji koristi autorske agencije za neka, ali ne i za sva svoja prava uključen je delimično u kolektivno ostvarivanje autorskih prava. To isključivo pravo nosioca autorskih prava na delo znači da samo on može da odluči da li će da dozvoli ili zabrani bilo koji način upotrebe dela predviđen u zakonu o autorskim pravima. U principu, to daje nosiocu autorskih prava fleksibilnost pri donošenju odluka da li će se uopšte koristiti uslugama autorskih agencija, a ako hoće, koje tačno funkcije prenosi na njih. U praksi se dešava da neke autorske agencije traže da autori prenesu sva prava na svoje delo na autorsku agenciju. U tim situacijama autor nije u mogućnosti da dozvoli drugima da koriste njegovo delo, osim preko autorske agencije.

Organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskih prava mogu, pored naknade za korišćenje njihovih dela, obezbeđivati autorima članovima i neke društvene beneficije kao što je zdravstveno osiguranje i penzijski staž. One mogu koristiti i deo prikupljenih

naknada za korišćenje autorskih dela za finansiranje dramskih festivala, muzičkih takmičenja ili produkciju i izvoz nacionalnih dela.

Obavezno kolektivno ostvarivanje autorskih prava

Obavezno kolektivno ostvarivanje autorskih prava osigurava da se koristi od kolektivnog ostvarivanja zaista i realizuju. Ako organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih prava nema prava na značajan broj dela u određenoj oblasti, onda ona više ne služi društveno korisnoj svrsi – da izdaje dozvolu za veliki repertoar dela u okviru jednog ugovora.

Kao rezultat, neke zemlje su izabrale da kolektivno ostvarivanje autorskih prava za neke vrste dela proglase obaveznim. To se često događa tamo gde korišćenje ispunjava važnu društvenu funkciju ili gde se dela određene vrste koriste pre svega za nekomercijalne svrhe. U takvim situacijama, naknade se obično prikupljaju preko poreza na opremu za kopiranje ili preko unapred određene naknade koju autorskoj agenciji plaćaju korisnici (kao što su preduzeća, biblioteke ili univerziteti). Ove naknade se onda dele nosiocima autorskih prava srazmerno tome koliko su njihova dela često korišćena. Kolektivne organizacije za ostvarivanje autorskih prava, a posebno one koje obavezno postoje, kritikuju se ponekad zbog složenosti i nedostatka transparentnosti pravila koja primenjuju za prikupljanje i distribuciju naknada.

Oblasti u kojima je uobičajeno obavezno postojanje kolektivnog ostvarivanja autorskih prava su:

- Srodna prava za javno izvođenje, RTV i kablovski prenos zvučnih snimaka.
- Javno pravo na pozajmicu (poslugu)
- Pravo na reprografsku reprodukciju literarnih dela.

Drugi i treći kontekst su posebno važni za biblioteke. Javno pravo na pozajmicu je detaljno razmotreno u Modulu 4. Kao što je tamo opisano, ovo pravo je prepoznato u veoma malo vanevropskih zemalja i ono predstavlja opasnost za osnovnu ulogu biblioteka u zemljama u razvoju. Kolektivno ostvarivanje ovih prava, posebno ako licencne naknade plaća vlada, smanjuje tu opasnost, ali bi najbolje bilo da se ova prava uopšte ne proširuju na zemlje u razvoju.

Prava na reprodukciju su, nasuprot prethodnom, prepoznata u svim zemljama. Kolektivno ostvarivanje ovih prava može doneti dobrobit, posebno bibliotekama, kojima bi bilo teško da pregovaraju o pojedinačnim licencama za sve situacije u kojima bi želele da reprodukuju materijal iz svojih zbirki a ne mogu da se pozovu na neki od izuzetaka ili ograničenja razmotrenih u Modulu 4. Organizacije koje ispunjavaju ovu funkciju se obično nazivaju Reproduction Rights Organizations (RROs). Njihove aktivnosti su detaljno razmotrene u Priručniku o autorskim pravima za biblioteke koji je pripremio konzorcijum eIFL ([Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries prepared by eIFL](http://www.eifl.net/cps/sections/services/eifl-ip/issues/handbook/handbook-e/#crm), <http://www.eifl.net/cps/sections/services/eifl-ip/issues/handbook/handbook-e/#crm>).

Neki reformatori su predložili da se obavezno kolektivno ostvarivanje autorskih prava uvede za distribuciju dela preko Interneta preko profesionalnih mreža, smatrajući da bi takav sistem doneo koristi i korisnicima (jer bi se legalizovala distribucija fajlova sa materijalom pod zaštitom zakona o autorskim pravima, što je nezakonito u mnogim zemljama) i autorima (jer bi im obezbedio siguran izvor prihoda).

Važna i često i privlačna varijanta modela obaveznog kolektivnog ostvarivanja autorskih prava je poznata kao “proširena kolektivna zaštita”. Sistem ovog tipa dozvoljava organizaciji da izdaje dozvole za korišćenje u ime svih nosilaca autorskih prava iz određene oblasti ako ona već predstavlja veliki procenat autora iz te oblasti. To uglavnom uključuje strane autore i autore koji nisu učlanjeni u datu organizaciju nosilaca autorskih prava.

Organizacije za kolektivnu zaštitu autorskih prava često sklapaju sporazume sa srodnim organizacijama u drugim zemljama kako bi predstavljale i njihov repertoar. Ponekad su takve organizacije organizovane i u međunarodne mreže, Primeri su International Confederation of Societies of Authors and Composers (CISAC) i International Federation of Reprographic Reproduction Organisations (IFRRO). Ove mreže obično aktivno učestvuju u pregovorima o novom zakonodavstvu o autorskim pravima na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Tehničke mere zaštite

Poslednjih godina su nosioci autorskih prava na dela koja se distribuiraju u digitalnom formatu – kao softver, digitalni zvučni snimci, digitalni video snimci i elektronske knjige – postali sve nezadovoljniji pravima koja im daju zakoni o autorskim pravima i traže da se

ojačaju ta prava preko tehničkih mera zaštite (**Technological Protection Measures**, odnosno TPM). Jednostavan oblik TPM mere je kontrolisanje kopiranja – tehnologija koja često kombinuje hardver i softver i sprečava vlasnika kopije dela da ga kopira. Nešto složeniji način kontrole je regionalna kontrola – na primer, mehanizam koji ograničava u kojim delovima sveta se neki DVD disk može gledati. Nedavno su razvijeni i znatno razrađeniji oblici TPM tehničke zaštite.

Pronalazak TPM mera je značajno osnažio prava nosilaca autorskih prava. Ali uskoro su otkrili da korisnici koriste druge tehnologije kako bi zaobišli tehnološka ograničenja uspostavljena TPM merama, čineći ih tako beskorisnim. Da bi obuzdali takvo zaobilaženje tehničkih mera zaštite, oni su se okrenuli pravnom sistemu. Godine 1996. su WCT sporazumom dobili važno oružje: zahtev da sve zemlje članice Svetske organizacije za intelektualnu svojinu moraju da usvoje zabranu zaobilaženja tehničkih mera zaštite. Zahtev je u međuvremenu osnažen regionalnim sporazumima. Na primer i Direktiva EU o informatičkom društvu iz 2001 i revidirani Bangui sporazum (Annex VII, Title I, Part Five) koji obavezuje 15 frankofonskih zemalja Afrike, sadrže zahtev o zabrani zaobilaženja tehničkih mera zaštite.

Mnoge zemlje, uključujući i Srbiju, koje su vezane nekim od ovih sporazuma su uključile u svoje nacionalno zakonodavstvo zabranu zaobilaženja tehničkih mera zaštite – TPM. Uslovi ovih odredbi znatno variraju, posebno u odnosu na kazne za prekršioce i u odnosu na izuzetke koje priznaju. Trenutno 26 zemalja imaju odredbe koje posebno izuzimaju biblioteke ukoliko prekrše ovu zabranu u posebnim okolnostima. U drugim zemljama biblioteke moraju da se oslanjaju na opštije odredbe o izuzimanju.

TPM i pravila o zabrani zaobilaženja tehničkih mera zaštite koja ih štite imaju mnogo nedostataka, kako sa gledišta biblioteka, tako i društva u celini:

- One sprečavaju mnoge aktivnosti koje bi zakon o autorskim pravima dozvolio. Kao rezultat, one koče važnu društvenu politiku koja leži u pozadini izuzetaka i ograničenja razmatranih u Modulu 4.
- Pošto su ove tehničke mere često povezane sa vlasništvom, one sprečavaju interoperabilnost kreativnih dela i drugih elektronskih proizvoda dobijenih iz različitih izvora
- Kada tehnologija u koju su ugrađene zastari, one onemogućavaju korisnika da pristupi zaštićenom delu.

Opširnija rasprava o TPM tehničkim merama zaštite i opasnosti koju one predstavljaju za biblioteke se može naći u tekstu priručnika o autorskim i srodnim pravima za biblioteke [eIFL Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries](#).

Dela “siročad”

Ponekad korisnik dela želi da dobije dozvolu za korišćenje određenog dela, ali ne može da pronađe nosioca autorskih prava. To se može dogoditi iz različitih razloga. Ime autora može da nedostaje u dokumentu. Dokument može biti objavljen anonimno. Autor je mogao umreti a osoba koja je nasledila autorska prava može biti nepoznata, ili je autor mogao da prenese svoja prava na izdavača, koji je prestao time da se bavi i nema naslednika u poslu. U takvim situacijama za delo se kaže da je “siročće”.

Mali broj zemalja je uveo sistem koji omogućuje korišćenje dela “siročadi”. Na primer u Kanadi oni koji žele da koriste takva dela treba da se obrate za dobijanje dozvole Autorskoj agenciji. Podnosioci zahteva moraju prvo da pokažu da je uložen razuman napor da se pronađe nosilac autorskog prava, koji je bio neuspešan. Ako je delo ranije bilo objavljivano, Autorska agencija će onda dati korisniku neisključivu licencu (važeću samo u okviru Kanade) za korišćenje dela. Dozvola se odnosi samo na određene načine korišćenja i od podnosioca zahteva se traži da plati određenu naknadu. Ovu naknadu, ako se pojavi, nosilac autorskog prava može tražiti u roku od pet godina.

Nordijske zemlje – Danska, Finska, Island, Norveška i Švedska su takođe uvele odredbe kojima regulišu korišćenje dela “siročića”. U Danskoj na primer, dozvolu za korišćenje ovih dela daje kolektivno telo za zaštitu autorskih prava. Danski zakon o autorskim pravima obezbeđuje da pojedinac zainteresovan za korišćenje dela “siročeta” može da plati korišćenje kolektivnoj organizaciji za zaštitu autorskih prava, ukoliko ta organizacija predstavlja značajan broj danskih nosilaca autorskih prava. Naknade plaćene za korišćenje dela nosilac autorskih prava može tražiti u roku od pet godina, a ako ih niko ne zatraži onda se one poklanjaju programima javnih radova.

Još jedna zemlja koja je uključila u sistem izdavanja dozvola za korišćenje dela “siročića” je Japan, koji ima obavezan sistem izdavanja dozvola za njih, regulisan u odeljku 8, član 67 zakona o autorskim pravima. Japan traži da potencijalni korisnik uloži odgovarajući napor u pokušaju da pronađe nosioca autorskih prava, ali ne objašnjava šta se može smatrati odgovarajućim naporom. Kao i Kanada, Japan zahteva da je rad bio ranije objavljen i dozvoljava vladi da da dozvolu korisniku posle plaćanja naknade.

Naknade se ulažu u fond iz kojeg nosioci autorskih prava mogu dobiti kompenzaciju ako kasnije budu pronađeni i ulože prigovor na korišćenje njihovih dela. Naime, vlasnik može da zahteva od vlade povećanje iznosa naknade u roku od tri meseca od izdavanja dozvole, ako sazna za korišćenje dela i smatra da je određena naknada nezadovoljavajuća.

Druge zemlje za sada nemaju zakonske odredbe koje se odnose na dela "siročića" ali je moguće da će ih uvesti u skoroj budućnosti. Američko zakonodavstvo koje se odnosi na ova dela upravo razmatra Kongres SAD. Predlog bi ograničio pravne lekove u građanskim parnicama povodom korišćenja dela zaštićenih autorskim pravom ukoliko je: (1) korisnik učinio razuman ali neuspešan napor da locira i identifikuje nosioca autorskih prava i (2) ako je delo pripisano nosiocu (ukoliko je on identifikovan, ali ne i lociran). Predlog su kritikovali mnogi naučnici, a suprotstavilo mu se udruženje fotografa. Verovatno i zbog toga, ne očekuje se da će skoro biti usvojen.

Aprila 2008, ekspertska grupa Evropske komisije je objavila izveštaj o digitalnoj zaštiti dela, delima za koja se ne zna ko su nosioci autorskih prava i delima koja više nisu dostupna na tržištu u štampanoj formi ([report on Digital Preservation, Orphan Works, and Out-of-Print Works](#)), kojim se preporučuje da zemlje članice Evropske Unije uspostave sistem izdavanja dozvola za korišćenje, koji bi regulisalo korišćenje dela "siročića". U isto vreme, mnogi nosioci autorskih prava i predstavnici biblioteka i arhiva su potpisali Memorandum o razumevanju u odnosu na dela "siročića" ([Memorandum of Understanding on orphan works](#)), kojim se izražava obaveza tih organizacija da olakšaju i podstaknu davanje dozvola za korišćenje ovih dela u određene svrhe. Memorandum o razumevanju i izveštaj Evropske komisije nisu zakoni i stoga nisu obavezujući.

Bibliotekari u većini zemalja koji za sada nemaju sistem za upravljanje delima "siročićima" imaju jak interes da sarađuju sa ostalim zainteresovanim stranama na kreiranju takvog sistema. To je posebno tačno za bibliotekare koji žele da pokrenu projekte digitalizacije za zaštitu i distribuciju starijih radova koji su fiksirani u ne-digitalnim formatima sklonim propadanju. Iako izuzeci i ograničenja razmotreni u Modulu 4. mogu da dozvole bibliotekama da pokrenu takve procese digitalizacije samo za potrebe zaštite i očuvanja fonda, oni uglavnom ne dozvoljavaju da bibliotekari digitalizovana dela učine dostupnim javnosti. Zbog toga bibliotekama obično trebaju dozvole, koje je nemoguće dobiti za dela "siročića". Stoga je imperativ da se pronađe primenljivo i pošteno rešenje. Diskusiju o ovom pitanju i poziciju koju su različite

bibliotečke organizacije već zauzele u vezi sa time možete pogledati u [eIFL Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries](#).

Praktična primena

Pitanja na koja bibliotekar treba da pomogne profesoru da odgovori pre postavljanja materijala u paket digitalizovane literature za kurs su:

- Koje aktivnosti mogu biti pokrivenne licencom koju je biblioteka već nabavila od izdavača ili autorske agencije?
- Za one aktivnosti za koje je potrebna posebna dozvola, o kojim stavovima treba pregovarati?
- Kako tretirati materijal za koji se autori ne mogu utvrditi ili locirati?

Za radove koji nisu u javnom domenu i čija upotreba nije pokrivena izuzecima i ograničenjima autorskih prava treba tražiti dozvolu.

Prvo treba identifikovati nosioce autorskih prava. Originalni autori su mogli da prenesu sva prava ili pravo na davanje dozvola za korišćenje na izdavača ili kolektivnu organizaciju za zaštitu autorskih prava, ili delo može biti rezultat rada u okviru radnog odnosa. Zbog razloga iznesenih u Modulu 3, mogu biti u igri i prava drugih osoba, kao na primer izvođača, ljudi koji se nalaze na fotografiji (koji su zaštićeni pravom da se njihove slike ne koriste javno za određene potrebe), pravo fotografa ili onog ko je nosilac autorskih prava na fotografiju. Kada informacija o tome kako kontaktirati autora nije raspoloživa na samom delu, moguće je da se nosilac autorskog prava može naći preko autorske agencije ili organizacije za kolektivnu zaštitu autorskih prava.

Kada su nosioci prava identifikovani i locirani, treba im uputiti zahtev za dobijanje dozvole za korišćenje dela. Iako prvi kontakt preko meila ili telefona može biti od koristi za objašnjenje načina korišćenja dela koji se želi, verovatno će biti potrebno naknadno uputiti pisani zahtev koji precizno opisuje zaštićeno delo (naslov, autor, nosilac autorskih prava, URL), svrhu korišćenja (opis korišćenja u paketu literature za kurs), uslove dozvole koja se traži (za malu naknadu, besplatno, itd.). Ako se odlučite za traženje opšte dozvole za korišćenje baze podataka koja sadrži radove o kojima je reč, treba pažljivo pogledati uputstva za takve pregovore koja su data u ovom modulu.

Na kraju, ako nije moguće identifikovati nosioce autorskih prava za neke materijale, treba konsultovati nacionalni zakon o autorskim pravima kako bi se utvrdilo da li je njime propisano postupanje sa delima "siročićima".

Dodatni izvori

Kratak pregled kolektivnih sistema zaštite autorskih prava može se naći u :WIPO ["Collective Management of Copyrights and Related Rights"](#).

Mnogo dublja analiza dobrovoljnih kolektivnih organizacija za zaštitu autorskih prava se može naći u: Robert Merges, ["Contracting Into Liability Rules: Intellectual Property Rights and Collective Rights Organizations,"](#) 84 Calif. L. Rev.1293 (1996).

Pažljivo istraživanje kolektivnih organizacija za zaštitu autorskih prava u Evropi je dato u: [KEA Study- Collective Management of Rights in Europe: A Quest for Efficiency](#) (2006).

Korisno razmatranje obaveznog kolektivnog licenciranja, posebno kao rešenja problema razmene zaštićenih dela među kolegama, može se naći u: Neil Netanel, ["Impose a Noncommercial Use Levy to Allow Free Peer-to-Peer File Sharing,"](#) 17 Harvard Journal of Law & Technology 1 (2003), i William Fisher, ["Promises to Keep: Technology, Law, and the Future of Entertainment"](#) (2004). Mnogo skeptičniji pogledi su izraženi u: Robert Merges, ["Compulsory Licensing vs. the Three "Golden Oldies" Property Rights, Contracts, and Markets"](#) (Cato Policy Analysis No. 508, Jan. 15, 2004).

Pažljiva analiza prednosti i nedostataka sistema kolektivne zaštite autorskih prava u Japanu: Salil K. Mehra, ["The iPod Tax: Why the Digital Copyright System of American Law Professors' Dreams Failed in Japan,"](#) 79 U. Colo. L. Rev. 421 (2008).

Izuzetno važan vodič za bibliotekare koji pokušavaju da plove ovim vodama je: [Emanuella Giavarra, "Licensing Digital Resources: How to Avoid the Legal Pitfalls."](#)

Slučajevi

Sledeća sudska mišljenja istražuju i primenjuju neke od principa razmatranih u ovom modulu:

[UK: *Grisbrook v. MGN Limited*, High Court Chancery Division \(High Court Chancery Division\)](#) (bezuslovne dozvole)

Case C-169/05, Uradex SCRL v. Union Professionnelle de la Radio and de la Télédistribution (RTD) and Société Intercommunale pour la Diffusion de la Télévision (BRUTELE) (Autorske agencije – srodna prava)

France: Decision of the French Constitutional Council no. 2006-540 DC of 27 July 2006 (Digital Rights Management)

Davidson v. Jung, 422 F.3d 630 (8th Cir. 2005) (Technological Protection Measures)

UK: Gilham v. R, Court of Appeal of England and Wales (Court of Appeal of England and Wales), 2009 (Technological Protection Measures)

Case C-275/06, Productores de Música de España (Promusicae) v. Telefónica de España SAU (obaveze davalaca usluga)

Ovaj modul je kreirala [Melanie Dulong de Rosnay](#). Uredio ga je tim koji su sačinjavali [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) i [Chris Peterson](#).

Modul 6: Kreativni pristup i alternative

Uvod: Fizička i digitalna dela

Fizički objekti su obično retki i konkurišu jedni drugima. To znači da postoji ograničeni broj takvih objekata i korišćenje jednog smanjuje ukupan broj koji može biti korišćen. Na primer, jednu jabuku može pojesti samo jedna osoba, a kada je jabuka pojedena, manje jabuka je dostupno za konzumaciju drugim ljudima.

Za razliku od toga, intelektualni proizvodi zaštićeni zakonom o autorskim pravima nisu konkurenti. Jedan roman, na primer, može da čita i da uživa u njemu neograničen broj ljudi.

Digitalna tehnologija je drastično snizila cenu pravljenja kopija intelektualnih proizvoda i na taj način naglasila nekonkurentni karakter ovih proizvoda. Ako je roman iz prethodnog primera recimo u elektronskoj formi, neograničen broj njegovih kopija se može načiniti i distribuirati veoma jeftino.

Široka distribucija intelektualnih proizvoda je društveno korisna. Ako se takva široka distribucija može postići na jeftin način, zašto to zakon ne dozvoljava? Kao što smo videli u Modulu 1, uobičajeni odgovor je da je zabrana umnožavanja neophodna kako bi se u prvom redu sačuvao podsticaj za romanopisce da pišu.

Reformatori u sve većem broju situacija dovode u pitanje ovaj odgovor. Autori nekih dela ili nekih vrsta dela možda uopšte nemaju potrebu za svim pravima koja im zakon o zaštiti autorskih prava daje kako bi ostali motivisani da proizvode kreativna dela. U takvom okruženju zakon o autorskim pravima može doneti više štete nego koristi. Kako bi se nosili sa situacijama ovog tipa, reformatori su razvili različite sisteme kako bi olakšali šire korišćenje kreativnih dela nego što to sistem zaštite autorskih prava predviđa. Ovaj modul opisuje te sisteme.

Besplatne licence za softver

Većina komercijalnih softverskih programa se distribuira pod restriktivnim uslovima korišćenja. Štaviše, njihov izvorni kod – kod koji pokreće program – je zatvoren. Kao rezultat toga oni koji se bave razvojem programa ne mogu da prouče kod kako bi razumeli kako radi, da poprave bagove ili da ga prilagode svojim potrebama.

Radikalno različit pristup softveru prvi je razvio Richard Stallman, kada je radio kao istraživač u Massachusetts Institute of Technology. Stallman se naljutio kada nije mogao da modifikuje softver za štampač u svojoj kancelariji, koji nije dobro radio. Podstaknut ovim i drugim iskustvima, Stallman je kreirao GNU-GPL, što znači "GNU nije Unix" opštu javnu licencu (General Public License). (Unix je naziv tada popularnog "zatvorenog" operativnog sistema.) GNU-GPL licenca dozvoljava korisnicima da pokreću, kopiraju, distribuiraju, proučavaju, menjaju i poboljšavaju softver na koji je primenjena. Preciznije, GNU-GPL daje korisnicima četiri vrste sloboda:

- Slobodu da pokreću program za bilo koju svrhu (sloboda 0).
- Slobodu da proučavaju kako program radi i da ga prilagode svojim potrebama (sloboda 1). Pristup izvornom kodu je preduslov za ovo.
- Slobodu da dalje šire kopije kako bi pomogli svojim blišnjima (sloboda 2).
- Slobodu da poboljšaju program i da svoja poboljšanja učine javno dostupnim (kao i modifikovane verzije u principu), kako bi cela zajednica imala koristi (sloboda 3). Pristup izvornom kodu je preduslov za ovo, a modifikacije se moraju distribuirati sa istim stepenom slobode.

U kom smislu je tačno softver licenciran pod ovim uslovima "slobodan"? Stallman je sugerisao da analitička jasnoća može biti pojačana razlikovanjem dva značenja reči "slobodan" – jednog koje se javlja u frazi "slobodan govor" i drugog koje se javlja u frazi "besplatno pivo". Drugi komentatori razlikuju te koncepte koristeći francuske termine, **libre** (što znači slobodan) i **gratis** (što znači besplatan). Oslanjajući se na ovu razliku, Stallman je obrazložio da je slobodan softver "slobodan" u prvom smislu, ali ne obavezno i u drugom smislu. Drugim rečima neki "slobodan softver" se prodaje za neku naknadu. U praksi većina slobodnog softvera je sada "slobodna" u oba smisla, drugim rečima softver je i slobodan i besplatan.

Postoji mnogo podsticaja koji dovode do kreiranja slobodnog softvera. Onaj ko ga razvija može to smatrati zabavnim. Može biti podstaknut željom da doprinese javnom dobru.

Može želiti da izgradi reputaciju kao programer. Može distribuirati softver besplatno ali naplaćivati korisnicima pomoć u prilagođavanju softvera njihovim potrebama. Ekonomisti nastavljaju da diskutuju o tome da li podsticaji ove vrste mogu biti dovoljni da održe zdravo poslovanje. U međuvremenu, poslovanje koje se zasniva na ovom pristupu cveta,

Creative Commons

Uvod

Creative Commons je neprofitna organizacija koju je osnovala grupa naučnika i aktivista 2001. Osnivač i dugogodišnji vođa bio je poznati naučnik koji proučava virtuelno pravo, [Lawrence Lessig](#).

Creative Commons pruža autorima pogodan način da dozvole određene načine korišćenja svojih dela, uz zadržavanje kontrole nad drugim načinima korišćenja. Drugim rečima, dozvoljava im da lako kreiraju svoje sopstvene dozvole, mninimalizuje problem dela “siročića” i doprinosi kulturi i slobodi izražavanja.

Opcije licence

Creative Commons <http://creativecommons.org/choose/> nudi online niz od šest licenci od kojih autori i umetnici mogu da izaberu jednu. Creative Commons Srbija nudi licence na svom sajtu <http://creativecommons.org.rs/licence> .

CC licence su kombinacija jednog, dva ili tri od četiri sledeća elementa:

- Autorstvo (BY): Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela — i prerade — ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Autorstvo se traži za sve tipove Creative Commons licenci.
- Nekomercijalno (NC): Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela — i prerade — ali samo u nekomercijalne svrhe. To ne znači da delo ne može da se koristi u komercijalne svrhe, nego da korisnik koji želi da ga koristi u komercijalne svrhe mora za to da dobije posebnu dozvolu.

- Bez prerada (Non Derivative - ND): Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez prerada. Pravo na prerade se može dobiti posebnim sporazumom.
- Deliti pod istim uslovima (Share Alike - SA): Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela — i prerade — ali samo ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca se koristi da spreči ljude da uzmu nešto pod CC licencom i onda spreče pristup tome koristeći neku restriktivniju licencu.

Uslovi licenci “Bez prerada” i “Deliti pod istim uslovima” nisu kompatibilni i ne mogu se naći u istoj licenci. To je stoga što je besmisleno reći ljudima da mogu da uključe vaše delo u svoje i da ga dele pod istim uslovima, a da istovremeno ne mogu da prave prerađene kopije dela.

Sve ove licence nisu isključive. Drugim rečima, autori su slobodni da uđu u drugačije aranžmane sa pojedinim korisnicima. Na primer, moguće je da nosilac autorskog prava koji je izdao CC licencu uđe u pregovore za licenciranje uz nadoknadu za prava na aktivnosti koje nisu pokrivene datom CC licencom. To je način na koji pisac pesama može da postavi svoju muziku besplatno na Internet i da i dalje naplaćuje kompanijama koje tu pesmu koriste u reklamama.

Creative Commons licence se ne odnose na moralna prava autora ni u jednoj zemlji osim u Kanadi. Prema tome, delo koje je zaštićeno CC licencom može i dalje biti subjekt određenih restrikcija pri korišćenju, u skladu sa odredbama svake zemlje o moralnim pravima autora.

Creative Commons, kao i celokupan sistem zaštite autorskih prava, nema registracioni sistem; on samo pruža informaciju autorima koji žele da zaštite svoje delo pod netradicionalnim uslovima.

Creative Commons veb-sajt sadrži jednostavan upitnik koji pita autora koje slobode želi da dozvoli sa svojim delom. Potom daje autoru izbor odgovarajućih licenci između kojih treba da izabere. Upitnik takođe dozvoljava autoru da odredi koji nacionalni zakon je merodavan za ovu licencu. Trenutno, Creative Commons licence su prevedene i unete u zakone 52 zemlje, a u mnogim drugim je to u toku.

Kada autor dela izabere licencu, on dodaje tu licencu kopijama svojeg dela, obaveštavajući tako korisnike šta mogu a šta ne mogu da rade sa tim delom. Ako je delo veb-sajt, ili je ponuđeno preko veb-sajta, autor to može učiniti tako što dodaje sajtu kratak HTML kod, koji generiše dugme sa logom Creative Commons i sadrži link do odgovarajuće licence.

Formati Creative Commons licence

Svaka od CC licenci je dostupna u tri formata pogodna za online korišćenje:

- Mašinski čitljiva verzija ili digitalni kod koji je ugrađen u Creative Commons logo i informiše druge računare o licenci.
- Kod koji je čitljiv za ljude ili običan ugovor (sažetak koji objašnjava osnovna prava i slobode, sa ikonicama koje odgovaraju izabranim elementima), koji se dobija preko linka povezanog sa logom.
- Pravni tekst (licenca od nekoliko stranica napisanih pravnim jezikom sa detaljima odredbi koje su prikazane ikonicama), koji je dostupan preko linka na kraju koda čitljivog za ljude.

Creative Commons licence se mogu koristiti za dela koja se stvaraju i distribuiraju offline. Na primer, delo kreirano u fizičkom svetu može da nosi fizički dodatnu licencu koja glasi: " Ovo delo je licencirano Creative Commons licencom [unesite opis]. Da biste videli kopiju ove licence, pogledajte [uneti url]; ili, (b) pošaljite pismo Creative Commons, 171 2nd Street, Suite 300, San Francisco, California, 94105, USA." , ili, unesite dugme izabrane licence s istom izjavom i URL linkom. " Nažalost, offline dela ne mogu biti uključena u Creative Commons pretraživač koji pronalazi sva slobodno dostupna dela na veb-sajtovima.

Objašnjenje kako dodati Creative Commons licence delima se nalazi na [Creative Commons website](http://creativecommons.org/choose/?lang=sr), i na srpskom jeziku na <http://creativecommons.org/choose/?lang=sr>

Opseg licence

Creative Commons licenca se primenjuje samo na materijal za koji davalac licence ima autorsko pravo. Ne primenjuje se na materijal koji je davalac licence dobio iz drugih izvora i za koje nije nosilac autorskih prava.

Pretpostavimo, na primer, da neki profesor priprema Power point slajd prezentaciju, koju planira da koristi tokom predavanja u učionici. On preuzme neke fotografije koje ilustruju njegove argumente preko Interneta, i uključi ih u prezentaciju, verujući, po svoj prilici, da korišćenje fotografija za potrebe edukacije spada u neki od izuzetaka i ograničenja koje sadrži zakon o autorskim pravima u njegovoj zemlji. On dodaje jednostavnu CC licencu "autorstvo" svako svom slajdu. Drugim rečima, on daje svima dozvolu da koriste slajdove za bilo koju svrhu, uz obavezu da navedu da je on autor. Jedan od studenata u učionici nabavlja digitalnu kopiju prezentacije i šalje je elektronskom poštom prijatelju koji radi u komercijalnoj firmi. Prijatelj zaključi da su mu slajdovi od koristi i distribuira njihove kopije na sastanku posvećenom komercijalnoj prodaji. Najverovatnije je prijatelj na taj način povredio nacionalni zakon o autorskim pravima. Zašto? Zato što se Creative Commons licenca ne odnosi na fotografije i njihova reprodukcija u komercijalne svrhe verovatno ne spada ni u jedan od pomenutih izuzetaka i ograničenja.

Ovaj princip često nije shvaćen, pa čak i formalna verzija Creative Commons licence nije kristalno jasna u tom smislu. Da bi se izbegla zabuna, najbolje je da onaj ko izdaje CC licencu odredi šta ta licenca pokriva a šta ne.

Drugi Creative Commons Projekti

Creative Commons International

[Creative Commons International](#) (CCi) tim koordinira proces prevođenja Creative Commons licenci na druge jezike i njihovo prilagođavanje drugim pravnim sistemima. To je složen proces pun izazova. CCi obezbeđuje i timove koji rade sa lokalnim zajednicama korisnika i vladama kako bi se povećalo razumevanje i korišćenje CC licenci. Lokalni timovi takođe sarađuju tesno sa osobljem CC, kako bi unapredili odredbe licenci i prateći materijal.

Obrazovne i naučne licence

Dva posebna odeljenja Creative Commons su angažovana na posebnim poslovima: [ccLearn](#) za otvorene resurse za oblast obrazovanja i [Science Commons](#) za otvoreni pristup nauci.

Novi Creative Commons Protokoli

Kao dodatak na šest postojećih licenci, Creative Commons je nedavno razvio dva nova protokola: CC+ i CC0.

[CC+](#) (CC “Plus”) nije licenca, nego tehnologija kojom se nude korisnicima prava veća od onih koja daje CC licenca – na primer komercijalna prava ili dodatne zaštite.

[CC0](#) (CC “nula”) je univerzalni način odricanja od autorskih, srodnih i drugih posebnih prava. CC0 tako omogućava autorima da svoje delo postavu u javni domen. CC0 se ponekad naziva i opcijom kojom “nikakva prava nisu zadržana”. Prema zakonima nekih zemalja, nije moguće da se autor potpuno odrekne svojih moralnih prava. Autor se ne može odreći ni prava koja drugi mogu imati u odnosu na korišćenje dela (na primer, pravo zaštite od javnosti koje osoba na fotografiji može imati).

Mogući model za digitalne biblioteke bi trebalo da bude uvođenje sledeće predložene kombinacije licenci:

- CC licence za radove koje su kreirali bibliotekari: sažetke, komentare, fotografije, mape i druge elemente koji mogu biti zaštićeni u okviru uredničke strukture;
- CC licence za dela koja su kreirali korisnici: komentare, sažetke, kritike, blogove, postove;
- CC0 licence za baze podataka dela u javnom domenu kojima su bibliotekari dodali materijal koji može podlegati zaštiti.

Implikacije za autore i za korisnike

Autori koji razmišljaju o primeni Creative Commons licenci za svoja dela treba da razmotre sledeće:

Licence su zasnovane na zakonu o autorskim pravima i stoga su primeljive na sve vrste dela koja se mogu tim zakonom štititi.

U mnogim zemljama, kolektivne organizacije za zaštitu autorskih prava traže od svojih članova da prenesu sva svoja sadašnja i buduća autorska prava na udruženja. Tako članovi ne mogu koristiti Creative Commons licence, čak ni za pojedina dela ili za neka svoja prava.

Mnogi autori ne razumeju zašto ta dva sistema nisu kompatibilni, posebno u muzičkoj industriji. Oni bi želeli da daju svoja nekomercijalna prava besplatno pod Creative

Commons licencom, a da prenesu upravljanje svojim komercijalnim pravima na udruženja, odnosno autorske agencije. Taj model je moguć za neka udruženja u nekim zemljama, kao što su SAD, Holandija i Danska. Ali druga udruženja za kolektivnu zaštitu autorskih prava ne koriste iste pravne kategorije kao Creative Commons. Na primer, oni mogu da ne prepoznaju razliku između komercijalne i nekomercijalne upotrebe. U tim zemljama autori su prinuđeni da izaberu jedan od dva ponuđena sistema.

Osoblje Creative Commons-a i njegovi međunarodni ogranci radili su sa organizacijama za kolektivnu zaštitu autorskih prava u nadi da će uspeti da razreše ovu inkompatibilnost. Nažalost, neke od ovih organizacija i zainteresovane strane – nosioci autorskih prava su sumnjičavi prema Creative Commons licencama i stoga se opiru promenama. Njihova kritika modela Creative Commons model uključuje sledeće stavove:

- Creative Commons sistem ne obezbeđuje autorima način da prikupljaju novac; autori stoga moraju sami da organizuju način da naplate aktivnosti koje nisu dozvoljene uslovima CC licence.
- Creative Commons ne prati kršenje i nije ovlašćen da predstavlja davaoce licenci u parnicama ili da im pomogne da nametnu licence.
- Creative Commons se ne mogu povući i davanje licence je za stalno. Autori koji iskoriste CC licencu ne mogu kasnije da se predomisle. Oni mogu, naravno, da prekinu distribuciju dela ili da ga distribuiraju pod drugim uslovima, ali to neće uticati na prava u vezi sa kopijama koje već cirkulišu.
- Određivanje šta jeste a šta nije komercijalna upotreba je teško pitanje, a odgovori se mogu razlikovati među pojedincima ili grupama korisnika
- Upitno je da li su licence sa posebnom jurisdikcijom, koje su uključene u nacionalne pravne sisteme, zaista međusobno kompatibilne. Na primer, neke verzije CC licenci uključuju moralna prava ili prava na baze podataka, a druge ih ne uključuju.

Pokret za otvoreni pristup (Open Access movement)

Pokret za otvoreni pristup (Open Access - OA) nastoji da poveća javnu dostupnost naučnih dela. Podstaknut je brzim rastom cena naučnih časopisa, što je prinudilo mnoge biblioteke da otkazu pretplatu na časopise. Pokret traži da autori budu u mogućnosti da slobodno pristupaju istraživanjima svojih kolega na dobrobit nauke i javnosti.

OA časopisi nude javnosti online članke besplatno. Oni često koriste otvorene licence, kao što je autorska Creative Commons licenca. Ova strategija se nekad naziva i “zlatni otvoreni pristup.” Pošto se odriču tradicionalnih izvora prihoda, časopisi u otvorenom pristupu moraju da razviju alternativne poslovne modele. Neki naplaćuju troškove objavljivanja radova od autora, a drugi se potpuno oslanjaju na volonterski rad.

Neki časopisi nisu OA časopisi, ali dozvoljavaju autorima članaka objavljenih u njima da arhiviraju verzije svojih članaka u institucionalne repozitorije ustanovljene na njihovim univerzitetima. Ova strategija se nekada naziva i “zeleni otvoreni pristup.” Neki “zeleni” časopisi u otvorenom pristupu dozvoljavaju autorima da postave svoje radove u besplatno dostupne javne repozitorijume za pojedine oblasti, kao što je recimo [Social Science Research Network](#). Politika časopisa u odnosu na autorska prava i pravo samoarhiviranja je bila analizirana u okviru projekta [Sherpa RoMEO](#). Više od 50% časopisa koji vode politiku naplaćivanja pretplate dozvoljavaju svojim autorima da arhiviraju preprinte svojih radova u repozitorijume sa otvorenim pristupom.

Neki časopisi ne odobravaju u principu autorima da postave kopije svojih radova na sopstvene veb stranice. U tim slučajevima autori mogu formalno da zatraže da im to pravo bude dato ugovorom sa izdavačem. Postoji nekoliko modela dodatnih ugovora. “SCAE,” [Science Commons Scholars’ Copyright Addendum Engine](#) generiše jedan od takvih modela ugovora.

Finansijeri mogu olakšati ili prisiliti da se koristi neka ili više pomenutih strategija, ohrabrivanjem ili zahtevanjem od korisnika sredstava da rezultate svog projekta učini javno dostupnim. Trenutno National Institutes of Health u SAD, European Research Council i Wellcome Trust u Velikoj Britaniji traže od onih čije projekte finansiraju da svoje radove učine javno dostupnim.

Univerziteti takođe mogu da pomognu. Harvard University je trasirao put u ovom pravcu. Počevši od 2008, neki fakulteti u okviru Harvardskog univerziteta traže od svih članova fakulteta da daju univerzitetu neisključivu i neopozivu licencu za ceo svet, kako bi se njihovi naučni radovi distribuirali u nekomercijalne svrhe. Član fakulteta može da odstupi od ovog pravila samo ako dobije dozvolu i to samo za određeni članak.

Šta da radi bibliotekar ako mu se profesor obrati sa zahtevom da proverí da li određeni materijal može da uključi u paket za kurs?

Bibliotekar treba da poznaje osnove nacionalnog i internacionalnog autorskog prava i da pomogne profesorima da se snađu u ovoj kompleksnoj materiji. Ako profesor obavesti bibliotekara da mu je kolega kazao da je autorsko pravo na članke koje bi profesor želeo da uključi u materijale za kurs preneo na izdavača, bibliotekar treba da proverí prvo preko sajta [Sherpa RoMEO](http://www.sherpa.ac.uk/romeo/) <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/> da li je, i pod kojim uslovima, taj članak ipak moguće uključiti u materijal za kurs. Ukoliko se podaci ne mogu naći na ovom sajtu, treba pogledati sajt samih časopisa u kojima su radovi objavljeni. Na svojim sajtovima uredništva časopisa objavljuju i svoju politiku u odnosu na autorska prava, a često i formular koji treba popuniti ukoliko se traže prava za korišćenje materijala iz tih časopisa u određene svrhe.

Bibliotekari i profesori zajedno treba što više da se angažuju na promociji otvorenog pristupa i otvorenih licenci kao što je Creative Commons, kako bi doprineli tome da naučni rezultati budu široko dostupni i kolegama i studentima i javnosti u celini.

Dodatni izvori

Obiman skup nastavnih materijala o slobodnom softveru i softveru sa otvorenim kodom se može naći na veb sajtu kursa: [The Internet: Issues at the Frontier](#).

Drugi vredni resursi o slobodnom softveru uključuju:

- [Joseph Feller et al., Perspectives on Free and Open Source Software \(2007\)](#)
- [Josh Lerner and Jean Tirole, "The Simple Economics of Open Source" \(2000\)](#)
- [Eben Moglen, Faculty Presentation on Open Source, September 11, 2008](#)
- [Christopher Kelty, Two Bits: The Cultural Significance of Free Software \(2008\)](#)
- [Wendy Seltzer, Open Source as Open Law](#) (Powerpoint Presentation)

Glavni veb sajt za Creative Commons je na adresi: <http://creativecommons.org/>

Veliki repozitorijum fotografija dostupnih pod Creative Commons licencom je raspoloživ na servisu [Flickr](#).

Detaljna diskusija o raznim aspektima Pokreta za otvoreni pristup se može naći na [Open Access Overview](#)

Najvažniji dokument za Pokret za otvoreni pristup je Budapest Open Access Initiative. Istorija i uticaj ove inicijative se nalaze na <http://www.soros.org/openaccess/index.shtml>.

Direktorijum časopisa u otvorenom pristupu Directory of Open Access Journals (DOAJ) www.doaj.org

Primeri časopisa sa otvorenim pristupom u oblasti medicinskih nauka:

- [The Open Dentistry Journal](#)
- [International Journal of Dentistry](#)
- [PLoS Medicine](#)
- [BioMed OA Medical Journals](#)
- [BioLine International OA Journals](#)
- [Open Access Medical Journals](#)
- [Open Access Emergency Medicine Journal](#)
- [South African Family Practice](#)
- [African Journal of Primary Health Care and Family Medicine](#)

Slučajevi

Sledeća sudska mišljenja istražuju i primenjuju neke principe razmotrene u ovom modulu:

[Curry v. Weekend \(District Court of Amsterdam, March 9, 2006\)](#) (Creative Commons license)

[GPL-Violations.org v. D-Link \(District Court of Frankfurt 2006\)](#)

[Jacobsen v. Katzer, 535 F.3d 1373 \(CAFC 2008\)](#) (Open Source Licenses)

Ovaj modul je kreirao [Dmitriy Tishyevich](#). Uredio ga je tim koji su sačinjavali [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#), i [Chris Peterson](#).

Modul 7: Sprovođenje

Šta je kršenje zakona o autorskom pravu?

Radnje kojima se može kršiti zakon

Kao što smo videli, nedozvoljeno korišćenje isključivog prava nosioca autorskih prava krši to pravo, ukoliko nije pokriveno nekim izuzetkom ili ograničenjem razmotrenim u Modulu 4. Na primer, kopiranje knjige ili zvučnog zapisa spada u isključivo pravo na reprodukciju, i ako je urađeno bez dozvole i na način koji nije pokriven nekim od izuzetaka, predstavlja kršenje autorskih prava njihovog nosioca.

Kršenje se može dogoditi i ako neko povredi bilo koje od moralnih prava autora, koje prepoznaje zakon o autorskim pravima odgovarajuće zemlje. To može uključivati pravo autora da spreči izobličavanje ili sakaćenje svog dela, pravo da delo bude njemu pripisano i da ne bude lažno pripisano.

Direktno i indirektno kršenje

Zakon o autorskim pravima u principu razlikuje dve vrste kršenja zakona.

Direktno kršenje se događa kada neko koristi bilo koje od isključivih prava nosioca autorskih prava bez dozvole i pravne osnove. Kao što je rečeno u prethodnom stavu, to uključuje i kopiranje knjige ili zvučnog zapisa bez dozvole.

Ipak, mnogi režimi zaštite autorskih prava prepoznaju i indirektno ili sekundarno kršenje prava. Pod određenim uslovima, neko može biti odgovoran i za postupke druge osobe. Na primer, u SAD, neko može odgovarati zato što je doprineo kršenju autorskih prava, ako mu je bilo poznato da neko krši autorska prava i učini nešto što podstiče, uzrokuje ili materijalno doprinosi tom kršenju. Neko može biti odgovoran za povredu učinjenu preko druge osobe, čak i ako ne zna za tu povredu, ukoliko ima pravo i mogućnost da kontroliše postupke druge osobe i ima direktnu korist od kršenja tog prava.

Samo obezbeđivanje opreme koja može biti upotrebljena za direktno kršenje autorskih prava obično nije dovoljno da bi se navukla odgovornost za doprinos ili posredna odgovornost za kršenje autorskih prava. Uopšteno govoreći, ako oprema može da se koristi i za značajnu upotrebu koja ne predstavlja kršenje autorskih prava – kao kopir mašina ili računar – onda proizvođač te opreme ne može biti okrivljen za aktivnosti korisnika ove opreme. No, pod određenim uslovima, proizvođač opreme koju drugi koriste za kršenje autorskih prava može biti odgovoran za podstrekavanje na njihovo kršenje. U slučaju Metro-Goldwyn-Mayer Studios Inc. protiv Grokster, Ltd., Vrhovni sud SAD je stao na stanovište da distributer softvera za deljenje fajlova može biti odgovoran za povredu autorskih prava, ako je nameravao da promoviše korišćenje ovog softvera za potrebe kršenja autorskih prava i preduzeo afirmativne korake da dostigne taj cilj.

Druge zemlje takođe uvode sekundarnu odgovornost za povredu autorskih prava. Kao dodatak direktnoj odgovornosti, na primer, Velika Britanija uvodi i odgovornost za obezbeđivanje sredstava za kreiranje neautorizovanih kopija ili nabavljanje zvučnih snimaka ili filmova za emitovanja kojima se krše autorska prava. Slično, prema zakonu Južnoafričke Republike, kršenje autorskih prava se može desiti kada neko koristi prava nosioca autorskih prava bez dozvole (ili pravne osnove), ili podstiče drugu osobu da to učini.

Odgovornost provajdera online servisa

Mnoge zemlje su uvele zakonske odredbe kojima se štite provajderi online servisa, kao što su Internet pretraživači, provajderi internet usluga, biblioteke ili univerziteti, od odgovornosti za kršenje autorskih prava koja počinu njihovi korisnici. Kako bi podpadali pod te izuzetke, provajderi servisa moraju da poštuju određena pravila.

Neke zemlje traže se da provajderi online servisa usklade sa tzv. “**notice and takedown**” odredbama – odredbama koje regulišu opomene i skidanje fajlova sa servisa - kako bi bili zaštićeni od odgovornosti. Na primer u SAD, ako nosilac autorskih prava veruje da fajl koji se nalazi na nekom servisu povređuje njegova autorska prava, nosilac autorskih prava može poslati obaveštenje provajderu sa zahtevom da se taj fajl ukloni. Obaveštenje treba da sadrži ime stranke koja se žali i listu materijala za koji su autorska prava prekršena, uključujući **URL**. Opomena mora da sadrži i izjavu o uverenju nosioca autorskih prava da se tim materijalima krše njegova prava. Obaveštenje mora biti praćeno zakonskom izjavom kojom se potvrđuje da je sve navedeno u opomeni

tačno i da onaj ko je uputio opomenu ima pravo da to učini u ime nosioca autorskih prava.

Po prijemu opomene kojom se traži uklanjanje, provajder servisa mora brzo da ukloni materijal za koji su autorska prava prekršena ili da onemogući pristup tom materijalu. On mora i da obavesti osobu koja je odgovorna za kršenje autorskih prava o uklanjanju materijala. Nije potrebno da nosilac autorskih prava dobije sudsku presudu da taj materijal zaista krši autorska prava pre nego što pošalje zahtev za njegovo uklanjanje. Ove odredbe dozvoljavaju osobama koje su odgovorne za sadržaj fajlova da odgovore na opomenu kojom se traži njihovo uklanjanje. Ako onaj ko je fajl postavio podnese kontra obaveštenje, kojim tvrdi da se materijalom koji je uklonjen ne krše autorska prava, provajder mora da obavesti nosioca autorskih prava. Ako nosilac autorskih prava ne podnese tužbu u roku od dve nedelje, provajder mora da vrati materijal, odnosno da ga ponovo učini dostupnim. Ove odredbe oslobađaju provajdera odgovornosti ako je u dobroj veri uklonio materijal na osnovu zahteva za uklanjanje, iako se potom pokaže da se tim materijalom nisu kršila autorskih prava.

Evropska Unija je kreirala sličan, ali nešto slabije definisan sistem za uklanjanje materijala u direktivi Directive 2000/31/EC (Directive on Electronic Commerce) [razmotrena u Modulu 2]. Ova Direktiva sadrži različita pravila za različite tipove provajdera. Oni koji samo usmeravaju i održavaju internet saobraćaj su potpuno izuzeti od odgovornosti. Provajderi koji zaista čuvaju podatke su izuzeti samo ako nemaju “stvarno saznanje” ili svest o ilegalnim aktivnostima i ako brzo reaguju kako bi uklonili ili onemogućili pristup materijalu kojim se krše autorska prava, čim su o tome obavešteni.

No pitanje šta u stvari predstavlja “stvarno saznanje” da se na hostu provajdera nalazi materijal kojim se krše autorska prava je ostavljeno uglavnom bez odgovora. To stvara ozbiljne probleme. Nije jasno da li će se smatrati da servis provajder koji dobije obaveštenje od nosioca autorskih prava da možda hostuje materijal kojim se ta prava krše, ima “stvarno saznanje” o tome. Slično, nije sigurno šta, ako išta, od dokaza mora da sadrži takvo obaveštenje, da li osoba koja ga pošalje mora da se identifikuje i uključi izjavu o tome da veruje da su određena autorska prava povređena i pod kojim uslovima je provajder obavezan da ukloni sadržaj kako bi se zaštitio od odgovornosti. “Svest” o nelegalnoj aktivnosti je takođe širok pojam i veoma je nejasno koliko strogo mora provajder sam da reguliše i kontroliše podatke koje hostuje ili obezbeđuje pristup do njih da bi bio izuzet od odgovornosti od eventualnog kršenja autorskih prava.

Direktiva Evropske Unije je opštija nego što je pristup u SAD, jer ne daje jasno artikulisan pristup u više koraka za iniciranje i odgovor na zahteve za uklanjanje materijala. Pošto je nejasna, provajderi će smatrati da treba agresivnije da reaguju na upozorenja kojim se traži uklanjanje materijala. Dalje, u Direktivi se ne pojavljuje precizan niz procedura kojima bi korisnici mogli da prigovore na uklanjanje materijala, a ni provajderi nemaju obavezu da obaveste korisnika ako su materijal uklonili ili onemogućili pristup.

Pristup drugih zemalja izuzimanju servis provajdera od odgovornosti za kršenja autorskih prava od strane njihovih korisnika može se znatno razlikovati. Australijski zakon na primer, sadrži izuzeće koje je slično onom u zakonu SAD. No ono ne zahteva od provajdera da obavesti onoga ko je postavio material da je isti uklonjen. Izrael takođe ima sistem obaveštavanja i uklanjanja materijala kao deo zaštitnih mera u odnosu na odgovornost provajdera. No, za razliku od SAD, ne traži se od provajdera da brzo ukloni materijal čim dobije opomenu. Umesto toga korisniku je dat rok od tri dana da odgovori na opomenu pre nego što materijal bude uklonjen. Neke zemlje, kao Indija na primer, ne izuzimaju od odgovornosti provajdere i mogu ih smatrati odgovornim za kršenje zakona o autorskim pravima koje učine njihovi korisnici, čak i ako provajder nema aktivnu ulogu i nije direktno umešan u to kršenje.

Začuđujuće je da ta pravila mogu uticati na neke biblioteke u zemljama u razvoju. Razlog je to što biblioteke mogu pomagati u održavanju i upravljanju računarskom mrežom univerziteta sa kojim su povezane. U takvim okolnostima, moguće je neke aktivnosti biblioteka izuzeti na osnovu izuzimanja provajdera od odgovornosti za dela korisnika servisa. Ako je tako, biblioteke moraju da obrate veliku pažnju na detalje sistema kojim se reguliše obaveštavanje o potrebi uklanjanja i samo uklanjanje materijala, ukoliko postoje u nacionalnim zakonima o autorskim pravima.

Procedure i kaznene mere

Zakonske procedure i mere

Nosilac autorskih prava može da odluči da pokrene postupak o povredi autorskih prava ako veruje da je došlo do kršenja nekog od njegovih isključivih prava. Uobičajeno je da samo nosilac isključivog prava koje je povređeno, ili onaj ko ima imovinsku korist od tog prava, može da podnese zahtev za zaštitu od kršenja prava.

Nosilac autorskog prava može da odluči da tuži osobu ili osobe koje su izvršile direktno kršenje, i/ili bilo koga ko može biti odgovoran prema gore opisanoj teoriji o sekundarnom ili indirektnom kršenju prava. U mnogim zemljama nosilac autorskog prava mora podneti prijavu u okviru nekog određenog vremenskog roka od trenutka kršenja prava, ili će biti odbijen prema odredbi o ograničenjima. Taj rok varira od zemlje do zemlje. Na primer, odredba taj rok ograničava u SAD na tri godine, a u Australiji na šest godina. (17 U.S.C. section 507(b); Section 134(1) of the Australian Copyright Act.)

Na početku spora, optuženi, a to može biti pojedinac, bibliotekar ili biblioteka, treba da razmotri da li je nagodba bolja alternativa od sudskog procesa. Pošto su zakonske odredbe u parnicama o autorskom pravu često vrlo složene, odbrana od navoda za kršenje autorskih prava može biti veoma skupa. Osim toga, pošto neke zemlje dozvoljavaju da tužilac koji uspe da dokaže tužbu može da naplati odštetu prema zakonu, umesto da dokaže stvarno učinjenu štetu, krajnja cena kršenja autorskih prava može biti visoka. Osim toga, sudovi mogu da prebace i nadoknade advokatima i ostale sudske troškove na tuženu stranu, ako tužilac dobije parnicu.

U svetlu ovih razmatranja, optuženi može da odluči da je nagodba sa tužiocem bolja opcija nego suočavanje sa nesigurnošću i mogućom cenom parnice. U procesu sporazumevanja, kada se stranke dogovore o uslovima i kada optuženi postupi po tome, tužilac će povući tužbu. Uslovi sporazuma se mogu znatno razlikovati. U nekim slučajevima tužilac može biti zadovoljan ako optuženi samo ukloni material sa svog veb sajta. U drugim slučajevima, tužilac može tražiti da optuženi plati neku naknadu, pored toga što će ukloniti materijal za koji je prekršio autorska prava. Često se u okviru sporazuma stranke dogovore da deo sporazuma bude trajna zabrana optuženom da se u buduće ponaša na sličan način.

Ponekad tužilac može zaključiti da nagodba nije zadovoljavajuća i nastaviti sa procesom. Kako bi dobio parnicu povodom kršenja autorskih prava, tužilac mora da dokaže:

- Da delo može biti predmet zaštite u okviru zakona o autorskim pravima
- Da je on nosilac autorskih prava
- Da je optuženi koristio tužiočevo delo
- Da se dogodilo korišćenje jednog ili više isključivih prava bez dozvole.

Svaki od ovih zahteva je već razmatran detaljno u prethodnim modulima, sada ćemo ih samo ukratko prikazati.

Nedozvoljeno kopiranje i umnožavanje je najuobičajeniji oblik kršenja autorskog prava. Kopiranje se može dokazati direktnim dokazima, ali takva evidencija često nije na raspolaganju. Kopiranje se može dokazati i indirektno, prikazivanjem dokaza suštinske sličnosti između originalnog dela i kopije i dokazivanjem da je optuženi imao pristup delu nosioca autorskog prava. Pristup može biti dokazan činjenicama koje pokazuju kako je optuženi mogao doći do originalnog dela. Alternativno, može biti dokazano da je originalno delo opštedostupno i široko rasprostranjeno. Uslovi suštinske sličnosti i dostupnosti su povezani i što su dva dela sličnija, to tužilac mora da pruži manje dokaza u smislu mogućnosti pristupa delu.

U odbrani od tužbe za povredu autorskih prava, optuženi može da se brani pozivanjem na više izuzetaka, kao što je poštena upotreba, odredbe o ograničenjima, nemogućnost da se originalno delo zaštiti zakonom o autorskim pravima, javnim domenom, doktrinom prve kupovine, odredbama o nepostojanju sekundarne odgovornosti, nezavisnošću dela i drugim zakonskim izuzecima. Izuzeci i ograničenja razmotreni su detaljno u Modulu 4.

Većina zemalja ima široki spektar pravnih lekova za kršenje autorskih prava. To se zahteva i u nekoliko međunarodnih sporazuma, koji su razmotreni u Modulu 2. Nosilac autorskog prava najčešće može da traži privremenu ili stalnu zabranu, stvarnu štetu koju je pretrpeo kao rezultat kršenja prava, nadoknadu troškova suđenja i advokata. U izuzetno retkim okolnostima, koje se odnose na nesumnjiva kršenja autorskog prava, stranka koja ih je kršila može biti krivično gonjena i osuđena na plaćanje odštete i na zatvorsku kaznu.

Treba naglasiti da su za tužioce uspešna suđenja zbog kršenja autorskih prava retka. Velika većina nosilaca autorskih prava se zadovolje sporazumom, prema kojem optuženi prihvata da prekine takvo ponašanje u budućnosti i možda plati umerenu nadoknadu štete. Biblioteke nisu verovatna meta uspešnih suđenja za kršenje autorskih prava. Ima veoma malo izveštaja o sudskim mišljenjima iz bilo koje zemlje u kojima su javne ili akademske biblioteke oglašene krivim za kršenje zakona o autorskim pravima. Ali važno je da biblioteke budu svesne mogućih sankcija za kršenje autorskih prava, posebno kako bi mogle da daju pouzdane savete svojim različitim korisnicima. No same biblioteke ne treba suviše da se brinu o tome da će biti tužene.

Prekogranično kršenje prava, eksteritorijalnost, sukob zakona i ograničenja nadležnosti

Pored brojnih pokušaja da se ujednače međunarodni zakoni o autorskim pravima, nacionalne pravne procedure, teret dokazivanja, postojanje štete i visina odštete, postoje velike razlike između zemalja. Zbog tih razlika, tužiočev izbor zemlje i suda kojem će podneti tužbu postaje značajan. Ipak, to da li postoji odgovarajući sud može biti ograničeno materijalnim pravom u okviru zakona o autorskim pravima i doktrinom eksteritorijalnosti, izborom zakona i sukobom pravnih regulativa.

Na primer, nosilac autorskog prava obično ne može da tuži u jednoj zemlji, za kršenja autorskog prava koja su se dogodila u drugoj zemlji. To je stoga što, uz nekoliko izuzetaka, doktrina eksteritorijalnosti znači da se zakoni određene zemlje primenjuju samo u njenim geografskim granicama. Primenjujući ovu doktrinu, sudovi u SAD su skoro jedinstveno odbijali pokušaje da se zakon o autorskom pravu SAD primeni van granica SAD. Većina zemalja je prihvatila isti stav.

Doktrina eksteritorijalnosti je zakomplikovana digitalnim tehnologijama i pojavom Interneta. Kada se radi o fizičkim dobrima, obično je jednostavno da se odredi "gde" se akt kršenja autorskih prava dogodio. No kršenje autorskih prava u digitalnom okruženju može da uključi nekoliko koraka, koji se mogu dogoditi u različitim zemljama, u kojima su na snazi različiti režimi zaštite autorskih prava. To pravi zbrku kada se postavi pitanje gde se stvarna povreda prava dogodila.

U SAD sudovi suočeni sa ovakvim problemima obično staju na stanovište da se zakoni SAD primenjuju samo kada se optuženi angažovao u nekim konkretnim aktivnostima na teritoriji SAD. Većina zemalja će se tek sresti sa slučajevima ove vrste. Kako će sudovi u tim zemljama reagovati, ostaje da se vidi.

Ako se određeno kršenje prava navodno dogodilo makar delimično u više od jedne zemlje, sud će se angažovati u analiziranju eventualnog sukoba zakonodavstava, kako bi odredio kojim zakonom je regulisana aktivnost kršenja prava. Pošto se ista aktivnost pri kršenju prava može dogoditi u više različitih zemalja, moguće je da sudovi u različitim zemljama primene različite nacionalne zakone za istu aktivnost. Ponekad će sud presuditi da je zakon koji se može primeniti zakon zemlje u kojoj se kršenje odigralo. Ako je tako, po tom zakonu će se prosuđivati svi elementi dela, bez obzira na državljanstvo autora, zemlju porekla zaštićenog dela ili mesta gde je to delo prvi put

objavljeno. No ovo gledište su kritikovali neki komentatori, jer bi to dovelo do primene različitih zakona svaki put kada delo pređe nacionalne granice.

Alternativni pristup je da se primene različiti zakoni za pitanja originalnosti, vlasništva i kršenja prava - različite moguće elemente aktivnosti kršenja. Prema ovom stanovištu, sud u SAD bi primenjivao zakon SAD da razreši pitanje originalnosti, ako je delo prvi put objavljeno u SAD. Primena zakona u odnosu na vlasništvo bi verovatno bila određena tako da to bude zakon zemlje koja ima najvažniji odnos sa zaštićenim delom i sa strankama u sporu. Na kraju, prema opštem principu *lex loci delicti* (mesto krivičnog dela), zakon primenljiv na konkretno kršenje prava bi bio zakon zemlje u kojoj se to delo zaista i dogodilo.

Dominantno gledište je izgleda da sudovi treba da primenjuju zakon zemlje u kojoj se kršenje zakona dogodilo. To gledište je u skladu sa teritorijalnim ograničenjem zakona o autorskim pravima, kao i sa opštim konsenzusom da je zaštita koju daje autorsko pravo većinom nacionalna. To je u skladu i sa članom 5(2) Bernske konvencije, koji kaže da "obim zaštite i pravna sredstva zagantovana autoru radi zaštite njegovih prava isključivo se određuju zakonodavstvom zemlje u kojoj se zaštita traži". Istovremeno primena ovog gledišta na digitalne akte kršenja autorskih prava može stvoriti značajne teškoće pri primeni i znatno povećati složenost slučajeva, pošto digitalna distribucija i reprodukcija omogućuju da se dela pod zaštitom lako prosleđuju osobama u različitim zemljama sa različitim režimima zaštite autorskih prava.

Ukratko, trenutno nije sigurno koji zakoni važe za koje aspekte sporova o autorskim pravima koji uključuju više od jedne zemlje. Takvi sporovi postaju sve uobičajeniji. Neizbežno je da se ovom problemu posveti više pažnje i nadamo se da će ta pažnja dovesti do veće jasnoće.

Složene odgovornosti bibliotekara

Biblioteke su glavni kupci dela pod zaštitom zakona o autorskim pravima i one ta dela čine dostupnim javnosti. Iako bibliotekari obično teže da spreče kršenje autorskih prava u odnosu na bibliotečki materijal, krajnja odgovornost bibliotekara je da obezbedi pristup materijalima i informacione usluge, a ne da primenjuje zakon o autorskim pravima. Neke bibliotekarske organizacije su pokušale da obezbede uputstva kako da se postigne odgovarajuća ravnoteža između zaštite prava autora i služenja potrebama korisnika biblioteka.

Na primer, Etički kodeks Američke asocijacije biblioteka (American Library Association Code of Ethics) navodi da poznavanje i poštovanje zakona o zaštiti intelektualne svojine predstavlja jedan od principa kojim treba da se rukovode bibliotekari prilikom donošenja etičnih odluka. No kodeks naglašava takođe i to da je ALA posvećena principima intelektualne slobode i da se suprotstavlja cenzurisanju bibliotečkih resursa.

Chartered Institute of Library and Information Professionals (CILIP) iz Velike Britanije podržava slične vrednosti u svom Kodeksu profesionalne prakse. Ovaj kodeks traži od članova da “brane legitimne potrebe i interese korisnika informacija, uz poštovanje moralnih i pravnih prava kreatora i distributera intelektualnog vlasništva”.

Na kraju, International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) je objavila saopštenje kojim uspostavlja svoju poziciju u odnosu na autorska prava. IFLA je potvrdila da bibliotekari imaju dugotrajnu ulogu u informisanju i obrazovanju korisnika o značaju zakona o zaštiti autorskih prava i njegovom poštovanju. No naglašeno je i da preterana zaštita autorskih prava vodi do nerazumnih ograničenja pristupu znanju. Predloženo je da zakoni o autorskim pravima treba da uspostave jasna ograničenja u odnosu na odgovornost treće strane, kao što su biblioteke, u slučajevima kada se sprovođenje zakona o autorskim pravima ne može praktično ili razumno sprovesti.

Šta uraditi ako se dobije pismo opomene od izdavača da je uključivanjem nekog rada u paket za kurs prekršeno njegovo autorsko pravo?

Prvo treba proveriti da li je primedba osnovana – utvrditi da li je autorsko pravo isteklo, da li je uključivanje kopije rada u materijal za kurs moguće podvesti pod izuzetke i ograničenja predviđene u nacionalnom zakonu. Pravnik će dati savet koji se ne tiče samo toga da li je zakon prekršen, nego i koje sankcije prete ako se ne postigne sporazum sa izdavačem. Zatim treba odgovoriti izdavaču i ukoliko je primedba osnovana potruditi se da se postigne sporazum. Takođe treba konsultovati pravnika da li je potrebno da se materijal o kome je reč odmah povuče iz materijala za kurs.

Dodatni izvori

U ["Secondary Liability for Copyright Infringement in the US"](#) (2006), profesor Jane Ginsburg daje dobar pregled zakona koji regulišu sekundarnu odgovornost i doprinos kršenju autorskih prava

Stanford Technology Law Review razmatra isto pitanje u ["Interpreting Grokster: Limits on the Scope of Secondary Liability for Copyright Infringement"](#) (2006).

Još jedno detaljno razmatranje istog pitanja može se naći u Jay Dratler, ["A Theory of Secondary Liability for Copyright Infringement"](#) (2005).

Razborita i dalekovidna studija sekundarne odgovornosti, sa posebnim osvrtom na deljenje fajlova je: Guy Pessach, ["An International-Comparative Perspective on Peer-to-Peer File-Sharing and Third Party Liability in Copyright Law: Framing the Past, Present, and Next Generations' Questions."](#) 40 Vanderbilt Journal of Transnational Law 87 (2007).

Promišljena skorašnja izjava IFLA-e, koja se bavi sistemom zaštite autorskih prava i njegovim uticajem na biblioteke nalazi se na adresi: <http://www.ifla.org/en/publications/statement-by-ifla-at-the-inter-sessional-intergovernmental-meeting-on-a-development-age> .

Slučajevi

Sledeća sudijska mišljenja razmatraju i primenjuju neke od principa razmotrenih u ovom modulu:

[Sony Corporation of America v. Universal City Studios, Inc., 464 U.S. 417 \(1984\)](#)
(sekundarna odgovornost)

[CBS Songs Limited & Others v. Amstrad Consumer Electronics Plc and Anor., House of Lords, 12 May 1988](#) (sekundarna odgovornost)

Ovaj modul su kreirali [Emily Cox](#), [Adrienne Baker](#), [Ariel Rosthstein](#), i [Miriam Weiler](#). Uredio ga je [William Fisher](#)

Modul 8: Tradicionalno znanje

Šta je tradicionalno znanje?

Iako ga je teško definisati, smatra se da tradicionalno znanje obuhvata četiri tipa kreativnih dela: govorna (priče, epove, legende, bajke, poeziju, zagonetke itd.), muzička (narodne pesme i instrumentalna muzika), izvođačka (plesovi, igre, obredi, rituali i druge predstave) i opipljiva dela koja moraju biti fiksirana u trajnom materijalu (crteži, dizajn, slike (uključujući i oslikavanje tela), rezbarije, skulpture, grnčarija, mozaici, nakit, korparski proizvodi, tekstil, ćilimi, kostimi, muzički instrumenti i sl.). Detaljnije definicije se mogu naći na sajtovima [World Intellectual Property Organization \(WIPO\)](#) i [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization \(UNESCO\)](#). Tradicionalno znanje se koristi istovremeno sa terminom tradicionalna kultura i oba pojma se odnose na muziku, likovnu umetnost, crteže, imena, znakove, simbole, predstave, arhitektonske oblike, ručne radove i priče. Tradicionalna kultura je integralni deo kulturnog i društvenog identiteta domorodačkih i lokalnih zajednica. Ona obuhvata znanja i veštine i prenosi osnovne vrednosti i verovanja.

O čemu se vode rasprave?

Nekoliko kombinovanih pojava su nedavno dovele do komercijalizacije tradicionalne kulture na globalnom nivou bez odgovarajućeg poštovanja kulturnih i ekonomskih interesa zajednica iz kojih je potekla. Internet omogućuje prožimajući pristup tradicionalnim kulturama. Tražnja zapadnih potrošača za onim što se nekad (bez poštovanja) naziva "primitivna umetnost" je u porastu. Na kraju i turistička putovanja u zemlje u razvoju su izložila više potencijalnih potrošača manifestacijama folklora koje se tamo mogu naći. Kao rezultat, domorodačke grupe traže zaštitu za svoju tradicionalnu kulturu i njihovi zahtevi su uticali na zakonodavstvo na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou.

Koji se oblici tradicionalnog znanja najčešće koriste?

Eksploatacija tradicionalnog znanja se dešava na različite načine. Primeri obuhvataju nedozvoljenu proizvodnju domorodačkih zanatskih proizvoda na tržištu suvenira,

nedozvoljeno korišćenje domorodačkih crteža na odeći, prehrambenim proizvodima ili igračkama, nedozvoljeno korišćenje domorodačkih naziva ili fraza kao trgovačkih marki, nedozvoljeno uključivanje tradicionalnog plesa u komercijalne predstave i nedozvoljeno korišćenje tradicionalne muzike u komercijalnoj muzičkoj produkciji.

Koja vrsta pravnih propisa to reguliše?

Koja vrsta pravnih propisa treba da reguliše korišćenje tradicionalnog znanja od strane ljudi koji nisu članovi zajednice iz koje to znanje potiče? Ovo pitanje je bilo razmatrano na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou. Tradicionalno znanje može biti zaštićeno uobičajenim zakonima o zaštiti intelektualne svojine – na primer zakonom o autorskim pravima, patentima, geografskom poreklu ili žigovima. No mnogi regioni i zemlje smatraju da je teško prilagoditi zaštitu tradicionalnog znanja postojećim sistemima zaštite intelektualne svojine. Kao rezultat, neke zemlje su usvojile specifične zakone koji se primenjuju samo na tradicionalno znanje. U daljem tekstu će biti razmotreni različiti pristupi ovom problemu.

Kako pojedine zemlje tretiraju tradicionalno znanje?

Zemlje u kojima zakoni o intelektualnoj svojini ne pokrivaju tradicionalno znanje

Više zemalja imaju zakone o autorskim pravima koji eksplicitno isključuju folklor iz popisa dela koja mogu biti zaštićena ovim zakonom. To su na primer: Jermenija, Azerbejdžan, Belorusija, Bugarska, Estonija, Grčka, Jemen, Kazahstan, Kirgizija, Liban, Litvanija, Mađarska, Moldavija, Rusija, Slovenija, Ukrajina i Uzbekistan. Ove zemlje smeštaju tradicionalno znanje u javni domen i ne ograničavaju pristup ili korišćenje ovih znanja. Na primer član 9. Zakona o autorskim pravima Bosne i Hercegovine iz 2002. kaže: "Upotreba narodnih književnih i umjetničkih tvorevina, radi književne, naučne ili umjetničke obrade, slobodna je."

Zemlje u kojima zakon o zaštiti intelektualne svojine pokriva tradicionalno znanje

Zaštita uprkos tome što nema eksplicitnog pominjanja tradicionalnog znanja

Tradicionalno zakonodavstvo koje pokriva intelektualnu svojinu u pojedinim zemljama ne sadrži eksplicitno pozivanje na folklor, ali tradicionalno znanje ipak može biti zaštićeno prema zakonu o autorskom pravu tih zemalja ili putem doktrine koja ga pokriva, ili

posebnim zakonima. Na primer, većina evropskih zemalja ima zakone o autorskim pravima koji se mogu iskoristiti za pokrivanje tradicionalnog znanja, iako nemaju posebne odredbe u kojima se ono eksplicitno pominje. U tu grupu spadaju: Belgija, Danska, Finska, Francuska, Island, Italija, Litvanija, Luksemburg, Kipar, Nemačka, Norveška, Poljska, Portugal, San Marino, Španija i Švajcarska. I neke druge visokoindustrijalizovane zemlje ne pominju tradicionalno znanje – kao na primer Australija, Kanada, Japan i SAD. Neke od zemalja koje su uvele novo zakonodavstvo o autorskim pravima takođe nisu uključile zaštitu tradicionalnog znanja. U toj grupi su i neke azijske zemlje kao Filipini, Indija, Malezija i Tajland, i neke karipske i južnoameričke zemlje kao Barbados, Salvador, Sent Vinsent i Grenadini, Trinidad i Tobago i Venecuela. Iako nije pomenuto u okviru zakona o autorskim pravima, tradicionalno znanje nije nezaštićeno u ovim zemljama, već je zaštićeno na bazi običajnog prava, regionalnih i međunarodnih zakona i kroz specifično zakonodavstvo.

Neke zemlje koriste zakonske odredbe o pravu na zaštitni znak kako bi zaštitile tradicionalno znanje, čak i ako nije eksplicitno pomenuto u nacionalnom zakonodavstvu. Na primer u Kanadi, Novom Zelandu, SAD i Australiji, starosedeoci su se oslanjali sa različitim uspehom na ove propise kako bi zaštitili plemenske nazive, simbole ili proizvode i motive od nedozvoljene upotrebe.

Zaštita uz korišćenje eksplicitnog pozivanja na tradicionalno znanje

Mnoge zemlje u svojim zakonima o autorskom pravu eksplicitno navode i folklor, mada na različit način.

Neke zemlje imaju odeljke, poglavlja ili posebne delove zakona o autorskom pravu koji su posvećeni samo folkloru. Tu spadaju: Alžir, Bolivija, Brazil, Burkina Faso, Burundi, Čile, Kongo, Gana, Kenija, Maroko, Mongolija, Namibija, Nikaragva, Niger, Nigerija, Papua Nova Gvineja, Paragvaj, Ruanda, Sejšeli, Togo, Tanzanija, Tunis i Zimbabve. U drugim zemljama: Angoli, Beninu, Centralnoafričkoj Republici, Džibutiju, Gabonu, Gvineji, Kamerunu, Lesotu, Madagaskaru, Maliju, Mozambiku, Obali Slonovače, Omanu, Togou, Ugandi i Zairu, folklor je naveden u popisu književnih i umetničkih dela koja potpadaju pod redovnu zaštitu zakona o autorskim pravima.

Posebnu grupu zemalja čine one zemlje koje štite tradicionalno znanje tako što daju pravo njegove zaštite državi. U ovoj grupi su Egipat, Jordan, Katar, Malavi, Saudijska Arabija i Sudan.

Zemlje sa posebnim zakonima o tradicionalnom znanju

Umesto da klasifikuju tradicionalno znanje kao poseban tip autorskih dela, neke zemlje su usvojile posebne zakone, koji na sasvim drugačiji način štite tradicionalno znanje.

Dva prva primera nacionalnih specifičnih zakona su nastala zbog napora Ekvadora i Filipina da zaštite tradicionalno znanje domorodaca o medicinskoj vrednosti biljaka. Ovim zakonima je dato potpuno pravo vlasništva domorodačkim zajednicama nad njihovim tradicionalnim znanjem i kulturom, pa je i pristup biološkim i genetskim resursima dozvoljen samo posle dobijanja dozvole od tih zajednica. Slične zakone imaju Panama, Peru i Gvatemala, a grupa zemalja (Brazil, Etiopija, Egipat, Indonezija, Iran, Kolumbija, Maroko, Rusija, Tajland, Venecuela) traži od Međuvladinog komiteta Svetske organizacije za intelektualnu svojinu da se usvoji poseban sistem za zaštitu genetičkih resursa, tradicionalnog znanja i folklora.

Regionalna zaštita tradicionalnog znanja

Drugi način na koji neke zemlje pokušavaju da zaštite tradicionalno znanje je zajedničko korišćenje resursa i uspostavljanje međuvladinih organizacija koje prate i zahtevaju kontolu korišćenja tradicionalnog znanja na stranim teritorijama. Prednosti ovog pristupa uključuje harmonizaciju lokalnih zakona, centralizovanje administracije i izbegavanje dupliranja skupih poslova u više zemalja. Dok se može smatrati da je cilj regionalnih zakona dobar, diskutabilno je da li regionalne organizacije mogu da obezbede efikasne oblike sprovođenja zaštite. Glavni primeri ove strategije opisani su u daljem tekstu.

Afrička regionalna organizacija za intelektualnu svojinu [African Regional Intellectual Property Organization \(ARIPO\)](#)

African Regional Intellectual Property Organization (ARIPO) (raniji naziv African Regional Industrial Property Organization) je osnovana 1976. i uključuje mnoge afričke zemlje u kojima se govori engleski jezik: Bocvana, Gambija, Gana, Kenija, Lesoto, Malavi, Mozambik, Namibija, Siera Leone, Somalija, Sudan, Svazilend, Tanzanija, Uganda, Zambija i Zimbabve. Zadatak ARIPO-a je da ujednači sisteme zaštite intelektualne svojine, ojača saradnju i obezbedi koordiniranu edukaciju administracije u zemljama članicama.

ARIPO je usvojio dva glavna protokola: [Harare Protocol](#), koji se odnosi na patente i industrijski dizajn i [Banjul Protocol](#), koj se odnosi na trgovinske oznake i žigove. Iznenadjujuće je da nijedan protokol ne pominje tradicionalno znanje. No ARIPO sarađuje sa Svetskiom organizacijom za zaštitu intelektualne svojine (WIPO) kako bi se domorodačko znanje zaštitilo. Administrativno veće je 2009. sugerisalo tri načina da se implementira pravo ove organizacije da štiti genetičke resurse, tradicionalno znanje i folklor: (1) da se uspostavi ARIPO digitalna biblioteka tradicionalnog znanja, (2) da se uspostavi regionalni okvir za pristup i deobu koristi stečene korišćenjem bioloških resursa i (3) da se usvoji nacrt protokola i uvede regulacija zaštite tradicionalnog znanja i folklor. Može se uskoro očekivati napredak na ovim poljima.

Afrička organizacija za intelektualnu svojinu (African Intellectual Property Organization OAPI)

African Intellectual Property Organization (OAPI) su uspostavile frankofonske afričke zemlje 1962. Najvažniji pravni dokument je Bangui sporazum, koji su 1977. potpisali: Benin, Burkina Faso, Centralnoafrička Republika, Čad, Gvineja, Ekvatorijalna Gvineja, Gabon, Gvineja Bisao, Kamerun, Kongo, Mali, Mauritanija, Niger, Obala slonovače, Senegal i Togo. [Bangui Agreement](#) je dopunjen 1999.

Aneks VII Bangui sporazumu

Najuočljivija razlika između verzija sporazuma iz 1977. i 1999. je uklanjanje direktne zaštite folklor iz dela koji se odnosi na zaštitu autorskih prava. Aneks VII sporazuma obavezuje zemlje potpisnice da povere korišćenje folklor nacionalnoj agenciji i da se za to plaća nadoknada, koja se usmerava za kulturne i društvene potrebe. Od 1999. za korišćenje je neophodna prethodna dozvola nacionalne agencije. Zabranjeno je narušavanje, izvoz, neadekvatno pripisivanje autorstva i nezakonit prenos. Izuzeta je samo upotreba za obrazovanje, ilustrovanje originalnog dela ukoliko je to u skladu sa poštenom upotrebom i pozajmica za kreiranje originalnog autorskog dela.

Zajedničko tržište Juga [Common Market of the South \(MERCOSUR\)](#)

MERCOSUR sporazum reguliše zajedničko tržište koje su 1991. uspostavile Argentina, Brazil, Paragvaj i Urugvaj. Ova regionalna organizacija je 1995. usvojila značajan protokol kako bi zaštitila domorodačko nasleđe, a 1996. i Protokol o kulturnoj integraciji, koji je fokusiran na kreiranje kulturne politike.

Andska zajednica ([Andean Community](#))

Andska zajednica (originalni naziv Andski pakt) je osnovana 1969. potpisivanjem Kartagenskog sporazuma. Cilj zajednice je da omogući zemljama članicama da zajednički rade na “popravljanju životnog standarda svog stanovništva kroz integraciju i ekonomsku i društvenu saradnju”. Sadašnje članice su Bolivija, Ekvador, Kolumbija i Peru, a Meksiko i Panama su zemlje posmatrača. Godine 2002. Zajednica je izglasala Odluku broj 486 ([Decision 486](#)), čija je namena poboljšanje zaštite intelektualne svojine i obezbeđivanje brže i transparentne procedure registracije robnih marki i patenata. Iako je Odluka fokusirana na biološke resurse, ona obezbeđuje i zaštitu tradicionalnog znanja u svojim opštim odredbama.

Pacifički regionalni okvir za zaštitu tradicionalnog znanja i izražavanja kulture ([Pacific Regional Framework for the Protection of Traditional Knowledge and Expression of Culture](#))

Pacifički regionalni okvir za zaštitu tradicionalnog znanja i izražavanja kulture je uspostavljen 2002. ali još uvek nije implementiran. Predložio ga je Sekretarijat Foruma Pacifičkih ostrva, čije su članice Australija, Fidži, Kiribati, Kukova ostrva, Maršalska ostrva, Mikronezija, Nauru, Novi Zeland, Niue, Palau, Papua Nova Gvineja, Samoa, Solomonska ostrva, Tonga, Tuvalu i Vanuatu, a pridruženi članovi su Nova Kaledonija i Francuska Polinezija. Posmatrača su Tokelau, Walis i Fortuna, Komonvelt, Azijska banka za razvoj i Istočni Timor. Forum je predložio model zakona za zaštitu tradicionalnog znanja i kulture. Oni koji žele da koriste tradicionalna znanja i kulturu izražavanja moraju prvo da dobiju dozvolu od tradicionalnih vlasnika, kojima se priznaju i moralna i uobičajena autorska prava i oba se smatraju isključivim i neotuđivim. Jedini izuzeci su lično poučavanje, kritika, prikazi, reportaže o tekućim događajima, sudski procesi i slučajno korišćenje. Tradicionalni vlasnici su “grupe, klanovi ili zajednice ljudi ili individue koje te grupe prepoznaju kao pojedince kojima je briga o i zaštita tradicionalnog znanja ili kulturnog izražavanja poverena u skladu sa običajnim pravom i praksom te grupe, klana ili zajednice”. Oni koji žele da traže dozvolu obraćaju se ili direktno ministarstvima kulture ili tradicionalnim vlasnicima.

Ovaj okvir je ambiciozan i može dovesti do snažne zaštite tradicionalnog znanja kada bude usvojen, ali njegov uticaj je sada nepoznat pošto nije implementiran.

Međunarodni pravni instrumenti

Poslednji niz zakona koji se odnose na tradicionalno znanje sastoji se od međunarodnih sporazuma. Ovi sporazumi su nastali u različitim međunarodnim organizacijama, uključujući UNESCO, Svetsku organizaciju za zaštitu intelektualne svojine (WIPO), Svetsku trgovinsku organizaciju (WTO) i Međunarodnu organizaciju rada (ILO). Tip i snaga zaštite koju pružaju tradicionalnom znanju jako varira, ne postoji konzistentan model. Pojedinačni pravni akti će biti prikazani u daljem tekstu.

Deklaracija Ujedinjenih Nacija o pravima starosedelačkih naroda [United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples](#) (2007)

Ujedinjene nacije su se bavile pitanjem zaštite manjina i starosedelačkog stanovništva od 1969. Dana 30. Januara 2007. Generalna skupština UN usvojila je odluku poznatu kao Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima starosedelačkih naroda (Assembly/AU/Dec. 141 (VIII)). Ukupno 143 zemlje su glasale za, protiv su bili Australija, Kanada, Novi Zeland i SAD, a Azerbejdžan, Bangladeš, Butan, Burundi, Gruzija, Kenija, Kolumbija, Nigerija, Ruska federacija, Samoa i Ukrajina su bile uzdržane. Deklaracija je najsveobuhvatniji stav o pravima starosedelačkog stanovništva ikada razvijen, jer daje značaj kolektivnim pravima do stepena koji nikada ranije nije postojao u međunarodnim zakonima o ljudskim pravima. Usvajanje ove deklaracije je najjasnija indikacija do sada da je međunarodna zajednica posvećena zaštiti individualnih i kolektivnih prava starosedelačkog stanovništva.

Ovom deklaracijom starosedelcima je dato pravo zaštite od nasilne asimilacije, a države potpisnice su se obavezale da će obezbediti efikasne mehanizme da je spreče. Zajednice starosedelaca dobile su i pravo na restituciju ili poštenu nadoknadu za teritorije i resurse koji su im pripadali, a koji su im oduzeti bez njihovog slobodno izraženog pristanka. Starosedelci imaju pravo da održavaju, kontrolišu, štite i razvijaju svoju kulturnu baštinu, tradicionalna znanja, tehnologiju i kulturu, kao i pravo na genetske resurse, lekove i tradicionalna umetnička dela. Dato im je pravo da održavaju, kontrolišu, štite i razvijaju intelektualnu svojinu nad svojom kulturnom baštinom i tradicionalnim znanjem, a države potpisnice su obavezne da razviju odgovarajuće mehanizme priznanja i zaštite njihovih prava.

Tekst deklaracije dostupan je na adresi:

http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/ResA_RES_61_178.doc

Nacrt Svetske organizacije za intelektualnu svojinu o tradicionalnim izrazima kulture/folkloru i tradicionalnom znanju [WIPO Draft Provisions on Traditional Cultural Expressions/Folklore and Traditional Knowledge](#) (2006)

Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO) je 1998. započela prikupljanje podataka od 28 zemalja kako bi identifikovala propise iz oblasti intelektualne svojine koji se odnose na tradicionalno znanje. Na osnovu pregleda ovog materijala, formirana je 2001. Međuvladina komisija za intelektualno vlasništvo i genetičke resurse, tradicionalno znanje i folklor. Od 2004. Komisija radi na nacrtu odredbi kojima bi se poboljšala zaštita tradicionalnih kulturnih izraza od krivotvorenja i zloupotreba. Iako su odredbe još u obliku nacрта, one treba da posluže kao polazište za političke diskusije na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou.

Odredbe nacрта imaju sledeće ciljeve: da prepoznaju vrednosti; promovišu poštovanje; izađu u susret potrebama zajednica; da spreče zloupotrebu tradicionalnih kulturnih i folklornih izraza; da ojačaju zajednice; da podrže uobičajenu praksu i saradnju unutar zajednica; da doprinesu samoočuvanju tradicionalne kulture; da ohrabre inovativnost i kreativnost zajednica; da promovišu intelektualnu i umetničku slobodu, istraživanje i kulturnu razmenu pod jednakim uslovima; da doprinesu kulturnoj raznolikosti; da promovišu razvoj zajednica i legitimne trgovinske aktivnosti; da spreče neovlašćeno korišćenje prava intelektualne svojine i povećaju sigurnost, transparentnost i međusobno poverenje. Opšti i materijalni principi dati su na adresi: http://www.wipo.int/export/sites/www/tk/en/consultations/draft_provisions/pdf/draft-provisions-booklet.pdf.

Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza [Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions](#) (2005)

Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza je nadogradila raniju Univerzalnu deklaraciju o kulturnoj raznolikosti iz 2001. Francuska, Grčka, Kanada, Meksiko, Monako, Maroko, Nemačka, Senegal i frankofonske države članice UNESCO su snažno poduprle konvenciju. SAD joj se suprotstavila, a podržalo ju je i ratifikovalo 104 države.

Konvencija prepoznaje "važnost tradicionalnih znanja kao izvora nematerijalnog i materijalnog bogatstva, a posebno sisteme znanja autohtonih naroda i njihovog pozitivnog doprinosa održivom razvoju, kao i potrebu za njihovom adekvatnom zaštitom i

unapređenjem". Ona zahteva da se "iznova potvrdi suvereno pravo država da se pridržavaju, usvajaju i sprovode politike i mere koje smatraju prikladnim za zaštitu i promociju raznolikosti kulturnih izraza na svojim teritorijama" (Član 1(h)). Konvencija traži da se ublaži razvodnjavanje kulture koje je posledica kretanja kulturnih dobara i usluga preko nacionalnih granica.

Konvencija pominje pravo intelektualne svojine jednom, prepoznajući "značaj prava intelektualne svojine u podršci onima koji su uključeni u kulturnu kreativnost". No konvencija je dvosmislena po pitanju koliko zaštite treba pružiti tradicionalnom znanju. Član 6. nabraja koje mere zemlje članice mogu prihvatiti za zaštitu i unapređenje kulturne raznolikosti. Pododeljak (g) dozvoljava "mere čiji je cilj da podstaknu i podrže umetnike, kao i sve učesnike u procesu stvaranja kulturnih izraza; ali pododeljak 2(e), dozvoljava zemljama "da razvijaju i unapređuju slobodnu razmenu i protok ideja i kulturnih izraza, kao i kulturnih delatnosti, dobara i usluga. Jaka podrška starosedelačkim grupama kao kreatorima tradicionalnog znanja se ne traži članom 7, jer zemlje članice treba samo da "prepoznaju važnost doprinosa umetnika i svih onih koji su uključeni u stvaralačke procese, kulturnih zajednica i organizacija koje podržavaju njihov rad, kao i njihovu ključnu ulogu u negovanju raznolikosti kulturnih izraza". Profesor Laurence R. Helfer je primetio da Konvencija zanemaruje zaštitu tradicionalnih znanja i kulture koja bi se mogla izvesti korišćenjem zakona o intelektualnom vlasništvu.

Konvencija UNESCO-a o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa [UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage](#) (2003)

UNESCO je 2001. započeo sa izradom nacrtu definicije nematerijalnog kulturnog nasleđa i formulacijom odredbi za njegovu zaštitu. Konvencija je usvojena 2003. i stupila je na snagu 2006. Ukupno je 121 zemlja ratifikovala ovu konvenciju. Australija, Kanada, Novi Zeland i SAD nisu ratifikovale ovu konvenciju, a Argentina, Danska, Indonezija, Kolumbija, Saudijska Arabija, Sejšeli i Sirija su konvenciju prihvatile uz rezervu.

Član 1. navodi ciljeve Konvencije: "očuvanje nematerijalnog kulturnog nasleđa; poštovanje nematerijalnog kulturnog nasleđa zajednica, grupa i pojedinaca kojih se tiče; podizanje svesti na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou, o značaju nematerijalnog kulturnog nasleđa, i njegovog uzajamnog uvažavanja; obezbeđivanje međunarodne saradnje i pomoći." Iako konvencija ne razmatra direktno prava intelektualnog vlasništva, član 3. navodi da ništa u Konvenciji ne treba "da utiče na prava

i obaveze Strana potpisnica koje proizilaze iz bilo kog međunarodnog instrumenta koji se odnosi na prava intelektualne svojine ili na korišćenje bioloških i ekoloških izvora, čije su one ugovornice."

Član 11 – Uloga Strana potpisnica

Svaka Strana potpisnica:

(a) preduzima neophodne mere da obezbedi očuvanje nematerijalnog kulturnog nasleđa na svojoj teritoriji;

(b) u okviru mera očuvanja iz člana 2. stav 3, identifikuje i definiše različite elemente nematerijalnog kulturnog nasleđa prisutne na sopstvenoj teritoriji, uz učešće zajednica, grupa i odgovarajućih nevladinih organizacija.

Trgovinski aspekti prava intelektualne svojine (1994)

Kao što smo videli u Modulu 2, TRIPS sporazumom su kreirani minimalni standardi zaštite intelektualne svojine za sve članice Svetske trgovinske organizacije. Iako Sporazum traži od zemalja u razvoju da pooštire mnoge oblike zaštite intelektualne svojine, on ne pominje ni folklor ni tradicionalno znanje.

Posle usvajanja TRIPS Sporazuma, Komisija za ljudska prava Ujedinjenih Nacija je proučila njegove implikacije na ljudska prava. Komisija je 2000. godine na osnovu ove studije usvojila Rezoluciju 2000/7 o intelektualnoj svojini i ljudskim pravima. Rezolucija ukazuje na postojanje "stvarnog ili potencijalnog sukoba između primene TRIPS sporazuma i realizacije ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u odnosu na. . . smanjenje kontrole zajednica (posebno starosedelačkih zajednica) nad njihovim. . . prirodnim resursima i kulturnim vrednostima". U Rezoluciji se ukazuje da "implementacija Sporazuma TRIPS neadekvatno odražava fundamentalnu prirodu i nedeljivost svih ljudskih prava, uključujući i.. . . pravo na samoopredeljenje. Postoji očigledan sukob između režima prava intelektualne svojine oličenog u TRIPS Sporazumu, s jedne strane, i međunarodnih zakona o ljudskim pravima, s druge strane". Komisija je pozvala nacionalne vlade, međuvladine organizacije, civilno društvo i grupe da daju primat ljudskim pravima nad ekonomskom politikom i sporazumima. Od prihvatanja Rezolucije 2000/7, tela Ujedinjenih nacija koja se bave ljudskim pravima su istraživala odnos između zakona o intelektualnoj svojini i ljudskih prava, što je

razmatrano i u članku Lawrence Helfera
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=891303###.

Konvencija br. 169 Međunarodne organizacije rada o starosedelačkom stanovništvu i plemenima ([ILO Convention 169 on Indigenous and Tribal People \(1989\)](#))

Međunarodna organizacija rada, specijalna agencija pod pokroviteljstvom Ujedinjenih Nacija, je bila prva međunarodna organizacija koja je pokušala da definiše starosedelačke populacije i da proglasi prava takvih populacija. Konvencija br. 169 zamenila je Konvenciju br. 107 iz 1957. koju je ratifikovalo šest afričkih zemalja. Iako nijedna afrička zemlja nije još ratifikovala Konvenciju br. 169, Međunarodna organizacija rada i Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda vide je kao inspiraciju i odraz trendova za zaštitu prava starosedelaca, globalno i u Africi.

Konvencija br. 169 se fokusira na pravo starosedelačkih zajednica da kontrolišu svoje institucije, ekonomski razvoj, običaje i verovanja. Ona se primenjuje na plemenske zajednice u nezavisnim zemljama u kojima se one razlikuju od ostatka nacionalne zajednice prema društvenim, kulturnim i ekonomskim uslovima i čiji je status regulisan u potpunosti ili delimično njihovim sopstvenim običajima ili tradicijom ili posebnim zakonima i propisima i primenjuje se na ljude u nezavisnim zemljama koji se smatraju starosedelcima na osnovu njihovog porekla od populacija koje su naseljavale zemlju ili geografsku oblast kojoj ta zemlja pripada u vreme osvajanja ili kolonizacije, ili uspostavljanja sadašnjih granica države, i koji, nezavisno od svog pravnog statusa, održavaju neke ili sve sopstvene društvene, ekonomske, kulturne i političke institucije. Konvencija ne pominje prava intelektualnog vlasništva, ali teži da zaštiti starosedelačku kulturu i prepoznae kolektivno vlasništvo koje karakteriše mnoge starosedelačke populacije.

Bernska konvencija o zaštiti književnih i umetničkih dela (1979)

Iako Bernska konvencija, razmotrena detaljno u Modulu 2, ne pominje tradicionalno znanje, član 15. stav 4 se može tumačiti tako da ostavlja diskreciono pravo svakoj zemlji potpisnici da, ukoliko želi, zaštititi tradicionalno znanje i kulturu.

Član 15(4)

1. Za neobjavljena dela čiji autor nije poznat, ali za koga se pouzdano može pretpostaviti da je njihov autor državljanin zemlje potpisnice, ostavljeno je zakonodavstvu te zemlje da imenuje nadležni organ koji će zastupati tog autora i biti ovlašćen da štiti i koristi njegova prava u zemljama potpisnicama.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima ([International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights](#) (1966))

Međunarodni sporazum o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) uspostavlja pravo zaštite moralnih i materijalnih interesa koji potiču iz naučne, književne ili umetničke produkcije. Sporazum ima 160 učesnika, od kojih su 69 potpisnici. Zajedno sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948, ICESCR se može smatrati garantom prava intelektualne svojine kao ljudskog prava. Komitet za ekonomska, društvena i kulturna prava (CESCR) u članu 15. proširuje ta prava na zaštitu kulturnog identiteta starosedelačkih grupa i traži od zemalja potpisnica da usvoje zaštitne mere koje "prepoznaju, registuju i štite individualno ili kolektivno autorstvo starosedelačkog stanovništva u okviru nacionalnog režima zaštite intelektualne svojine i da spreče nedozvoljeno korišćenje naučne, književne i umetničke produkcije starosedelačkog stanovništva od strane trećih lica".

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ([International Covenant on Civil and Political Rights](#) (1966))

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) prepoznaje samoopredeljenje manjinskih grupa i njihovo pravo da kontrolišu svoju kulturu. ICCPR ima 165 učesnika, od kojih su 72 potpisnici. Iako ovaj sporazum ne govori o većini kulturnih prava i pravima intelektualne svojine, zajedno sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, može se smatrati da uspostavlja pravo intelektualne svojine kao ljudsko pravo.

Član 1.

Svi narodi imaju pravo na samoopredeljenje. Na osnovu ovog prava oni slobodno određuju svoj politički status i slobodno slede svoj ekonomski, socijalni i kulturni razvoj.

Član 27.

U onim državama u kojima postoje etničke, verske ili jezičke manjine, licima koja pripadaju tim manjinama ne može biti uskraćeno pravo, da zajedno sa drugim članovima svoje grupe, uživaju svoju kulturu, da ispovedaju i manifestuju svoju veru ili da koriste svoj jezik.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima ([Universal Declaration of Human Rights](#) (1948))

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDHR) utvrđuje pravo na zaštitu moralnih interesa i materijala koje proizilaze iz bilo kog naučnog, književnog ili umetničkog dela. UDHR nije obavezujući dokument, ali je osnovni dokument za Ujedinjene nacije i dve konvencije iz 1966, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Iako se Deklaracija ne odnosi na pravo intelektualne svojine, član 27. Deklaracije prepoznaje "moralne i materijalne interese" autora i pronalazača i pravo javnosti "da uživa u umetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe. Ovaj član izražava izazov koji predstavlja usaglašavanje privatnih prava na intelektualnu svojinu i snažnog javnog domena.

Član 17.

1. Svako ima pravo da poseduje imovinu, sam i u zajednici s drugima.
2. Niko ne sme biti samovoljno lišen svoje imovine.

Član 27.

1. Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe.
2. Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svakog naučnog, književnog ili umetničkog dela čiji je on tvorac.

Zvanični prevod Deklaracije na srpski jezik može se naći na:
<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src5>.

Politički argumenti

Kao što je gore navedeno, pitanje da li i kako zaštititi tradicionalno znanje se uveliko razmatra i veoma je kontroverzno. Na međunarodnom nivou i u mnogim zemljama nailazimo na velike razlike u mišljenjima. U nastavku je dat pregled argumenata koji se pojavljuju u debatama o ovom pitanju.

Zašto štititi tradicionalno znanje?

Argumenti sa stanovišta pojedinca. Za mnoge domorodačke grupe, tradicionalno znanje uključuje kulturne elemente koji su integralni deo njihovog osećaja identiteta. Može se raspravljati o tome da objekti i izrazi koji su fundamentalni za lični ili grupni identitet zaslužuju zaštitu, i u krajnjem slučaju, mogu se smatrati neotuđivim. Slično, neki od zagovornika zaštite tradicionalnog znanja predlažu “upravljanje kulturom” kao opravdanje za ovakvu zaštitu. Na primer Kristen Carpenter, Sonya Katyal i Angela Riley se zalažu da domorodačko stanovništvo “zadrži kontrolu, ako ne i isključivo pravo pristupa i vlasništvo” na tradicionalno znanje, zbog njegovog značaja za oblikovanje identiteta domorodačkih grupa i njihove kulture.

U bliskoj vezi sa argumentima vezanim za pojedince su argumenti zasnovani na moralnim pravima, koji su razmotreni u Modulu 4. Stav je da isto kao što umetnik pojedinac treba da uživa pravo da mu se delo uvek pripisuje i da se očuva integritet u skladu sa kreacijom, i zajednica treba da uživa pravo da joj se prizna autorstvo i integritet dela u skladu sa kolektivnom kreacijom.

Argumenti zasnovani na zaštiti. Drugi razlog zalaganja za zaštitu tradicionalnog znanja je da, za razliku od mnogih oblika intelektualne svojine, kulturni izraz može zahtevati zaštitu kako bi bila sačuvana njegova vrednost. Na primer, religiozne ceremonije i verski rituali mogu biti vredni za kulturu delimično zato što nisu široko zastupljeni, njihova retkost je integralni deo njihovog mesta u kulturi. Kako bi se zadržala vrednost ovih tradicija, može biti potrebno da se njihovo korišćenje ograniči.

Argumenti zasnovani na reparacijama. Treći argument u korist zaštite tradicionalnog znanja je zasnovan na ideji da su mnoge domorodačke kulture bile oštećene invazivnom kolonijalnom politikom koju su sprovodile zapadne zemlje u nekoliko poslednjih vekova. Oni koji podržavaju ovaj argument veruju da je zaštita tradicionalnog znanja način da se

obezbede reparacije, simbolične i novčane, za zlo koje je učinjeno domorodačkom grupama.

Kako treba da se štiti tradicionalno znanje?

Tradicionalni oblici zaštite intelektualne svojine

Zaštita autorskih prava

Kao što smo videli, mnoge države koriste zakon o zaštiti autorskih prava (ili sam ili u sprezi sa posebnim zakonima) za zaštitu tradicionalnog znanja. No, postoji i mnogo argumenata protiv korišćenja standardnih zakona o zaštiti autorskih prava za zaštitu tradicionalnog znanja.

1. *Zahtev za fiksiranjem.* Neki sistemi zaštite autorskih prava traže da delo bude fiksirano u materijalnom obliku. To je prepreka zaštiti tradicionalnog znanja, koje se ne manifestuje uvek u opipljivom izrazu.
2. *Originalnost.* Zakon o zaštiti autorskog prava zahteva da delo bude "originalno" kako bi zasluživalo zaštitu. Pošto je većina tradicionalnih znanja "tradicionalna" a ne nova, zahtev za originalnošću će često biti teško ispuniti.
3. *Autorstvo.* Mnogi kulturni izrazi se razvijaju postepeno tokom vremena, uz doprinos više pripadnika zajednice. Ako nije moguće identifikovati jednog ili grupu autora, teško je dobiti zaštitu autorskih prava.
4. *Vreme zaštite.* Trajanje zaštite autorskih prava je u većini zemalja tradicionalno ograničeno a ne beskonačno. Mnogi oblici tradicionalnog znanja su u stvari stariji od zakona o autorskim pravima. Stoga zaštita autorskih prava može za njih biti neprimerena.

Kako bi se izbegle ove teškoće, moguće je da države izmene svoje zakonodavstvo o autorskim pravima tako da se za folklor ili kulturni izraz traže drugačiji uslovi. Na primer, zakon koji je usvojen u Tunisu 1976 ([Tunis Model Law for Copyright in the Developing Countries](#)), zagovara proširenje zakona o zaštiti autorskih prava na dela folkloru, bez da se zahteva njihovo materijalno fiksiranje, a trajanje zaštite je neograničeno.

Zakon o zaštitnom znaku

Neki oblici folklora mogu biti registrovani kao zaštitni znakovi. Zakon o zaštitnom znaku štiti ne samo grafički prikaz, nego i reči, a u nekim zemljama i zvuk. Prednost zaštite preko zakona o zaštitnom znaku je takoreći beskonačno trajanje zaštite i odsustvo zahteva da je zaštićeni znak nov, dovoljno je za potrebe zaštite da zaštitni znak ima "karakterističan izgled". No, bar u nekim zemljama, za razliku od sistema zaštite patenata, za zaštitu zaštitnog znaka se traži da podnosilac zahteva dokaže korišćenje znaka u trgovinske svrhe. Mnogi kulturni izrazi nemaju direktnu vezu sa trgovinom i ne koriste se kao oznaka porekla za potrošače. Osim toga, primena zakona o zaštitnom znaku za tradicionalno znanje je komplikovana, jer registracijom znaka zajednica objavljuje tradicionalno znanje, koje možda ustvari želi da zadrži tajnim, iz verskih ili drugih razloga.

Kolektivne trgovačke marke, žigovi i indikatori geografskog porekla

Kolektivne trgovačke marke, žigovi i indikatori geografskog porekla čine podskup zakona o zaštitnim znacima koji mogu biti posebno korisni za zaštitu tradicionalnog znanja. Kolektivne trgovačke marke su zaštitni znaci koje koristi grupa proizvođača, pre nego samo jedan. Kolektivne marke održavaju udruženja pre nego pojedinci; kako bi bile korisne za zaštitu tradicionalnog znanja, članovi starosedelačkih grupa bi trebalo da osnuju udruženja za obeležavanje svog kulturnog izraza.

Sertifikati ukazuju da je proizvođač dobara dostigao određeni standard kvaliteta. (Popularni primer je sertifikat "dobrog domaćinstva" [Good Housekeeping](#) koji je istaknut na nekim proizvodima za domaćinstvo koji se prodaju u SAD). Sertifikati mogu da se koriste da odrede koji proizvodi tradicionalne kulture zadovoljavaju standarde starosedelačke zajednice iz koje potiču. To, kao i kolektivna trgovačka marka, traži osnivanje službene organizacije koja vrši nadzor i u ime starosedelačke zajednice određuje koji proizvodi mogu da nose taj sertifikat.

Indikatori geografskog porekla, kao što njihov naziv i sugeriše, su oznake koje se mogu staviti na proizvode koji dolaze iz određenog geografskog područja. Indikatori geografskog porekla se često koriste na prehrambenim proizvodima, kao što su vina, ali neke starosedelačke grupe su pokušavale da koriste indikatore geografskog porekla kao način zaštite kulturnog izraza, označavajući proizvode koji se prodaju negde drugde. Jedan od takvih programa je Program srebrne ruke ([Silver Hand Program](#)) na Aljasci.

Posebni zakoni (*Sui Generis* zakoni)

Kao što smo videli, kada se tradicionalno znanje ne može uklopiti u uobičajeni režim zaštite autorskih prava, mogu se usvojiti posebni, *sui generis*, zakoni. Posebno zakonodavstvo je put koji obećava u zagovaranju zaštite tradicionalnog znanja, jer može da pruži snažnu zaštitu uz izbegavanje prepreka koje odvajaju tradicionalno znanje od uobičajenih predmeta zakona o autorskim pravima.

Apsolutno vlasništvo

Jedna od mogućnosti zaštite tradicionalnog znanja je da se da apsolutno vlasništvo nad kulturnim izrazom starosedelačkoj grupi iz koje je poteklo. No, to je relativno nepopularna mogućnost, jer bi mogla da spreči širenje znanja i da dovede do rizika gubitka kulturnog izraza i informacija u slučaju da se grupa rasformira ili da se njeni članovi utope u opštu populaciju.

Pregovaranje i uzajamno poštovanje

Michael Brown iznosi argumente da bi zakon trebalo uglavnom da učvrsti "pregovaranje i uzajamno poštovanje" između starosedelačkih kultura i onih koji žele da koriste izraze tradicionalne kulture. Ovaj pristup bi dao starosedelačkim grupama mnogo manju zaštitu, ali bi olakšao, po njegovom mišljenju, kulturnu razmenu na opštu dobrobit.

Međunarodna ljudska prava

Drugi naučnici, kao Laurence R. Helfer, pristupaju ovom pitanju kao jednom od ljudskih prava. Oni zagovaraju davanje zaštite tradicionalnom znanju koja je poštena i uravnotežena a ne prevelika. Njihova ambicija je da se uravnoteže potrebe starosedelačkih grupa i korist za snažan javni domen.

U tom smislu, Dankan M. Metjuz ([Duncan M. Matthews](#)) naglašava da "pristup ovom pitanju kao ljudskom pravu traži očekivanu implicitnu ravnotežu između prava pronalazača i kreatora i interesa društva, u okviru paradigme intelektualne svojine i čini je mnogo eksplicitnijom i preciznijom... Prava stvaraoca nisu apsolutna, nego uslovna u smislu doprinosa opštem dobru i dobrobiti društva Pošto pristup u smislu ljudskih prava takođe uspostavlja različite i često preciznije standarde za ocenu prikladnosti pružanja zaštite intelektualnoj svojini, a kako bi intelektualna svojina ispunila neophodne

uslove da bude priznata kao univerzalno ljudsko pravo, režimi intelektualne svojine i način na koji se primenjuju moraju pre svega biti u skladu sa realizacijom drugih ljudskih prava, posebno onih navedenih u Deklaraciji."

Sistem plaćanja naknade za javni domen

Doktrina plaćanja naknade za javni domen, koju zagovara Tuniski zakon i koja je razmatrana na Okruglom stolu o intelektualnoj svojini i tradicionalnom znanju 1999. u Svetskoj organizaciji za zaštitu intelektualne svojine, zagovara plaćanje naknade za dela, uključujući i tradicionalna znanja, koja se nalaze u javnom domenu pošto ne zadovoljavaju uslove zaštite prema tradicionalnim zakonima o intelektualnoj svojini ([section 3 b of the Round Table minutes](#)). To bi obezbedilo novčanu naknadu starosedelačkim zajednicama, ali ne bi bilo zadovoljavajuće rešenje za zajednice koje smatraju svojim prioritetom kontrolu tradicionalnog znanja a ne novčanu naknadu. Više o različitim verzijama ovog pristupa može se naći u Biltenu UNESCO-a iz 1994.

Zašto ne treba štititi tradicionalno znanje?

Neki posmatrači misle da je zakonska zaštita tradicionalnog znanja veoma problematična. Ovo su neki od njihovih argumenata:

Tradicionalno znanje se ne može lako ugraditi u zakon o intelektualnoj svojini. Kao što je gore navedeno, tradicionalni kulturni izrazi često nisu u fiksiranom obliku, nisu "originalni" i nemaju definisanog autora – što su tri uslova za zaštitu prema zakonu o autorskim pravima. Osim toga, kao što je gore i navedeno, većina folklornih izraza se ne koristi u trgovini kao sredstvo za identifikaciju njihovog izvora, pa tako ne zadovoljavaju uslove za zaštitu kao trgovačka marka. Na kraju, zakon o patentima ne može da se koristi za zaštitu tradicionalnog znanja jer, po definiciji, tradicionalno znanje je korišćeno i prenošeno generacijama, i taj prethodni javni način korišćenja može sprečiti patentnu zaštitu, posebno ako je to javno zabeleženo. Tako izgleda da neke od odlika tradicionalnog znanja otežavaju mogućnost da se tradicionalno znanje uskladi sa sva tri glavna oblika zakonske zaštite intelektualne svojine. Dodatno, zaštita tradicionalnog znanja ne uklapa se dobro u glavni cilj kojem teži zaštita intelektualne svojine. Malo ima dokaza o tome da je zaštita tradicionalnog znanja potrebna da bi podstakla kreiranje kulturnog izraza, jer su drugi faktori uspešno motivisali kreiranje tih izraza već milenijumima. Osim toga, teorija o uloženom radu se ne uklapa lako u zaštitu tradicionalnog znanja, jer one koji su kreirali tradicionalne izraze ili nije moguće

identifikovati pošto je izraz rezultat saradnje, ili su u nekim slučajevima odavno mrtvi. Današnji pripadnici kulture nemaju tako jako pravo na zaštitu iz perspektive ulaganja kreativnog rada.

Zaštita tradicionalnog znanja bi uključivala održavanje neliberalnih društvenih hijerarhijskih odnosa i eksploatatorskih običaja u okviru starosedelačkih grupa.

Još jedan argument protiv davanja zaštite tradicionalnom znanju je da to može da produži postojanje nejednakosti i eksploatacije u okviru starosedelačkih grupa. Kada se nekoj grupi da pravo da kontroliše korišćenje tradicionalnog znanja, moćni članovi te starosedelačke grupe mogu imati koristi, na račun manjina u okviru same grupe. Paul Kuruk ukazuje na to da zaštita tradicionalnog znanja može dodatno dovesti do potiskivanja žena i podčinjenih društvenih i ekonomskih grupa u okviru starosedelačke kulture.

Zaštita tradicionalnog znanja može lišiti svetsku zajednicu vrednog znanja. Neki mogu smatrati da principi liberalne demokratije nalažu da znanje treba slobodno da se razmenjuje, a ne da se ograničava na neke ljude ili grupe. Zaštita tradicionalnog znanja može sprečiti one koji nisu članovi grupe da dobiju šansu da se koriste tradicijom, medicinskom ili nekom drugom, koja pripada starosedelačkoj kulturi. Kada se poteže taj argument, treba ipak imati u vidu da principi liberalne demokratije, iako široko prihvaćeni u zapadnom svetu, nisu obavezno i početna pozicija u ovoj raspravi sa kojom će se svi složiti.

Povećati svest umesto da se menjaju zakoni. Neke organizacije su zagovarale zaštitu tradicionalnog znanja preko nevladinih organizacija i projekata, umesto preko zakonodavstva. Na primer, Međuvladin komitet za zaštitu nematerijalne kulturne baštine je načinio listu nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita ([List of Intangible Heritage in Need of Urgent Safeguarding](#)). UNESCO je popisao projekte koji se bave zaštitom nematerijalne kulturne baštine u afričkim zemljama (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00176>). Grupe akademika i aktivista kreirale su zajedničke standarde za one, kao recimo antropologe, čiji rad utiče na starosedelačke kulture i može sadržati osetljiva pitanja otkrivanja tradicionalnog znanja.

Šta ako neko hoće da koristi folklorne elemente u svom radu?

Treba proveriti kako nacionalni zakon o autorskim pravima reguliše korišćenje folklornih elemenata i izraza, i da li postoji neki poseban zakon koji se primenjuje na tradicionalna

znanja. Treba proveriti i da li je država potpisnica nekog od međunarodnih sporazuma kojima je to regulisano. U Srbiji se folklor smatra javnim dobrom.

Dodatni izvori

Opšti

Silke Von Lewinski Ed., Indigenous Heritage and Intellectual Property (2d. 2008). [WIPO's Database](#) , baza podataka o zakonima, politici, protokolima i standardnim ugovorima koji se odnose na snimanje, digitalizaciju i diseminaciju nematerijane kulturne baštine, sa naglaskom na pitanja intelektualne svojine.

[Who Owns Native Culture by Michael F. Brown](#) je dobar izvor za razumevanje tekućih rasprava o pravnom statusu domorodačke umetnosti, muzike, folkloru, bioloških znanja i svetih mesta.

[Intellectual Property Rights Online](#) je zbornik članaka o tradicionalnom znanju i kulturnom izrazu

[The African Copyright & Access to Knowledge Project \(ACA2K\)](#) razmatra odnos između okruženja nacionalnih zakona o autorskom pravu i pristupa znanju u afričkim zemljama.

[National Experiences with the Protection of Traditional Cultural Expressions/Expressions of Folklore: Preface](#)

[WIPO's resources on Traditional Cultural Expressions \(Folklore\)](#)

[Creative Heritage Project: Strategic Management of IP Rights and Interests](#) lista izvora za uspostavljanje najbolje prakse i pregled postojeće prakse, protokola i politike.

[Resources on Indigenous Cultures and Cultural Property](#) je pretraživa baza podataka zakona, vodiča, politika, protokola i sporazuma koji se odnose na intelektualnu svojinu i digitalizaciju. Ona uključuje i kratke studije slučaja, prikazujući neformalni pregled najbolje prakse, multimedijalni materijal, članke, zakone i druge izvore.

[Is a Sui Generis System Necessary?](#) Daje pregled tradicionalnog zakonodavstva u oblasti zaštite intelektualne svojine i naglašava potencijalne probleme sa posebnim, sui generis sistemima.

[WIPO](#) lista pravnih tekstova o zaštiti tradicionalnog znanja

[WIPO case studies of appropriated traditional cultural expressions](#) (studije slučaja)

Primeri nacionalnih posebnih pravila koja regulišu tradicionalno znanje

[Peter Jaszi, "Traditional Culture: A Step Forward for Protection in Indonesia" \(2009\)](#)

Lauryn Grant, "The Protection of Traditional or Indigenous Knowledge," SJ049 ALI-ABA 469 (2004).

Paul Kuruk, "Goading a Reluctant Dinosaur: Mutual Recognition Agreements as a Policy Response to the Misappropriation of Foreign Traditional Knowledge in the United States," 34 Pepp. L. Rev. 629 (2007).

Paul Kuruk, "The Role of Customary Law Under *Sui Generis* Frameworks of Intellectual Property Rights in Traditional and Indigenous Knowledge," 17 Ind. Int'l & Comp. L. Rev. 67 (2007).

Paul Kuruk, "Protecting Folklore Under Modern Intellectual Property Regimes: A Reappraisal of the Tensions Between Individual and Communal Rights in Africa and the United States," 48 Am. U. L. Rev. 769 (1999).

Stephen R. Munzer, Kal Raustiala, "The Uneasy Case for Intellectual Property Rights in Traditional Knowledge," 27 Cardozo Arts & Ent. L.J. 37 (2009).

[Wikipedia site](#) on the United State's Native American Mascot Controversy.

Primeri regionalnih sporazuma koji regulišu tradicionalno znanje

Adebambo Adewopo, "The Global Intellectual Property System and Sub-Sahara Africa: A Prognostic Reflection," 33 U. Tol. L. Rev. 749 (2002).

[African Intellectual Property Organization \(OAPI\)](#)

[African Regional Intellectual Property Organization \(ARIPO\)](#)

[Andean Community](#)

[Common Market of the South \(MERCOSUR\)](#)

[Pacific Islands Forum Secretariat](#)

Međunarodni pravni instrumenti

Laurence R. Helfer, "Toward a Human Rights Framework for Intellectual Property," 40 U.C. Davis Law Review 971 (2007).

[A critique of WIPO's Draft Principles from a coalition of indigenous groups](#)
(kritika)

Politički argumenti

Megan Carpenter, Intellectual Property Law and Indigenous Peoples: "Adapting Copyright Law to the Needs of a Global Community," 7 Yale Hum. Rts. & Dev. L.J. 51 (2004).

Patty Gerstenblith, "Identity and Cultural Property: The Protection of Cultural Property in the United States," 75 B. U. L. REV. 559, 570 (1995).

Lorie Graham and Stephen McJohn, "Indigenous Peoples and Intellectual Property," 19 WASH. U. J.L. & POL'Y 313 (2005).

Kristen A. Carpenter, "Real Property and Peoplehood," 27 Stan. Envtl. L.J. 313, 345-51, 355-57 (2008).

Paul Kuruk, "Promoting Folklore under Modern Intellectual Property Regimes: A Reappraisal of the Tensions between Individual and Communal Rights in Africa and the US," 48 Am. U. L. Rev. 769 (1999).

Anupam Chander & Madhavi Sunder, "The Romance of the Public Domain," 92 California Law Review 1331 (2004).

Kristen A. Carpenter, Sonia Katyal, and Angela Riley, "In Defense of Property," 118 Yale L.J. 1022 (2009).

Ovaj modul su kreirali [Conor Kennedy](#), [Emily Cox](#), [Adrienne Baker](#), [Ariel Rothstein](#) i [Miriam Weiler](#). Uredio ga je [William Fisher](#).

Modul 9: Aktivnosti

Ovaj modul pokušava da pomogne bibliotekarima u zemljama u razvoju koji planiraju da se organizuju kako bi uticali na oblikovanje zakona o autorskim pravima, tako što prikazuje kako su u tome uspele neke druge grupe. Nema jedinstvenog odgovora na osnovu ovih studija slučajeva, ali oni daju osnovu za razmišljanje koji oblici aktivnosti su efikasni, a koji nisu.

Slučaj broj 1: Švedska Partija pirata

Izazov zakonu

Prvog jula 2005. Švedski parlament, *Riksdag*, je dopunio zakon o autorskim pravima kako bi ga uskladio sa Evropskom direktivom iz 2004. ([2004 European Union directive](#)), koja traži od svih zemalja članica da zabrane preuzimanje materijala pod zaštitom zakona bez pristanka nosioca autorskih prava. Pre kraja te godine, švedski sudovi su doneli prve presude i kazne za ilegalno preuzimanje materijala.

Lokalni faktori

Šveđani su imali dobru osnovu da se organizuju protiv pooštrevanja zakona o autorskim pravima zahvaljujući sledećim lokalnim faktorima:

- (1) Švedska vlada je među prvima uspostavila javnu mrežu brzog interneta, što je neautorizovano preuzimanje audio i video zapisa učinilo veoma lakim.
- (2) Šveđani imaju kulturnu predispoziciju da shvataju svojinska prava više kao sredstvo za postizanje opšteg dobra nego kao prirodno pravo vlasnika.
- (3) opšta istraživačka organizacija - think tank pod nazivom [Piratbyran](#) (ili "Piratski biro") je javno protestovala protiv zaštite autorskih prava u Švedskoj još od 2003.

Osnivanje Partije pirata

Na Novu godinu 2006, nekoliko meseci posle procesuiranja prvog slučaja razmene fajlova, IT poduzetnik Rickard Falkvinge je osnovao *Piratpartiet*, Švedsku Partiju pirata. Ni Falkvinge, ni drugi suosnivači, nisu imali nikakvo formalno političko iskustvo kada su odlučili da osnuju partiju. No saznali su da partiji treba 2.000 potpisa građana da bi se formalno registrovala kod Švedske izborne komisije, *Valmyndigheten*. Kada su to utvrdili, postavili su veb-sajt za građane koji su želeli da javno obznane svoje članstvo u partiji i započeli su sa prikupljanjem fizičkih potpisa lično. Kada su formalno registrovani, partija je predložila kandidate za izbore za parlament u septembru, izradila nacrt partijskog programa, prikupila sredstva i izgradila lokalne organizacije po gradskim i seoskim sredinama u celoj Švedskoj.

Izrada nacrt programa Partije pirata

Partija pirata je artikulisala cilj svoje politike u odnosu na autorska prava kao deo napora da se proširi sloboda pristupa kulturi i da se zaštite osnovna prava.

Partija je izdala više verzija svojeg programa. Od februara 2006. sve verzije su sadržale tri osnovna principa: fundamentalnu reformu zakona o autorskim pravima, oslobađanje patenata i vladino poštovanje lične privatnosti.

Pod geslom "Oslobodite našu kulturu", Partija pirata objavljuje tri detaljna cilja svoje politike: da smanji zakonsku zaštitu autorskih prava na pet godina od objavljivanja, da izuzme sva prerađena dela iz zaštite autorskih prava i da ograniči izuzetke od ovog opšteg pravila na one kojima je to dato eksplicitnim zakonskim aktima.

Tekuće izdanje, nazvano "Deklaracija o principima Partije pirata 3.2," opisuje tekući pokret da se raščiste zakonske prepreke na putu "nastajućeg informatičkog društva". Verzija 3.2 objavljuje i otvoreni poziv Partije za partnerstvo sa svim političkim savezima kako bi se postigao strateški cilj: "Naš cilj je da poziciju u parlamentu koristimo kao polugu".

Pirate Bay

Američko filmsko udruženje (Motion Picture Association of America) i njegov partner u Švedskoj, APB, reagovali su tako što su pritiskali Švedsku vladu da krivično goni najveći servis koji olakšava ilegalno preuzimanje fajlova: Pirate Bay.

Pre toga su američki nosioci autorskih prava potrošili znatna sredstva da bi uspjeli u građanskoj tužbi protiv najvećih servisa za preuzimanje fajlova stacioniranih u SAD: Napster, Aimster, Grokster, i Morpheus. Nosioci autorskih prava nisu bili tako uspješni u zatvaranju bitorent servisa kao što su Supernova, Elite Torrents, TorrentSpy, i eDonkey, koji omogućavaju jednom računararu da efikasnije preuzme delo pod zaštitom zakona o autorskim pravima tako što se povezuje sa mnogo drugih računara, od kojih svaki dobija zadatak da prenese mali deo originalnog fajla.

Kao najveći i najmanje poznat bitorent servis, Pirate Bay je bio istaknut servis za nekontrolisano ilegalno preuzimanje fajlova, koji je bio stacioniran u Švedskoj. Pirate Bay je osmislio Gottfrig Svartholm, bivši član *Piratbyran* think tank-a.

TRIPS Sporazum, EU Direktive (razmotreni u Modulu 2.), i implementacija zakona od strane Švedskog parlamenta ojačale su poziciju nosilaca autorskih prava. Ako bi Švedska odbila da primeni svoj zakon o autorskim pravima na Pirate Bay, nosioci autorskih prava bi mogli da ohrabre vladu SAD-a da inicira donošenje rezolucije u Svetskoj trgovinskoj organizaciji, koja bi, ako bude prihvaćena, izložila Švedsku recipročnim trgovinskim sankcijama. Američko filmsko udruženje je direktno kontaktiralo Švedsko ministarstvo pravde, tražeći da deluje. Švedska vlada je izdala nalog domaćoj policiji 31. maja 2006. da traže opremu i zatvore fajl servere Pirate Bay-a.

Izbori za Švedski parlament 2006.

Zatvaranje servisa je izazvalo ulične proteste u Švedskoj, što je privuklo pažnju svetskih medija. Članstvo Partije pirata je brzo poraslo, posebno kada se Pirate Bay ponovo pojavio u Holandiji. Partija pirata nema formalnu vezu sa Pirate Bay-om ili sa think-tankom Piratski biro, ali javnost ih doživljava kao povezane.

Većina novih članova partije su bili premladi da glasaju. Švedske škole redovno održavaju paralelne probne izbore, i Partija pirata je osvojila približno 40% učeničkih glasova. Prepoznajući moguću snagu ove grupe na duži rok, Partija pirata je odlučila da

investira svoje resurse i politički kapital u osiguravanje glasova koje će ovi članovi eventualno predstavljati. Partija je organizovala učeničke grupe “mladih pirata”.

Odrasli Šveđani su bili manje naklonjeni tome da podrže Partiju pirata nego mladi, posebno kada bi cena podrške prevazišla šanse da se glasa za jednu od vodećih partija. Ova nesklonost je ojačana novinskim člankom iz jula 2006, koji otkriva da Pirate Bay ima značajan profit od oglašavanja. To je odstupalo od etike javnog servisa koju je vođstvo Pirate Bay-a zagovaralo. Ponovo je javnost smatrala da, iako Partija pirata nema formalnu vezu sa Pirate Bay servisom, između njih postoji veza.

Kada je 2006. glasanje završeno, Partija pirata je osvojila manje od 1% glasova i nije uspela da uđe u Švedski parlament.

Evropski parlamentarni izbori, jun 2009.

Švedska Partija pirata bila je uspešnija u osiguravanju sedišta u Evropskom parlamentu. Na izborima u junu 2009. partija je obezbedila dovoljno glasova da dobije dva od 736 mesta u Evropskom parlamentu.

Uspeh Partije je bio olakšan malom izlaznošću na izbore. Podrška Partiji pirata je rasla, kako je podrška njenim suparnicima padala. *Piratpartiet* je dobila više od 7% švedskih glasova, od kojih je većina oduzeta od Švedske levice.

Dva izabrana člana Partije pirata su Christian Engstrom, aktivista protiv patentiranja softvera i bivši tehnolog, i 22-godišnja Amelia Andersdotter, jedan od prvih članova – učenika.

Današnja situacija

Partija pirata ima sada 49.000 članova. Ako dobije predstavnika na izborima za Švedski parlament 2010. (planiranim u septembru), njen stav će imati dovoljnu fleksibilnost ili da dovede crveno-zeleni blok na vlast ili da poveća malu većinu koju trenutno ima vladajućih blok.

No čak i pre nego što se zatvore birališta 2010, sigurno je da je Partija pirata proširila svoj uticaj u poslednje tri godine. Sve švedske partije levog krila sada daju javnu podršku oslobađanju od kazni prema zakonu o autorskim pravima privatnih lica koja

preuzimaju audio i video zapise za ličnu nekomercijalnu upotrebu. To je najvažnije načelo u programu Partije pirata. Šanse da to možda bude usvojeno izgleda da rastu.

Slučaj broj 2: Licence na klik ("Click Wrap") i jedinstveni trgovinski zakon

Jedinstveni trgovinski zakon

U SAD je zakon o ugovorima oblikovan i podržan zakonodavstvom i sudovima pojedinih država članica, a ne federalnim zakonom i sudovima. Kako bi se promovisala ujednačenost zakona o ugovorima, ugledna organizacija pravnika, naučnika i praktičara, poznata kao Američki institut za pravo (American Law Institute - ALI), sarađuje sa Nacionalnom konferencijom komesara za jedinstveni trgovinski zakon (National Conference of Commissioners on Uniform State Laws - NCCUSL) kako bi proglasili Jedinstveni trgovinski zakon (Uniform Commercial Code - UCC), sveobuhvatni model skupa ugovornih zakona koji predlažu kao idealnu verziju državnog zakona. Iako nijedna država članica federacije nije bila obavezna da prihvati ovaj Jedinstveni trgovinski zakon, sve države su to učinile. Jedinstveni trgovinski zakon nije nastao u ime bilo kojeg od niza političkih interesa ili pravnih stavova. Aura objektivnosti koju ALI i NCCUSL održavaju otvorenošću procesa izrade nacrtu za sve naučnike iz oblasti prava i stručnjake svih političkih uverenja i porekla, kao i sve izvore ekspertskog znanja, ohrabruje zakonodavce iz pojedinačnih država da prihvataju i sukcesivne verzije Jedinstvenog trgovinskog zakona uz veoma malo izmena.

Od 1994. godine, ALI i NCCUSL započeli su rad na dopuni postojećeg Jedinstvenog trgovinskog zakona, koje bi se odnosile na primenljivost ovog zakona na licence na klik ("click wrap" licenses).

Licence na klik - "Click Wrap" licence

Od 1980. mnoge softverske kompanije su počele da pakuju svoje proizvode - fizičke kopije softvera u kutije zavijene u plastičnu ambalažu. Često su u paket ubacivani i dokumenti koji su obezbeđivali da kupac proizvoda mora da se ponaša po datim uputstvima. Ponekad su ti uslovi bili odštampani na samim kutijama i tako vidljivi kroz providnu plastičnu ambalažu, ili su odštampani na posebnom papiru i stoga nevidljivi pre same kupovine. U nizu uslova bila je i odredba da se kupac, samim činom otpakivanja

odnosno kidanja omota, obavezuje da će poštovati i sve ostale uslove, ukoliko ne vrati proizvod prodavcu. Softverske kompanije su ovu praksu nazvale “shrink wrap” licensing.

Kasnije je postalo uobičajeno da se softver ne distribuira prodajom fizičkih kopija, nego tako što potrošači posle uplate određene nadoknade sami preuzmu softverski proizvod preko Interneta. Kada je promenjen način prodaje, promenjen je i način davanja dozvola za korišćenje softvera. Umesto da je niz uslova dat kao fizički dokument, firme su iste uslove postavljale na svoju veb stranicu. Da bi mogao da preuzme proizvod, kupac je morao da klikne na kvadratić kojim potvrđuje da se slaže sa uslovima. Ova promenjena strategija naziva se licencom na klik (“click wrap” licensing).

Kako se ova praksa širila, akademska populacija i grupe potrošača su sve više osporavale sprovodljivost ovih licenci. Njihove primedbe su se delimično pozivale na formalni ugovorni zakon. Cepanje plastične ambalaže ili “kliktanje” na kvadratić nije dovoljno, tvrdili su oni, da zameni “prihvatanje” ugovornih uslova, posebno u svetlu težine mnogih od ovih uslova. Njihove primedbe su se oslanjale i na evidentno nepoštenje ove prakse. Potrošači nemaju nikakvu drugu pravu mogućnost osim da prihvate niz odredbi koje ih sprečavaju da koriste mnoga prava, koja bi inače imali prema zakonu o autorskim pravima i prema državnom krivičnom i ugovornom zakonu.

U svetlu ovih primedbi, ostalo je nejasno da li te licence obavezuju korisnike ili ne.

ALI razmatra problem

ALI i NCCUSL su odlučile da razreše tu nejasnoću. Zadatak su dodelile posebnom komitetu za izradu nacrtu revizije Jedinstvenog trgovinskog zakona, koji je trebalo da izradi novi tip licence. Komitet je objavio inicijalni niz nacrtu zakonskih modela u kojima je sugerisano da su licence na klik punovažni ugovori i da mogu da se koriste. Članovi Američkog instituta za prava su shvatali da je to kontroverzno stanovište. Pozvali su potencijalne kritičare da održe niz zajedničkih sastanaka sa članovima komiteta i da pošalju svoje komentare u obliku memoranduma ili pojedinačnih pisama.

Kritika naučnika koji se bave autorskim pravom

Značajna grupa naučnika, koju su predvodili Cem Kaner, Pamela Samuelson i David Nimmer, prihvatila je poziv. U svojoj predstavi Komitetu i u nizu radova koje su objavili, dokazivali su da licenca na klik ne može da bude podržana i da Jedinstveni trgovinski

zakon ne treba da se modifikuje tako da bi se i takve licence učinile zakonitim. U predstavnici su izneti i pravni i ekonomski argumenti.

Pravni argumenti

Ustav SAD ograničava snagu federalnog nacionalnog zakonodavstva, ali obezbeđuje da zakoni koji su na odgovarajući način usvojeni na nacionalnom nivou potiskuju odnosno poništavaju dejstvo nekonzistentnih zakona pojedinih federalnih država. Federalni sudovi su interpretirali taj princip tako da on poništava ne samo one zakone pojedinih država koji su jasno nekonzistentni sa validnim federalnim zakonom, nego i one zakone pojedinih država koji nisu u duhu ili ne poštuju nameru validnih federalnih zakona. Rezultat je da opseg ovog principa prvenstva federalnog zakona nije do kraja jasan. Neke federalni zakoni, uključujući i zakon o autorskim pravima, pokušavaju da smanje nejasnoću određujući vrste zakona federalnih jedinica čije dejstvo poništavaju, ali te odredbe ne eliminišu do kraja postojeću nesigurnost.

U ovako nejasnom ambijentu, kritičari licenci na klik smatraju da korišćenje zakona pojedinih federalnih država za njihovo ozakonjenje treba da bude poništeno korišćenjem federalnog Zakona o autorskim pravima. Prvenstveni razlog je to što licence na klik obično sprečavaju kupce da koriste mnoge privilegije koje imaju prema zakonu o autorskom pravu i stoga narušavaju delikatnu ravnotežu između prava nosilaca autorskih prava i izuzetaka i ograničenja u korist kupaca, ravnotežu koja je, kao što smo videli, suštinska za sistem zaštite autorskih prava.

U najmanju ruku je, smatraju kritičari, problem dovoljno složen da su se federalni sudovi godinama borili da odrede stepen do kojeg se poništavanje dejstva zakona pojedinih država može primeniti u ovom kontekstu, ostavljajući važnost licenci nejasnim i podrivajući osnovnu težnju Jedininstvenog trgovinskog zakona da osigura ujednačenost ugovornih zakona na celoj teritoriji SAD.

Na kraju, kritičari iz akademskog sveta, kao što je David Nimmer, smatraju da ako se masovno tržište licenci na klik ozvaniči predloženom revizijom Jedininstvenog trgovinskog zakona, prodavci softvera time sprečavaju kupce da imaju izbor i guše konkurenciju, koristeći istu licencu tipa “uzmi ili ostavi” u čitavoj industriji. Nimmer je sugerisao da je to jednako uvođenju “privatnog zakonodavstva koje služi da promeni javna prava garantovana Zakonom o autorskim pravima”.

Ekonomski argumenti

Cem Kaner je tvrdio na javnom skupu i u objavljenom javnom pismu da predložena izmena Jedinstvenog trgovinskog zakona menja odnose između proizvođača softvera i njihovih kupaca. "Slagali se sa mnom ili ne, važno je da razumete da se menjaju osnovna pravila", napisao je marta 1996. u jednom članku u časopisu.

Kaner je priznao legitimnu zabrinutost softverskih kompanija. Ukoliko se trgovinski zakon ne promeni tako da ograniči odgovornost kompanija za posledice krivotvorenja njihovih proizvoda, kompanije će biti prinuđene da dignu cene svojih proizvoda. Svi potrošači će onda pretrpeti štetu do neke mere. Preciznije, potrošači kao grupa bi podneli trošak kompenzacije za relativno mali broj potrošača koji su pretrpeli ekonomsku štetu kao rezultat grešaka u softverskim proizvodima.

No, tvrdi dalje Kaner, omogućavanje kompanijama da koriste licence na klik, kako bi izbegle odgovornost za greške, dovelo bi do još gorih posledica. Povećana moć prodavaca softvera ih ne bi motivisala da svoje uštede usmere na snižavanje cena svojih proizvoda. To bi ih pre podstaklo da troše manje novaca na testiranje svojih proizvoda na glavne moguće probleme ili popravljjanje tih problema pre puštanja proizvoda na otvoreno tržište.

David Nimmer smatra da bi prodavci druge vrste intelektualnih proizvoda verovatno pratili put softverskih kompanija. Predvideo je da bi američki potrošači mogli uskoro da kupuju poeziju, umetnička dela, romane i filmove samo online, preko maloprodajnih objekata, koji bi koristili licence na klik kako bi se oslobodili svih garantnih obaveza.

Amandman McManisa

Maja 1997, profesor Charles McManis je ponudio na sastanku Komiteta, predlog da se inicijalnom nacrtu predloženog člana 2B, kojim bi licence na klik bile važeće, doda i njegov amandman. Amandman se odnosi na to da je federalni zakon važeći i da su zabranjene sve licence za softver na tržištu koje ograničavaju prava predviđena federalnim zakonom o autorskim pravima. Amandman je usvojen tesnom većinom.

Ovaj amandman su oštro kritikovale softverske kompanije. Njihove primedbe su emitovane na važnoj naučnoj konferenciji održanoj na Univerzitetu Berkeley u Kaliforniji.

UC Berkeley UCC 2B Conference/California Law Review Symposia

Univerzitet u Kaliforniji je u Berkeley centru za pravo i tehnologiju bio domaćin konferencije u aprilu 1998, na kojoj su razmatrane implikacije i koristi od predloženog člana 2B Zakona. Konferenciju je podržao Američki institut za pravo i na njoj su učestvovali stručnjaci iz prakse i profesori prava koji su zastupali različita gledišta.

Prezentirani su različiti argumenti. Uvodničar je bio Raymond Nimmer, izveštač u ime Komiteta za izradu nacrtu, koji je izneo protivljenje amandmanu McManisa, jer je verovao da je član 2B već "neutralan" u svojim uticajima na federalni zakon o autorskim pravima. Mnogi učesnici se nisu složili. Do kraja konferencije izgledalo je da (a) "click wrap" licence ne daju mogućnost potrošaču da na način koji nešto znači prihvati ili odbije uslove masovnih licenci o kojima se ne može pregovarati i (b) okvir federalne prednosti nad posebnim zakonima država je dovoljno nesiguran da je verovatno da se sudovi neće uvek složiti, što može stvoriti neželjeni mozaik nekonzistentnih zakona u zemlji.

Efekti konferencije

Učesnici konferencije su objavili niz naučnih radova posvećenih članu 2B tokom 1999. u California Law Review symposium volume. Dole su se ALI i NCCUSL dovoljno uverili da međusobni uticaj člana 2B i federalnog zakona o autorskim pravima predstavlja fatalnu grešku i stoga su ga povukli iz predloženog teksta revizije zakona. NCCUSL je izdao deklaraciju koja kaže da svaka definitivna verzija člana 2B treba da sadrži odredbu koja dozvoljava sudovima da ponište softverske licence za masovnu upotrebu koje su "beskrupulozne" i ALI je odložila odobrenje ovog člana čekajući dalje razmatranje njegovih odnosa sa federalnim zakonom o autorskim pravima. Na kraju su u aprilu 1999. ALI i NCCUSL zajedno objavili saopštenje za štampu u kojem je rečeno da oni ne podržavaju član 2B.

NCCUSL je kasnije objavio sopstvene preporuke kako da se osnaže licence na klik na osnovu modela zakona pod nazivom: Jedinstveni akt o prenosu računarskih informacija (The Uniform Computer Information Transactions Act - UCITA). No samo dve federalne jedinice od pedeset su prihvatile taj model, a neke su uvele odredbe kojima štite svoje građane od njegovog uticaja. Napor da se pravno učvrsti važenje licenci na klik u celoj državi nije uspeo.

Slučaj broj 3: Zakon o autorskim pravima i folklor

Zahtev za veću zaštitu tradicionalnog znanja

Mobilizacija starosedelačkih zajednica

Svetska organizacija za intelektualnu svojinu WIPO 1998-1999 – Misije za utvrđivanje stanja

Svetska organizacija za intelektualnu svojinu u okviru Ujedinjenih nacija je reagovala na rastući pritisak starosedelačkih zajednica i grupa i nacionalnih vlada zemalja u kojima su one locirane tako što je odredila devet misija za utvrđivanje stanja u 28 zemalja, kako bi se utvrdila očekivanja tih grupa. WIPO je prikupila podatke i objavila izveštaj Intellectual Property Needs and Expectations of Traditional Knowledge Holders, dostupan na: <http://www.wipo.int/tk/en/tk/ffm/report/index.html>. Neke zajednice su se zalagale za državni sistem plaćanja nadoknada za korišćenje tradicionalnog znanja i kulture, druge su se protivile bilo kakvoj prodaji pristupa folkloru, neke su želele da država evidentira i dokumentuje folklor, a drugi su smatrali da će to olakšati put onima koji žele da ga zloupotrebe u komercijalne svrhe. Prikupljene su i sugestije domorodačkih zajednica o tome kako treba da se promeni sistem zaštite autorskih prava. Prikupljene su i deklaracije kojima su pojedine zajednice definisale svoje zahteve:

[Mataatua Declaration on Cultural and Intellectual Property Rights of Indigenous Peoples](#), Novi Zeland, 1993

[Kari-Oca Declaration and the Indigenous People's Earth Charter](#) , 1992
(starosedelačke grupe iz Azije, Afrike, Evrope i Pacifika)

[COICA Statement](#), Santa Cruz de la Sierra Statement on Intellectual Property, Bolivija, 1994

[Julayinbul Statement on Indigenous Intellectual Property Rights](#). Australija, 1993

Akcije starosedelačkih grupa u zaštiti tradicionalnog znanja

Osim što se zalažu za promene zakona, starosedelačke grupe su od skora počele da pokreću akcije, samostalno ili uz pomoć drugih organizacija, kako bi zaštitile tradicionalno znanje. To uključuje obuku u oblasti prava intelektualne svojine i

korišćenja tehnologije (Masai pleme), festivale ([Garma Festival](#), Australija), politiku ([Sto:lo Nation Heritage Policy](#)), korišćenje trgovačkih oznaka za zaštitu tradicionalnog znanja ([Gab Titui Cultural Centre](#), Australija, [Silver Hand Program](#), Aljaska, [Pauktuutit Inuit Women's Association of Canada](#), Kanada)

Dodatni izvori

Opšti

Susan K. Sell, Private Power, *Public Law: The Globalization of Intellectual Property Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Švedska Partija pirata

[Wikipedia: Pirate Party \(Sweden\)](#)

Miaoran Li, ["The Pirate Party and the Pirate Bay: How the Pirate Bay Influences Sweden and International Copyright Relations,"](#) 21 *Pace International Law Review* 281, 2009.

Jonas Anderson, ["For the Good of the Net: The Pirate Bay As a Strategic Sovereign,"](#) *Cultural Machine*, Volume 10: 2009.

Henry Chu, ["Sweden's Pirate Party Battles Web Laws,"](#) *Los Angeles Times*, 27.12.09.

["Swedish Pirate Party gains votes in European elections,"](#) *The Independent*, 08.06.09.

Marie Demker, [A New Era of Party Politics in a Globalised World. The Concept of Virtue Parties,](#) University Of Gothenburg: The Quality of Government Institute, September 2008.

Quinn Norton, ["A Nation Divided Over Piracy,"](#) *Wired*, 17.08.06.

Quinn Norton, ["Secrets of the Pirate Bay,"](#) *Wired*, 16.08.06.

Quinn Norton, ["Pirate Bay Bloodied But Unbowed,"](#) *Wired*, 06.06.06.

Ann Harrison, ["The Pirate Bay: Here To Stay?,"](#) *Wired*, 13.03.06.

["Sweden Convicts First File-Sharer,"](#) *BBC News* 25.11.05.

"Click Wrap" Licence i Jedinstveni trgovinski zakon

[Wikipedia: Uniform Commercial Code](#)

Garry L. Founds, ["Shrinkwrap and Clickwrap Agreements: 2B or Not 2B?"](#), 52 *Federal Communications Law Journal* 99, 1999.

Pamela Samuelson and Kurt Opsahl, ["Licensing Information in the Global Information Market: Freedom of Contract Meets Public Policy."](#) 21 *European Intellectual Property Review* 386, 1999.

Pamela Samuelson, ["Symposium: Intellectual Property and Contract Law for the Information Age: Foreword."](#) 87 *California Law Review* 1, 1999.

Nimmer D, Brown E & Frischling G, ["Symposium: The Metamorphosis of Contract into Expand."](#) 87 *California Law Review* 17, 1999.

Charles McManis, ["Symposium: Privatization or Shrink-Wrapping of American Copyright Law."](#) 87 *California Law Review* 173, 1999.

Pamela Samuelson, ["Legally Speaking: Does Information Really Want to be Licensed?"](#) 41 *Communications of the ACM* 9, September 1998.

[UCC 2B Conference Website](#), 25.04.08.

Subcommittee On Software Contracting Of the Uniform Commercial Code Committee, [Briefing Paper: Proposed UCC Article 2B](#), American Bar Association, 24.07.97.

Pamela Samuelson, ["Legally Speaking: The Never-Ending Struggle for Balance."](#) 40 *Communications of the ACM* 5, May 1997.

Cem Kaner, [Uniform Commercial Code Article 2B A New Law of Software Quality](#), 3 *Software Quality Assurance* 10, March 1996.

Zakon o autorskim pravima i folklor

"Traditional Knowledge, Traditional Cultural Expressions, and Intellectual Property Law in the Asia-Pacific Region." Ed. Christoph Antons. New York: Wolters Kluwer, 2009.

Debora J. Halbert, *Resisting Intellectual Property*. New York: Routledge, 2005.

J. Michael Finger and Philip Schuler, "Poor People's Knowledge: Promoting Intellectual Property in Developing Countries." (World Bank) 15.04.04.

Secretariat of the Pacific Community, "2nd SPC/PIFS/NESCO Working Group For Legal Experts on the Protection of Traditional Knowledge and Expressions of Culture." New Caledonia, 2003.

[Srividhya Ragavan, "Protection of Traditional Knowledge," 2 Minn. Intell. Prop. Rev. 1](#)

Professor Michael Blakeney, "[The Protection of Traditional Cultural Expressions](#)"

LINKOVI DO POJEDINIH MODULA NA ENGLESKOM JEZIKU

[Introduction](#)

Course Materials:

- [Module 1: Copyright and the Public Domain](#)
- [Module 2: The International Framework](#)
- [Module 3: The Scope of Copyright Law](#)
- [Module 4: Rights, Exceptions, and Limitations](#)
- [Module 5: Managing Rights](#)
- [Module 6: Creative Approaches and Alternatives](#)
- [Module 7: Enforcement](#)
- [Module 8: Traditional Knowledge](#)
- [Module 9: Activism](#)
- [Glossary](#)

